

พระพุทธรูป และ พระพิมพ์

ในกร

พระปรางค์วัดราชบูรณะ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูป และ พระพิมพ์

ในกรุง

พระปฐมวัดราชบูรณะ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูป และ พระพิมพ์

ในกร

พระปรมาภิไธยบรม

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์ครั้งแรก

เนื่องในโอกาสนำพระพุทธรูปและพระพิมพ์

ซึ่งได้จากพระปรมาภิไธยบรม

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

มาจัดตั้งให้ประชาชนได้ชมในเทศกาลสงกรานต์

พ.ศ. ๒๕๐๒

ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ

คำนำ

การค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ ในพระปรางค์วัดพระมหาธาตุ และได้เครื่องทองกับศิลปวัตถุอื่น ๆ ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ย่อมนำความดีใจได้ ศรัทธาและความปลื้มปิติมาสู่ประชาชนเป็นอันมาก พระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นจังหวัดที่มีโบราณวัตถุสถานและศิลปวัตถุที่น่าชมเป็นอันมากอยู่แล้ว จึงเป็นจุดสนใจแห่งหนึ่งที่ชักจูงประชาชนให้พากันเดินทางไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุและไปดูไปชมศิลปโบราณวัตถุเพิ่มทวียิ่งขึ้น แต่การที่เก็บพระบรมสารีริกธาตุกับเครื่องสักการะไว้ในโรงพระอุโบสถวัดใหม่ไชยวิชิต ก็น่าเก็บเครื่องทองกับศิลปวัตถุอื่น ๆ ไว้ในห้องลูกกรง ณ สถานที่ตำรวจจร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็น่า นอกจากเป็นสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแล้ว ยังเพิ่มความสนใจเป็นอย่างยิ่งให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบของกรมศิลปากรและของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพราะสิ่งของเหล่านั้น เพียงแต่ค่าทางวัตถุก็เป็นราคาค่าเงินหลายล้านบาท และเมื่อคำนึงถึงคุณค่าทางฝีมือช่างและความดีใจได้ ศรัทธาแล้ว ก็ย่อมเป็นของหายากยิ่ง จึงได้ร่วมปรึกษากันที่จะจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขึ้น ณ สถานที่อันเหมาะสม และได้เลือกสถานที่กันไว้แล้ว ซึ่ง พณฯ พลเอก ถนอม กิตติขจร ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่ในเวลานั้น ก็ได้โปรดให้เกียรติเดินทางไปวางศิลาฤกษ์ไว้เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๐๓ แต่ยังไม่ถึงงบประมาณพอที่จะดำเนินการสร้างได้ แม้จะได้ขอตั้งงบประมาณในการนี้ไว้ ก็มิได้รับงบประมาณตามที่ขอตั้ง จึงเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดกังวลและสนใจแก่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบและมีหน้าที่ดูแลรักษาศิลปโบราณวัตถุอยู่ตลอดเวลา แต่รัฐบาลสมัยนั้นก็ได้กรุณาโปรดอนุมัติเงินงบประมาณสำหรับสร้างอุโมงค์และทำบันได เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสลงไปชมภาพเขียนผนังภายในกรุ ในองค์พระปรางค์วัดราชบูรณะ ให้กรมศิลปากรได้ดำเนินการสร้างต่อมา

อาจเป็นด้วยพระบรมเดชานุภาพ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้า หรือของพระมหากษัตริย์เจ้าในอดีตและปัจจุบัน หรือด้วยแรงศรัทธาปสาทะของประชาชน หรือร่วมกันหลายประการก็ได้ จึงเกิดเหตุบังเอิญเป็น เสมือนปาฏิหาริย์ กล่าวคือ ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๐๓ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรกำลังดำเนินการสร้างอุโมงค์และทำบันไดเพื่อให้ลงไปชมภาพเขียนผนังภายในนั้น ก็ได้พบกรุพระพุทธรูปและพระพิมพ์บรรจุอยู่ภายในองค์พระปรางค์เข้าอีก ดังปรากฏในรายงาน “เปิดกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ของรองอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้ว การพบกรุพระพุทธรูปและพระพิมพ์ครั้งนี้ ทำให้เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต้องทราบดีว่าทำงาน

หนักมาก ต้องอดหลับอดนอนในเวลาติดต่อกันหลายวัน โดยพยายามทำงานสุดคันและควบคุม
ดูแลรักษานำของขึ้นจากกรู แต่ต่างก็พากันพลาดปัดมปัดเป็นนอย่างยิ่ง เพราะในการค้นพบคิดป
โบราณวัตถุเหล่านี้ นอกจากจะได้พบหลักฐานเป็นความรู้เพิ่มเติมทางประวัติศาสตร์และโบราณ
คดี ดังกล่าวไว้ในเรื่อง “โบราณวัตถุที่ค้นพบจากพระปรางค์วัดราชบูรณะ รุ่นที่ ๒” ของ
ม.จ.สุภัทรี ศิศักดิ์ และในเรื่อง “พระพิมพ์วัดราชบูรณะ” ของนายมานิต วดีโสภณ และยังเกิด
ความพลาดปัดมปัดที่ได้เห็นประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสหลังให้พากันมาขอรับพระพิมพ์ที่ได้
จากกรูในพระปรางค์ วัดราชบูรณะ ไปสักการบูชาประจวบกับวาระดิถีขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๒
อย่างคับคั่ง โดยต่างพากันยินดีบริจาคเงินเข้าสมทบในการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนได้เงินเพียงพอแก่การก่อสร้าง ดังที่ทางราชการของกรมศิลปากร
และจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เปิดประมูลและดำเนินการก่อสร้างอยู่ในเวลานี้ อีกไม่ช้าเราก็
จะมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติใหม่เพิ่มชนอีกแห่งหนึ่ง ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งทรงเป็น
เรื่องที่เกิดขึ้นโดยมิได้คาดฝัน อาจับันคาดชนด้วยพระบรมเดชาภาพดังกล่าวข้างต้น ก็เป็นได้

เพื่อที่จะให้นักศึกษาและประชาชนทั่วไปได้รับความรู้ความเห็นเพิ่มเติมเนื่องในการค้นพบ
พระพุทธรูปและพระพิมพ์กับศิลปวัตถุอื่น ๆ ที่ได้จากกรูพระปรางค์ วัดราชบูรณะครั้งนี้ จึงได้
เชิญชวนท่านผู้มาประชุมปรึกษาทำการวิจัยกำหนดสมัยและแบบอย่างฝีมือช่างศิลป์ แล้วจัดตั้ง
เข้าหมวดหมู่ไว้ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ พร้อมที่จะ
เปิดให้นักศึกษาและประชาชนเข้าชมได้ ดังที่ได้จัดไว้ให้เข้าชมในเทศกาลสงกรานต์ ระหว่างวันที่
๓๓ - ๓๕ เมษายน ๒๕๐๒ รวม ๓ วัน พร้อมกับจัดพิมพ์ภาพพระพุทธรูปกับพระพิมพ์และ
วัตถุที่ค้นพบไว้ในหนังสือเล่มนี้ เพื่อสนองความต้องการของท่านผู้สนใจอีกส่วนหนึ่งด้วย

ขอขอบคุณ บรรดาข้าราชการกรมศิลปากร และ ข้าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
นับแต่รองอธิบดีกรมศิลปากรและผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ซึ่งได้ร่วมมือ
ช่วยกันดำเนินงานเปิดกรูและควบคุมจัดพระพิมพ์ที่ได้จากกรู นำออกคอบแทนสมนาคุณแก่ท่านผู้
บริจาคทรัพย์สมทบทุนในการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ให้สำเร็จด้วยดีตลอดมา และขออนุโมทนาในกุศลจิตของท่านผู้บริจาคทรัพย์สมทบในการนี้ ขอให้
พระบรมเดชาภาพและแรงศรัทธาปล้ำทะของท่านทั้งหลายจงให้ความคุ้มครองรักษาโดยทั่วกัน.

กรมศิลปากร

๑๑ เมษายน ๒๕๐๒

สารบัญ

คำนำ	หน้า ๓
อายุของพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	หน้า ๗
เปิดกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายงาน ของ นายกฤษณ์ อินทโกศัย	หน้า ๑๑
โบราณวัตถุที่ค้นพบจากพระปรางค์วัดราชบูรณะ รุ่นที่ ๒ ของ ม.จ. สุภทรดิศ ดิศกุล	หน้า ๑๕
พระพิมพ์วัดราชบูรณะ ของ นายมานิต วल्लीโกดม	หน้า ๑๕
คำอ่านและคำแปลจารึก	หน้า ๓๕
ก. คำจารึกคาถาภาษามคธ บนदानค้บูก อักษรขอม	หน้า ๓๕
ข. คำจารึกภาษาจีนหลังพระพิมพ์ขุมได้มาทิศ และ ขุมได้มาทิศ ยอดมหาอุณาโลม	หน้า ๔๑
ภาพพระพุทธรูป และ วัตถุอื่น ๆ	
ภาพพระพิมพ์	
ผังวัดราชบูรณะ มองจากทิศตะวันออก	
ผังวัดราชบูรณะ มองจากทิศใต้	
ผังแสดงกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ	

ผู้ใส่ใจความเป็นไปในโลกของศิลปิน

และโบราณคดี

ควรอ่านหนังสือที่ทรงคุณค่า

ทางประวัติศาสตร์ ศิลป และโบราณคดี

๑. ประติมากรรมไทย ของ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ในเรื่องประติมากรรม หรือ ศิลปแห่งการขึ้น หล่อ แกะ สลัก ของไทย เปรียบเทียบกับศิลปประเภทอื่นของตะวันตก [ราคาเล่มละ ๑๐ บาท]
๒. ชินกาลมาลีปกรณ์ ว่าด้วยตำนานพระพุทธศาสนา ซึ่งอำนวยความสะดวกทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ของจังหวัดภาคเหนือ มีคำพูนคำปาง เชียงใหม่ เชียงราย เป็นต้น นับเป็นเอกสารสำคัญเล่มหนึ่งฉบับแปลใหม่โดย ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร (จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถานในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย) [ราคาเล่มละ ๓๐ บาท]
๓. เครื่องดนตรีไทย ของ ธนิต อยู่โพธิ์ ว่าด้วยตำนานและลักษณะของเครื่องดนตรีไทย มีภาพเครื่องดนตรีไทยทุกชนิดประกอบคำอธิบายด้วย [ราคาเล่มละ ๒๐ บาท]
๔. รำวง เป็นหนังสือเล่มเดียวที่รวบรวมเพลงรำวง จัดทำเป็นโน้ตสากล พร้อมด้วยบทร้องและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ มีภาพบอกชื่อท่ารำวง และวงดนตรีประกอบรำวง แสดงโดยศิลปิน ของกรมศิลปากร [ราคาเล่มละ ๓๐ บาท]

มีจำหน่ายที่

แผนกเผยแพร่และสถิติ สำนักงานเลขาธิการกรมศิลปากร

และ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ

[สมาชิกนิตยสาร “ศิลปากร” ซื้อได้ลด ๑๕ %]

อายุขอมพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลำดับพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยาตอนแรก

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงสถาปนาพระนครศรีอยุธยาขึ้นเมื่อ
ปีชวด พ.ศ. ๑๘๘๓ เพื่อที่จะได้ทราบลำดับรัชกาลของพระมหากษัตริย์ ซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา
ในตอนต้น จึงขอนำมากล่าวไว้ดังนี้:—

ราชวงศ์เชียงราย^(๑)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พ.ศ. ๑๘๘๓—๑๘๙๒ (ก.ศ. ๑๓๕๐-๑๓๖๕)

สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๑) พ.ศ. ๑๘๙๒—๑๘๙๓ (ก.ศ. ๑๓๖๕-๑๓๗๐)

ราชวงศ์สุพรรณภูมิ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พะงั่ว) พ.ศ. ๑๘๙๓—๑๘๙๓ (ก.ศ. ๑๓๗๐-๑๓๗๗)

เจ้าทองด้วง ครองราชสมบัติได้ ๗ วัน

ราชวงศ์เชียงราย

สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๒) พ.ศ. ๑๘๙๓—๑๘๙๘ (ก.ศ. ๑๓๗๗-๑๓๘๕)

สมเด็จพระบรมราชาธิราช พ.ศ. ๑๘๙๘—๑๘๙๘ (ก.ศ. ๑๓๘๕-๑๔๐๕)

ราชวงศ์สุพรรณภูมิ

สมเด็จพระนครินทราธิราช พ.ศ. ๑๘๙๘—๑๘๙๘ (ก.ศ. ๑๔๐๕-๑๔๒๔)

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. ๑๘๙๘—๑๘๙๘ (ก.ศ. ๑๔๒๔-๑๔๔๘)

เจ้าอ้ายพระยาгинเมืองสุพรรณบุรี เจ้าอ้ายพระยาгинเมืองแพรกศรีราชา

ในรัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราชนั้น ครั้นได้ตั้งขึ้นไปประทับ ณ เมืองพระบาง
(นครสวรรค์) เนื่องในการปราบดาจตุรพักตรพิมาน เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๒ และได้ตั้งกบฏ
มาพระนครศรีอยุธยาแล้ว ปราบตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขาว่า ในเวลานั้น
โปรด “ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้าอ้ายพระยาгинเมืองสุพรรณบุรี เจ้าอ้ายพระยาгинเมืองแพรกศรีราชา
คือ เมืองสรรค์ เจ้าสามพระยาгинเมืองชัยนาท”

๑. ลำดับรัชกาลและพระราชวงศ์นี้ จากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย
เปลี่ยนเรียกราชวงศ์เชียงรายว่า ราชวงศ์อู่ทอง

สร้างวัดราชบูรณะ

ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๑ ค่ะ มาว่า “ คักราช ๗๘๖ (พ.ศ. ๑๘๖๗) สมเด็จพระอินทราชาเจ้าทรงพระประชวรณฤพาน ครั้นนั้นเจ้าอัยพระญาแด่เจ้าญพระญา พระราชกุมารท่านชนช้างด้วยกัน ณ ด้พานป่าถ่าน ถึงพิราโดยทั้ง ๒ พระองค์ทนน จึงพระราชกุมาร เจ้ามามพระยา ได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า แลท่านจึง ก่อพระเจดีย์สองพระองค์ที่เจ้าพระญาอัยแด่ เจ้าพระญาณชนช้างด้วยกันถึงอนิจภาพคำบดป่าถ่านนั้น ในคักราชนั้น สถาปนาวัดราชบูรณ ”

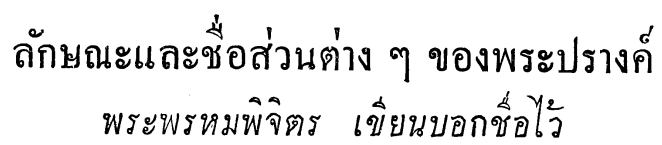
ข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ขยายเรื่องออกไปอีกเล็กน้อยว่า “ เจ้าอัยพระยาเจ้าพระยา ยกเข้ามาชิงกันจะเอาราชสมบัติ เจ้าอัยพระยามาคังคำบดป่ามะพร้าว ที่วัดพลับพลาไชย เจ้าพระยามาคัง ณ วัดไชยภูมิ จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม ช้างคันทมาปะทะกันเข้าที่เชิงด้พานป่าถ่าน ทั้งสองพระองค์ทรงพระแสงของ้าว ต้องพระศอขาดพร้อมกันทั้งสองพระองค์ มุขมนตรีออกไปเฝ้าเจ้ากรมพระยา ทูลการซึ่งพระเชษฐาธิราชขาดคอช้างทั้งสองพระองค์ แล้วเชิญเสด็จเข้ามาในพระนครเสวยราชสมบัติ ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ท่านจึงให้ขุดเอาพระศพเจ้าอัยพระยาเจ้าพระยาไปถวายพระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุ และพระวิหาร เป็นพระอารามแล้ว ให้นามชื่อว่า วัดราชบูรณะ ที่เจ้าอัยพระยาเจ้าพระยาชนช้างกันถึงพิราดยให้ก่อพระเจดีย์สององค์ไว้ที่เชิงด้พานป่าถ่าน ”

เป็นอันได้ความตามพระราชพงศาวดารว่า วัดราชบูรณะนั้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้ากรมพระยา) โปรดให้สถาปนาขึ้นในที่ถวายพระเพลิงพระศพเจ้าอัยพระยาและเจ้าญพระยา ผู้เป็นพระเชษฐา ในปีมะโรง พ.ศ. ๑๘๖๗ หลังจากที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ โปรดให้สร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นได้ ๗๔ ปี วัดนั้นจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่หรือมีอยู่เก่าก็ไม่แน่ ที่ท่านใช้คำว่า “ สถาปนา ” ก็น่าสงสัยว่า “ ราชบูรณ ” หรือ “ ราชบูรณะ ” ก็น่าทำให้สงสัยว่าอาจเป็นวัดเก่า ซึ่งมีมาก่อนนั้น แต่ไม่ปรากฏชื่อเก่าให้เราทราบได้ในบัดนี้เสียแล้ว เพราะเมื่อโปรดให้ใช้เป็นที่ถวายพระเพลิงและสถาปนาเป็นพระอารามใหม่ แล้วก็ได้ยกเปลี่ยนชื่อไป ก็อาจเป็นได้ เช่นเดียวกับวัดราชบูรณะในกรุงเทพฯ ซึ่งเรายังพอทราบกันได้ว่าเดิมเรียกว่า “ วัดเตียบ ” และเมื่อถวายพระเพลิงเจ้าอัยพระยาและเจ้าญพระยาแล้ว ก็น่าสงสัยถึงก่อดั้งไว้ในพระราชพงศาวดารว่า ได้โปรดให้สถาปนาพระมหาธาตุ เข้าใจว่าองค์พระปรางค์ที่ปรากฏเป็นโบราณสถานอยู่ในบัดนี้ ชน ณ ที่ตรงนั้น แล้วโปรดให้สร้างพระวิหาร ซึ่งอาจเป็น

พระวิหารหลวงทางทิศตะวันออกขององค์พระปรางค์ ตรงประตูเข้าวัด และพร้อมกันนั้น หรือในระยะต่อมาก็ได้โปรดให้บูรณะก่อสร้างขึ้นทั้งพระอาราม แล้วโดยพระราชทานนามว่า “วัดราชบูรณะ” ดังนั้นก็อาจเป็นไปได้ วัดราชบูรณะ มีพระวิหารหลวงตั้งอยู่ทางด้านตะวันออก ส่วนโรงพระอุโบสถตั้งอยู่ด้านตะวันตกและหันหน้าไปทิศตะวันตก พระมหาธาตุหรือพระปรางค์ใหญ่ ที่ในพระราชพงศาวดารว่า ให้สถาปนาขึ้นในที่ถวายพระเพลิงนั้น ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างโรงพระอุโบสถกับพระวิหาร การสร้างพระมหาธาตุหรือพระปรางค์ใหญ่ตลอดจนพระวิหารหลวง และโรงพระอุโบสถไม่จำเป็นต้องคงดั่งสร้างเสร็จในปีที่กล่าวในพระราชพงศาวดาร เพราะอาจสร้างติดต่อกันหลายปีกว่าจะเสร็จก็ได้ และตลอดเวลาดังนั้นมีเหตุการณ์อื่น ๆ เกิดขึ้นติดต่อกัน ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๖

อายุพระพุทธรูปและพระพิมพ์

เมื่อปรากฏว่าพระมหาธาตุ คือ พระปรางค์และวัดราชบูรณะ เป็นถาวรวัตถุที่โปรดให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๓๘๖๗ ดังของที่นำเข้าบรรจุไว้ภายในกรุ เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ และวัตถุอื่น ๆ ก็ต้องเป็นของที่ทำขึ้นอย่างช้า ๆ ในปี พ.ศ. นั้น หรือมีอยู่ก่อนแล้ว ถ้านับแต่ปีที่สร้างพระปรางค์มาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๒ นี้ ก็มีอายุ ๕๓๕ ปี เป็นอย่างช้า แต่ก็ปรากฏว่ามีโบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูปและพระพิมพ์ที่พบจากกรุนี้ มีอายุมากกว่า ๕๓๕ ปีก็มี ดังกล่าวไว้ในบทความเรื่อง “โบราณวัตถุที่ค้นพบจากพระปรางค์วัดราชบูรณะ รุ่นที่ ๒” ของ ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล และบทความเรื่อง “พระพิมพ์วัดราชบูรณะ” ของ นายมานิต วัฒนโกศล ซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสือ

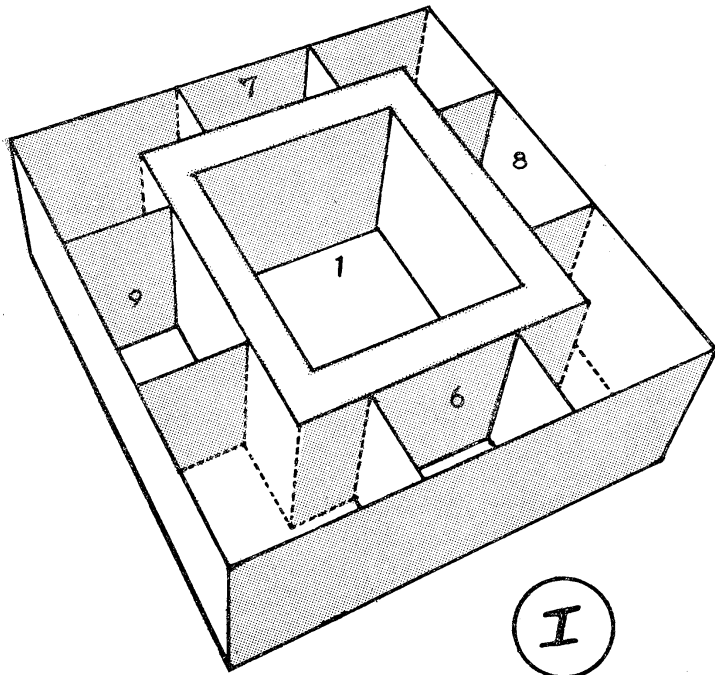
เปิดกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายงาน

ของ
นายกฤษฎี อินทโกศัย
รองอธิบดีกรมศิลปากร

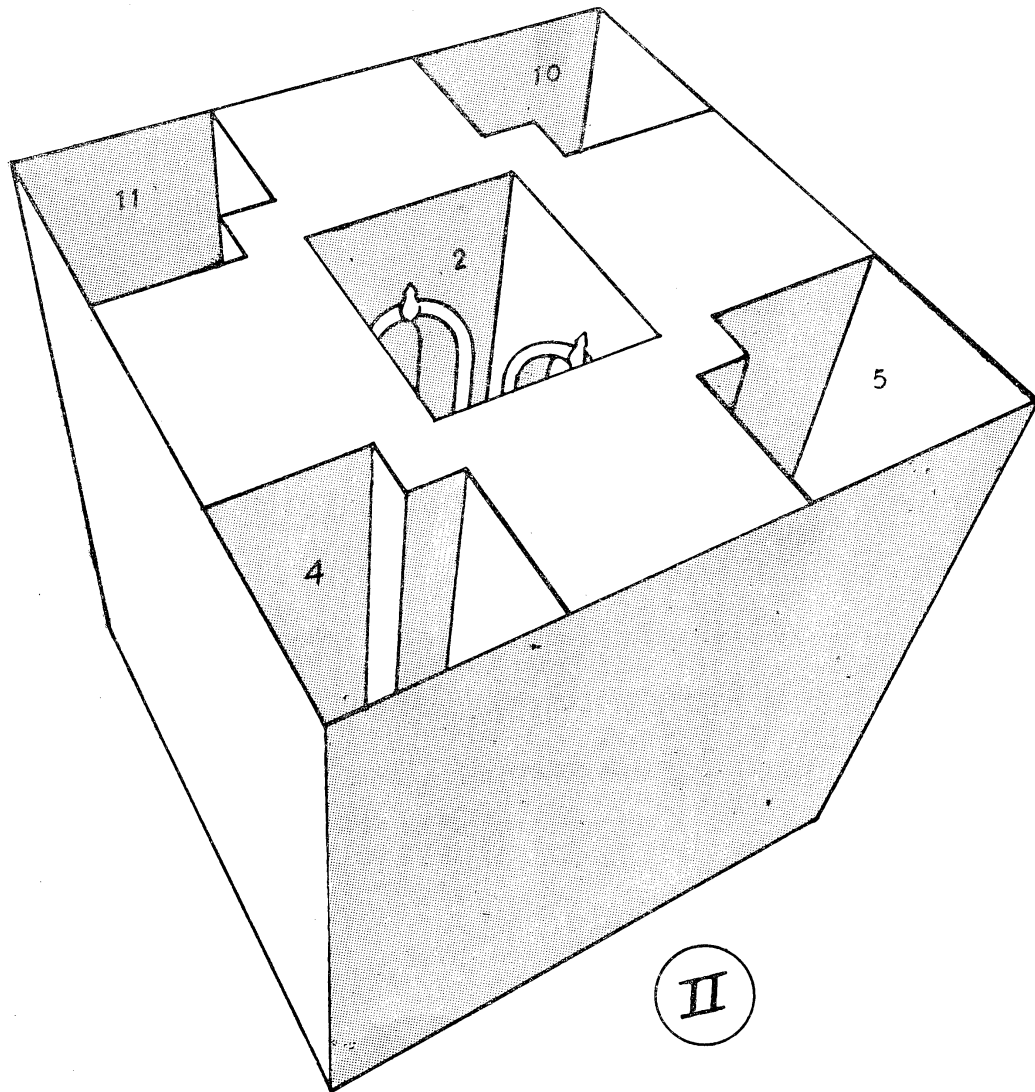
เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีเหตุบังเอิญให้ได้ค้นพบสมบัติโบราณครั้งใหญ่ขึ้นที่
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวคือ ได้ค้นพบเครื่องทองคำราชูปโภคและพระพุทธรูปพระศอุ
ทองคำและพระพิมพ์ที่บรรจุไว้ในคูหาภายในองค์พระปรางค์องค์ใหญ่ในวัดราชบูรณะเป็นอันมาก
นอกจากได้พบสมบัติโบราณอันล้ำค่าเหล่านั้นแล้ว ยังมีสิ่งที่มีค่าทางศิลปะเป็นอย่างยิ่งอีกส่วนหนึ่ง
คือแผ่นหินคูหาบรรจุเครื่องทองคำราชูปโภคนั้น มีภาพเขียนดีอย่างงดงามไว้เต็มทุกด้าน
(กรุภาพ II ช่องหมายเลข ๒) กรมศิลปากรจึงได้เสนอเรื่องต่อรัฐบาลชุด พตเอก ภูมอม
กิตติขจร ของงบประมาณสร้างอุโมงค์ และทำบันไดลงไปสู่ห้องภาพเขียน เพื่อเปิดให้นักศึกษา
และประชาชนเข้าชมและศึกษาหาความรู้ต่อไป ซึ่งก็ได้รับความกรุณาจากรัฐบาล โดยอนุมัติ
งบประมาณให้ตามที่เสนอ

เมื่อเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรลงไปเก็บของในห้องบรรจุเครื่องทองคำภายในกรุ ครั้น
ได้ตรวจพบลักษณะบางประการก็แสดงว่า อาจมีกรุเก็บของอยู่รอบนอกของห้องทองนอก
อย่างน้อยก็หนึ่งห้อง และมีกรณีอย่างอื่นประกอบให้น่าจะเป็นจริงอย่างคาดหมายไว้
กรมศิลปากรจึงดำเนินการสร้างอุโมงค์และบันไดเดี่ยวเอง แทนที่จะเปิดประตูให้ผู้รับเหมา
จัดสร้าง เพราะถ้ากรุอยู่ดังคาดหมาย ก็จะได้เข้าถึงของชั้นเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ แต่ถ้า
มอบให้ผู้รับเหมาสร้างก็ไม่แน่ว่าจะได้ถึงของเหล่านั้น ซึ่งชาติอาจสูญเสียสมบัติมีค่าไป

ความคาดหมายของเจ้าหน้าที่ได้เป็นความจริงขึ้นเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๐๑ กล่าวคือ
ขณะที่คนงานเจาะผนังพระปรางค์ด้านนอกของคูหาที่เคยบรรจุเครื่องทองคำทางด้านทิศตะวันออก
เฉียงเหนือ เพื่อหล่อเสาผนัง ก็ได้พบกรุบรรจุพระพิมพ์อยู่มากมาย (ดู-ภาพแสดงส่วนรูปตั้ง
ของกรุ ภาพ II ช่องหมายเลข ๕) จึงได้รายงานให้อธิบดีกรมศิลปากรและผู้ว่าราชการ
จังหวัดทราบ คณะกรรมการซึ่งทางราชการแต่งตั้งไว้เพื่อการสำรวจขุดค้นโบราณวัตถุ อัน

แสดงส่วนรูปตั้งของกรรภาพ I
ซึ่งมีภาพ Fresco ในกรุพระปรางค์
วัดราชบูรณะ
(คูผังแสดงกรร ท้ายเล่ม)

แสดงส่วนรูปตั้งของกรรภาพ II
ซึ่งมีภาพเขียนสีผนังในห้องกลางตรงหมายเลข 2
(คูผังแสดงกรร ท้ายเล่ม)

ประกอบด้วยข้าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและข้าราชการกรมศัปปากร่วมกัน จึงได้เก็บ
พระพิมพ์เหล่านั้นขึ้นรักษาไว้ กรณียกมีแต่พระพิมพ์ ห้ามพระหล่อสำริดไม่ เมื่อมีประดพการณ
เช่นนี้ จึงให้ดำเนินการเจาะตรวจที่ผนังด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ดูอีก ก็พบมีกรุบรรจุพระพิมพ์
และพระพุทธรูปสำริดเต็มแน่นทงกรุ พระพิมพ์บรรจุอยู่ตอนล่าง พระพุทธรูปสำริดวางทับ
พระเครื่องอยู่ตอนบน (ดู—ภาพแสดงส่วนรูปตั้งของกรุ ภาพ II ข้องหมายเลข 4) การบรรจุ
นั้นคงบรรจุพระพิมพ์วางซ้อนกันแน่นอย่างมีระเบียบ แต่พระพุทธรูปหล่อวางสลับซับซ้อนกัน
เท่าที่จะมีช่องว่างสอดบรรจุไว้ได้ ฉะนั้น พระพุทธรูปสำริดจึงบรรจุอยู่โดยไม่เป็นระเบียบ
เอาเคียวรดกม็ นอนขวางไว้กม็ ๕๕ ๕๕ พระพุทธรูปหล่อสำริดที่ได้จากกรุนี้จำนวน ๓๒๘ องค์
ล้วนพระพิมพ์มีอยู่มากมายเช่นเคย

เมื่อได้พบกรุทางด้านทิศตะวันออกเช่นนี้แล้ว ก็เห็นจำเป็นที่จะต้องตรวจทางด้านทิศ
ตะวันตกด้วย แต่การที่จะเจาะตรวจทางด้านทิศตะวันตกเป็นของยาก ไม่เหมือนทางด้านทิศ
ตะวันออก เพราะทางด้านทิศตะวันออกเปิดโล่ง เมื่อทำบันไดลงอุโมงค์ไว้แล้ว แต่ทางทิศตะวันตก
เป็นผนังศิลาแดงทึบแน่น จึงต้องใช้เวลาตรวจอย่างละเอียดว่าจะเจาะได้อย่างไรจึงจะไม่เสียหาย
แก่องค์พระปรารักษ์ และไม่ทำให้เสียความทรงค้วของผนังศิลาและองค์พระปรารักษ์ด้วย จึงให้
เจ้าหน้าที่ไปตรวจทางเบืองบนของกรุที่พบแล้ว เพราะทางเบืองบนนั้นเป็นห้องกรุเก่า ซึ่งผู้ร้าย
ได้ขุดเจาะไว้เมื่อคราวลักลอบขนเครื่องทองคำ ความประสงค์ก็เพื่อจะหาทางลงไปสู่มุมทางด้าน
ทิศตะวันตก โดยทางห้องกรุเก่านี้ แต่เมื่อได้ตรวจชั้นบนโดยละเอียด ก็พบลักษณะตามทาง
วิชาการเข่าอีก ว่าชั้นบนนี้อาจมีกรุไม่น้อยกว่า ๓ ห้อง จึงพักการหาวิธีลงไปสู่มุมชั้นล่างด้านทิศ
ตะวันตกไว้ก่อน หันมาสนใจที่จะเปิดกรุห้องชั้นบนนี้ ภายหลังที่ได้ตรวจสอบจนเป็นที่แน่ใจแล้ว
ก็เริ่มเจาะศิลาแดงทางมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๐๓ เจาะไป
๓ ชั่วโมงก็รู้ว่าผิดทางเสียแล้ว จึงย้ายที่เจาะใหม่มาทางทิศตะวันตกห่างจากที่เจาะเดิมประมาณ
๒๐ เซนติเมตร จุดที่เจาะเข้าไปในดินประมาณ ๘๐ เซนติเมตร ทะลุตรงห้องกรุพอดี ห้องกรุกว้าง
๐.๗๐ เมตร ยาว ๑.๓๖ เมตร สูง ๒.๐๐ เมตร บรรจุพระพิมพ์และพระพุทธรูปสำริดไว้เต็มแน่น
และที่ผนังด้านทิศตะวันตกเขียนภาพดีไว้เต็มผนัง ล้วนด้านอื่นไม่มีภาพ คงโบกปูนไว้อย่าง
ธรรมดา (ดู—ภาพแสดงส่วนรูปตั้งของกรุ ภาพ I ข้องหมายเลข ๗) เมื่อขนของออกจากห้อง
นี้หมดแล้ว ก็เจาะทางด้านทิศใต้เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๐๓ เจาะลึกประมาณ ๘๐ เซนติเมตร
ก็พบกรุมีพระพิมพ์และพระพุทธรูปเต็มแน่น (ดู—ภาพแสดงส่วนรูปตั้งของกรุ ภาพ I ข้อง
หมายเลข ๙) แล้วเจาะทางด้านทิศเหนืออีก พบกรุมีพระพิมพ์และพระพุทธรูปหล่อเต็มแน่น

เช่นเดียวกัน (ดู—ภาพแสดงส่วนรูปตั้งของกร ภาพ I ข้องหมายเลข 8) การเจาะด้านทิศใต้และทิศเหนือ ไม่พลาดเหมือนเจาะห้องด้านทิศตะวันตก เจาะได้ตรงห้องพอดี เพราะได้แบบฉบับจากห้องด้านทิศตะวันตกเป็นหลักไว้แล้ว และห้องทิศใต้และเหนือมีภาพเขียนเหมือนห้องทิศตะวันตก ขนาดกว้างยาวและสูงเหมือนห้องที่ ๑

รวมดังของที่ได้จากกรทั้ง ๕ ห้อง เป็นพระพุทธรูปและมีเทวรูปปะปนอยู่ข้างรวม ๖๓๘ องค์ พระพิมพ์นับด้วยแผ่น

ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ได้พักการหาตู้ทางที่จะเจาะลงหาหม้อห้องบรรจุเครื่องทองทางด้านทิศตะวันตกไว้ก่อน เพราะไปพบกรที่พนชนบนเขา ดังนั้นเมื่อชนดังของออกจากกรชนบนทั้ง ๓ ห้องหมดแล้ว ก็เริ่มค้นหาทางที่จะลงไปดูลุมทางด้านทิศตะวันตกตามความตั้งใจเดิม เห็นว่าระยะทางที่จะลงได้ใกล้ที่สุด และไม่เป็นอันตรายแก่ความทรงตัวขององค์ปรางค์นั้น ควรจะเจาะเปิดพนกรชนบนด้านทิศใต้และทิศเหนือลงไป จึงงมมือเปิดพนห้องกรด้านทิศใต้ก่อน เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๓ เจาะศิลาแดงเข้าไป ๒ แผ่นก็ทะลุ มองเห็นกรุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้อยู่เบื้องล่างอย่างถนัดชัดเจน มีพระบรรจุอยู่ก่อนห้อง ไม่เต็มแน่นเหมือนหม้ออื่น (ดู—ภาพแสดงส่วนรูปตั้งของกร ภาพ II ข้องหมายเลข 11) จัดการชนชนแล้วเปิดพนห้องกรชนบนด้านทิศเหนือ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๓ เจาะเข้าไปชวศิลาแดง ๒ แผ่นก็ทะลุ มองเห็นกรุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือ บรรจุพระไว้ก่อนห้องเช่นเดียวกัน (ดู—ภาพแสดงส่วนรูปตั้งของกร ภาพ II ข้องหมายเลข 10) กรุนควรจะเรียกว่ากรเงินกรทอง เพราะบรรจุพระพิมพ์แผ่นปางดดา ลักษณะคล้ายกัณฑ์ขององค์พระปรางค์ ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “พระใบขุน” ดังนั้น พระใบขุนนั่นเองที่ประชาชนพากันเบียดเสียดกันเข้าบริจาคเงินสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อจะขอรับพระนี้เป็นสมนาคุณ พระใบขุนช่วยให้ได้เงินสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานหลายแสนบาท กรุนเป็นกรที่ ๗ ที่กรมศิลปากรเปิด ในกรุนอกจากพระใบขุนแล้ว ก็มีพระพิมพ์อย่างอื่นปะปนอยู่ข้างเล็กน้อยและมีพระพุทธรูปดำริดขนาดย่อมอยู่ด้วย ๒๐ กว่าองค์

การเปิดกรทั้ง ๗ กรของกรมศิลปากร ก็ยุติลง เพื่อทำการคัดเลือกพระที่ชนชนมาแล้วจะได้สำรวจต่อไปอีกว่าจะยังมีกรอยู่อีกหรือไม่ ซึ่งถ้ามี ก็จะเสนอรายงานให้ทราบกันอีกในโอกาสต่อไป.

โบราณวัตถุที่ค้นพบจากพระปรางค์วัดราชบูรณะ

รุ่นที่ ๒

ม.จ. สวัสดิ์ ดิลกุล
ภัณฑารักษ์ไทย กองโบราณคดี กรมศิลปากร

วัตถุที่ค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะรุ่นหลังนี้อาจแบ่งออกได้เป็นหลายชนิดด้วยกัน คือ

๑. พระพุทธรูป รูปพระโพธิสัตว์ เทวดา และพุทธรูปปางต่าง ๆ อาจแบ่งออกได้เป็น

ก. พระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์ต่างประเทศ ที่สำคัญที่สุด ก็คือ พระพุทธรูป ๘ ปาง* แบบปาละ ทำด้วยศิลาบิตทอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ มีจารึกคาถา เย ธมมา ภาษามคธ แต่มีคำภาษาสันสกฤตปน และใช้อักษรเทวนาครีอยู่เบื้องหลัง นอกจากนั้นก็มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย แบบปาละ ๑ องค์ แบบอินเดียภาคใต้รุ่นหลัง ๑ องค์ พระพุทธรูปแบบลังการุ่นหลัง ๒ องค์ แบบชวา ๑ องค์ พม่า ๑ องค์ และพระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์แบบเนปาลหรือธิเบตอย่างละ ๑ องค์ (ดูรูปที่ ๑-๘)

ข. พระพุทธรูปในประเทศไทย อาจแบ่งออกได้เป็น

(๑) พระพุทธรูปแบบทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ มี ๖ องค์ แต่บางองค์ก็อาจจะทำในชั้นหลัง และทำตามแบบทวารวดี

(๒) พระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์แบบศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ มี ๖ องค์ แต่บางองค์ก็อาจจะทำในชั้นหลัง วัตถุที่น่าสนใจที่สุดสำหรับแบบนี้ ก็คือรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรองค์เล็ก (ดูรูปที่ ๑๑)

(๓) พระพุทธรูป รูปพระโพธิสัตว์ และเทวดา ในศิลปะแบบลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ มี ๑๘๑ องค์ ส่วนมากเป็นขนาดเล็ก มีทั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องและทรงจวรตามธรรมดา ปางนาคปรก มารวิชัย ตมาธิ และประทานอภัย มีทั้งพระยืนและพระนั่ง ส่วนใหญ่เห็นจะได้แบบมาแต่ศิลปะเขมรแบบบายน สำหรับรูปพระโพธิสัตว์นั้นก็มีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและนางปัญญาบารมี ซึ่งส่วนมากจะอยู่ ๒ ข้างของพระพุทธรูปรูปเทวดาอาจจะเป็นรูปพระวิศ्वกรรมกำลังนั่งชันเข่า เป็นขนาดเล็ก มีหน้าชมมาก (ดูรูปที่ ๒๕)

* คู่มือบายลักษณะพระพุทธรูป ๘ ปาง ในหนังสือ “ตำนานพระพุทธรูปในประเทศไทย” หน้า ๑๔

(๔) พระพุทธรูปแบบสุโขทัย มีแต่สกุลช่างวัดตะกวน ๖ องค์ เป็นสกุลช่างที่ฝีมือคายไปจากศิลปแบบสุโขทัยมาก และยากที่จะกำหนดอายุเวลาได้ (รูปที่ ๓๐-๓๒) มีข้อที่ควรสังเกตคือในบรรดาพระพุทธรูปที่ค้นพบครั้งนี้ พระพุทธรูปแบบสุโขทัยแท้ ๆ ไม่มีเลย ชื่อนำพิศวง เพราะเหตุว่า ตามประวัติศาสตร์ ได้แจ้งพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑ ได้เสด็จยกกองทัพไปตีอาณาจักรสุโขทัยได้ เหตุนี้จึงน่าจะมีพระพุทธรูปแบบสุโขทัยแท้ ๆ อยู่ในกรุงพระปรมาภิไธยบรมนครด้วย แต่กลับไม่มีเลย

(๕) พระพุทธรูปแบบอู่ทอง มีมากที่สุด คือมีจำนวน ๓๙๙ องค์ ทำด้วยสัมฤทธิ์ทั้งดิน และแบ่งออกได้เป็น ๓ ยุค ตามกำหนดการแบ่งพระพุทธรูปแบบอู่ทอง คือ

(ก) ยุคที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ มี ๗ องค์ แต่มิงาม ๆ ที่สำคัญคือพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย และพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิองค์ใหญ่ปางมารวิชัย (รูปที่ ๓๓ และที่ ๓๔)

(ข) ยุคที่ ๒ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ มีมากกว่ายุคที่ ๑ คือ มี ๒๖ องค์ แต่ไม่ค่อยงาม ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัยทั้งดิน (รูปที่ ๓๕)

(ค) ยุคที่ ๓ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ซึ่งพบมากที่สุด คือมีจำนวน ๓๕๖ องค์ มีงามบ้างบางองค์ และเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัยทั้งดิน (รูปที่ ๓๗-๓๘)

(๖) พระพุทธรูปและรูปพระสาวกแบบอยุธยา มี ๓๖ องค์ ที่สำคัญคือพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางอุ้มบาตรซึ่งคงจะเลียนแบบมาจากศิลปแบบสุโขทัย (รูปที่ ๔๐) และพระพุทธรูปทำด้วยศิลาองค์เล็ก ๆ ฝีมืองามมาก (รูปที่ ๔๗) รูปพระสาวกกำลังนั่งประกอบบาตรและยืนพนมมือทำไถ่คงามอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน (รูปที่ ๔๘ และที่ ๔๙)

บรรดาพระพุทธรูปที่ค้นพบเหล่านี้มีประโยชน์ในทางวิชาโบราณคดี เพราะเหตุว่าจะมีอายุอ่อนกว่า พ.ศ. ๑๙๖๗ ซึ่งเป็นเวลาที่สร้างองค์พระปรมาภิไธยไม่ได้ พระพุทธรูปต่างประเทศที่มีประโยชน์ทำให้เห็นว่าไทยเราได้มีการติดต่อกับต่างประเทศมาตั้งแต่ครั้งกระนั้น และการค้นพบพระพุทธรูปต่างประเทศครั้งนี้ ก็มีประโยชน์ในการสอบสวนกำหนดอายุของพระพุทธรูปต่างประเทศเหล่านั้นด้วย เป็นต้นว่า พระพุทธรูปลังกา เพราะจะมีอายุหลังกว่า พ.ศ. ๑๙๖๗ ดังที่กล่าวมาแล้วไม่ได้ สำหรับประติมากรรมแบบดลบุรีและอู่ทองซึ่งค้นพบมาก ก็เป็นพยานหลักฐานให้เห็นได้ว่า ในขณะนั้น ศิลปแบบดลบุรีและอู่ทองกำลังแพร่หลายอยู่ในศิลปอยุธยาชนชั้นพื้นๆ มีผู้ที่สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าศิลปแบบเขมรเกิดขึ้นครั้งแรกสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ (พ.ศ. ๑๘๔๕-๑๙๓๐) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในบรรดาพระพุทธรูปที่ค้นพบครั้งนี้

พระพุทธรูปแบบเชียงแสนไม่มีเลย ซึ่งหมายความว่า ศิลปะแบบเชียงแสนคงจะเกิดขึ้นหลัง พ.ศ. ๑๙๖๗ แต่ความจริงข้อนี้ก็ยังไม่แน่ชัด เพราะเหตุว่าพระพุทธรูปแบบสุโขทัยแท้ก็หา ปรากฏมีไม่ จะมีก็แต่เฉพาะพระพุทธรูปแบบวัดตะกวนเพียง ๖ องค์ และปรากฏลักษณะบางอย่างซึ่งแสดงถึงอิทธิพลหรือการเลียนแบบของศิลปะสุโขทัยเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ในคอนนอานาจักร อยุรยาตร์ได้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอาณาจักรสุโขทัยแล้ว ทั้งนี้อาจจะเพราะชาว อยุรยาตร์ในสมัยนั้น ไม่นิยมชมชอบพระพุทธรูปแบบเชียงแสนหรือสุโขทัยแท้ ๆ ก็ได้ และการ คมนาคมติดต่อกับอาณาจักรเชียงใหม่ในขณะนั้นก็คงจะยังไม่สะดวกนัก

ถ้าหับพระพุทธรูปแบบอยุธยาที่ค้นพบนั้นมีประโยชน์มาก และทำให้ต้องแก้ไขความรู้ เกี่ยวกับศิลปะอยุธยาบ้าง คือ ปรากฏว่าอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยได้เข้ามาสู่อยุธยาเร็วกว่า ที่คิดกันไว้ แต่ก่อนเข้าใจว่า ศิลปะแบบสุโขทัยได้เข้ามาแพร่หลายในกรุงศรีอยุธยาต่อเมื่อครั้ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์ประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. ๒๐๐๖ บัดนี้จะต้องเลื่อนเวลาดำเนินไปอย่างน้อยที่สุดก็ประมาณ ๕๐ ปี ซึ่งแสดงว่าอิทธิพลของศิลปะ สุโขทัยได้แพร่หลายเข้ามา ณ กรุงศรีอยุธยาเร็วกว่าที่คิดกันไว้แต่ก่อน นอกจากนี้ แต่ก่อน ยังเชื่อกันว่า พระพุทธรูปแบบอยุธยาที่ทำได้ยคีติาคงจะแพร่หลายตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้า ปราดาททองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๗๓ เป็นต้นมา เมื่อได้ค้นพบพระพุทธรูปศิลาแม้ว่าจะเป็นขนาดเล็ก ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะด้วย ก็ทำให้จำต้องเปลี่ยนความคิดว่า พระพุทธรูปศิลาแบบ อยุธยาคงจะทำกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาต้นต้นแล้ว

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงวัตถุชนิดอื่นที่ค้นพบในกรุอีกต่อไป คือ

๒. พระพิมพ์ อาจจะแบ่งออกได้เป็นแบบดังนี้

ก. แบบต่างประเทศ มี ๓ แบบ คือ แบบปาละของอินเดียทำด้วยชิน (ดุษุก)* (รูปที่ ๕๔)

ข. แบบทวารวดี มี ๕ องค์ ๓ องค์ เป็นปางมารวิชัย ประทับภายใต้ฉัตรพุทธคยา ทำด้วยชิน (รูปที่ ๕๕-๕๗) พระพิมพ์แบบต้นเดิมเป็นศิลปะแบบปาละในอินเดีย แต่แบบ ทวารวดีก็นำมาใช้ ฉะนั้น ที่ค้นพบในกรุพระปรางค์กรุงฯ จึงอาจจะเป็นแบบทวารวดี หรือ ทำเลียนแบบทวารวดีชนในสมัยอยุธยาได้ นอกจากนี้ก็มีอีกองค์หนึ่งทำด้วยดินเผา (รูป ที่ ๖๐) เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับอยู่ใต้คันโพธิ์ เป็นแบบทวารวดีแต่มีศิลปะแบบดุษุก เข้ามาปนบ้างแล้ว

* เป็นพระปางมารวิชัย มีเทวดาป่าสังข์ประกอบด้านหนึ่ง และกั้นกลดประกอบอีกด้านหนึ่ง ยังไม่ทราบว่ามีมาถึงปางอะไรแน่

ค. แบบลพบุรี มีมากพอใช้ เป็นพระพิมพ์ในแบบมหายาน เป็นต้นว่า พระพุทธรูปเจ้า
หลายพระองค์ หรือพระพุทธรูปอยู่ตรงกลาง และมีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่เบื้องขวา
นางปัญญาบารมีอยู่เบื้องซ้าย หรือมีรูปเทพารักษ์ประกอบ เป็นต้น ที่เป็นแผ่นทองคำเป็น
พระพุทธรูปก็มี ที่เป็นแม่พิมพ์เองก็มี

ง. แบบอยุธยา ส่วนใหญ่ทำด้วยชิน และอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ แบบ คือ

(๑) **เขียนแบบสุโขทัย** ส่วนมากมักทำเป็นพระดาด บางครั้งก็ปิดทอง ยกย้ายแบบ
ไปต่างๆ นานา บางครั้งทำเป็นรูปพระดาดอยู่ตรงกลาง และมีพระพุทธรูปปางสมาธิหลายองค์
ประกอบ บางครั้งก็มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยและพระสาวกประกอบ หรือบางทีก็ทำเป็นปาง
ยมกปาฏิหาริย์ หรือดาดอยู่โดดๆ มีเรือนแก้วบ้าง ไม่มีบ้าง

(๒) **แบบอยุธยาแท้** ทำเป็นรูปพระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางประทานอภัย
ปางสมาธิ หรือปางประทานเทศนา อยู่โดดๆ ก็มี มีเรือนแก้วประกอบก็มี บางครั้งก็มีพระสาวก
ประกอบ บางครั้งก็ทำเป็นพระดาด บางครั้งก็ประทับอยู่ใต้โพธิพฤกษ์ บางครั้งก็ด้ายคล้ายด้าย
ดอกไม้อยู่ข้างบน ที่สำคัญนั้นมียุทธหนิงมอักษรรจนจารึกอยู่เบื้องหลังว่าเป็นของที่ชาวจีนทำโดย
เดิศจักรพรรษา (รูปที่ ๕๑๑)

นอกจากนี้ทำเป็นรูปแผ่นกลมก็มี เป็นพระแผงก็มี บนพระแผงนั้น บางทีก็เป็น
พระปางมารวิชัย บางทีก็เป็นปางนาคปรก มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่อยู่ตรงกลางบ้าง ไม่มีบ้าง
บางทีก็ทำเป็นพระปางมารวิชัยมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ประกอบอยู่ ๒ ข้าง ที่ทำซ้อนๆ
กันขึ้นไปหลายองค์เป็นแถวคล้ายอย่างสวยงามก็มี

นอกจากพระพิมพ์ที่เป็นพระพุทธรูปแล้ว ยังมีรูปสาวกโดดๆ เป็นต้นว่า พระสังกัจจายน์
และรูปท้าวเวสสุวรรณ เป็นต้น

๓. **วัตถุนั้นๆ** มีเป็นต้นว่า แผ่นโลหะเขียนเป็นรูปพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับนั่ง
บนดอกบัว มีเรือนแก้วประกอบ จารึกภาษามคธอักษรขอมบนผ้านดิบ เรื่องคำมั่งการ
พระบรมสารีริกธาตุและพระธรรม เครื่องเขียนหมากทำด้วยโลหะ แก้วประเภทนพรัตนและ
คันฉ่องโลหะมีมือข้างขึ้น

ทั้งหมดนี้ช่วยให้เราได้ทราบถึงศิลปอยุธยาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้เป็นอย่างดี
โดยเฉพาะพระพิมพ์นั้น นอกจากจะเป็นเครื่องบูชาพระพุทธรูปแล้ว ยังมีประโยชน์ในการ
ชี้ให้เห็นว่า ในสมัยอยุธยาชนชั้นนี้ นิยมผูกดวงคล้ายแบบไหนด้วย.

พระพิมพ์วัดราชบูรณะ

ของ

นายมานิต วลีโกดม
ภัณฑารักษ์เอก กองโบราณคดี

ความนิยมพระพิมพ์

ประติมากรูปเคารพในพระพุทธศาสนาสร้างด้วยโลหะ ศิลา ปูนปั้น ดิน ไม้ ว่าน และผง อันประกอบด้วยดินสอพอง ดินเหนียวกับเกสรดอกไม้ หรือวัตถุดิบใดอีกบ้างก็ตาม อาจแบ่งเรียกตามขนาดลักษณะได้เป็น ๒ อย่าง คือ จำพวกขนาดใหญ่ สร้างเป็นรูปลอยตัวหรือรูปนูน เรียกว่า พระพุทธรูป อย่าง ๑ จำพวกขนาดเล็ก สร้างโดยอาศัยกดหรือหล่อจากแม่พิมพ์ เรียกว่า พระพิมพ์ อย่าง ๑ ในประเภทพระพิมพ์ ถ้ามีขนาดเล็ก ๆ ย่อมลงไปอีก มักนิยมเรียกกันว่า พระเครื่องราง คำว่า “เครื่องราง” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ อธิบายว่าเป็นสิ่งที่มีลักษณะทำให้อยู่คงกระพันชาตรี

พระพิมพ์เป็นโบราณวัตถุที่มีประโยชน์แสดงถึงหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีหรือไม่ คำตอบก็คือ พระพุทธรูปเป็นของอำนวยการประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีดังที่ได้ทราบชัดแจ้งทั่วไปแล้วนั้น พระพิมพ์ก็ย่อมอำนวยการประโยชน์ให้ดังนี้ แต่เนื่องด้วยพระพิมพ์เป็นสิ่งนิยมนับถือกันอีกทางหนึ่งว่าเป็นเครื่องรางของขลัง จึงมักมีการบิดเบือนความจริงเกิดขึ้น คือ เมื่อมีผู้ขุดพบพระพิมพ์ในสถานที่แห่งใดอันไม่สมควรอย่างยิ่งในเรื่องของขลังนี้ ผู้ขุดพบมักเพทุบายว่าขุดได้จากสถานที่อันเคยเลื่องชื่อลือชามาแต่เก่าก่อนว่าเป็นแหล่งมีของขลัง เพื่อประโยชน์อย่างหนึ่งคือ ให้สิ่งของนั้นมีราคาค่างวดสูงขึ้น การบิดเบือนความจริงทำนองนี้ แม้จะไม่เกิดความเสียหายแก่ผู้รับไว้สักการบูชาจริงอยู่ แต่ทว่าเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้แนวการวินิจฉัยศิลปและอายุของโบราณวัตถุสถานที่เกิดเคลือบแคลงสงสัยหรือคลาดเคลื่อนจากความแน่นอน ขอนดูเหมือนในหมู่นักรวบรวมพระพิมพ์จะเคยประสบกันอยู่เสมอ ๆ จึงทำให้ความมั่นใจในอันจะอาศัยพระพิมพ์เป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีดัดน้อยไปกว่าพระพุทธรูป

มูลเหตุการสร้างพระพิมพ์

มูลเหตุที่ทำการสร้างพระพิมพ์ขึ้น ท่านศาสตราจารย์ ยอช เซเดต์ ได้ตรวจสอบหาความรู้เรียบเรียงไว้ในหนังสือ ตำนานพระพิมพ์* ดังจะนำมากล่าวต่อไปนี้

“พระพิมพ์เป็นของเก่าแก่ที่ใคร่ผู้หาชนคงแต่คอนค้นพระพุทธศาสนา (คือ ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไม่นานนัก) ข้าพเจ้าถือว่าเป็นของที่ควรเคารพนับถือ และเป็นประโยชน์ในการสอบสวนพงศาวดารมาก

ประเพณีการสร้างพระพุทธรูป โดยวิธีใช้กวดด้วยแม่พิมพ์และประทับด้วย ครานปรากฏแต่ในฝ่ายพระพุทธศาสนาเท่านั้น ในฝ่ายพราหมณ์ศาสนาจะได้มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ทราบ บรรดาพระพิมพ์ต่างๆ ที่ได้พบในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือในประเทศอินเดีย มณฑลชุนานในประเทศจีน ที่ตามถ้ำต่างๆ ในแหลมมลายู และที่บนฝั่งทะเลญวนเหล่านี้ ก็เป็นอย่างฝ่ายพระพุทธศาสนาทั้งนั้น

ตามความคิดเห็นอันแยบคายของศาสตราจารย์ ฟุเซ เราอาจจับเค้าได้ว่า พระพิมพ์ต่างๆ เหล่านี้ มีมูลเหตุมาจากตั้งเวชนียสถานของพระพุทธเจ้า ใหญ่ๆ ทั้ง ๔ ตำบลในอินเดีย คือ เมืองกบิลพัสดุ์ อันเป็นที่พระศากยมุนีดมมาดมพุทธเจ้าประสูติ ตำบล ๑ พุทธคยา ที่ที่พระองค์ตรัสรู้ตรมมาดมโพธิญาณตำบล ๑ ป่าอิติปคณมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ที่ที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาตำบล ๑ เมืองกุสินารานคร ที่ที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานตำบล ๑

ศาสตราจารย์ ฟุเซ กล่าวว่า ไม่รู้จะเป็นการยากอะไรที่จะคิดว่า ตามธรรมดาพวกดีบุรุษจะต้องนำอะไรมาเป็นที่ระลึกจากตั้งเวชนียสถานอันสำคัญทั้ง ๔ ตำบลเหล่านั้น อะไรเล่าจะเป็นสิ่งแรกในสิ่งที่เคารพนับถือกันที่ได้อำนาจ โดยพิมพ์บนแผ่นผ้า หรือทำด้วยดิน ด้วยไม้ ด้วยงา หรือด้วยแร่ ที่เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองพุทธคยา เมืองพาราณสี และเมืองกุสินารานคร ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนแล้วว่า ในเมืองทั้งสี่นี้ เมืองไหนมีปูชนียสถานอันรู้จักกันแพร่หลายชนิดไร และทั้งได้มีหนังสืออีกหลายเรื่องอธิบายถึงปูชนียสถานอันสำคัญๆ เหล่านี้ว่าได้แก่อะไรบ้าง ดังที่จะได้เห็นก่อนดังอื่นที่เมืองกุสินารานคร ก็คือ สถานที่ที่พระศาสดาจารย์เจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทำเครื่องหมายโดยสร้างพระสถูปขึ้นไว้ที่ตรงนั้นตั้งแต่เดิมมา เช่นเดียวกับที่เมืองพาราณสีทำรูปเดิมาธรรมจักรขึ้นไว้ หมายถึงปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์ รูปเดิมาธรรมจักรนั้นจะต้องมี

* ดูตำนานพระพิมพ์ ฉบับพิมพ์ของราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. ๒๔๖๕

มฤคคหนึ่งอยู่ด้วยเดิมอ ดังอันเป็นทนต์บถที่เมืองพุทศยา ก็คือคณโพธิพฤกษ์ ซึ่งเป็น
คณไมทพระผู้มพระภาคเดด็จประทับที่โคนคณ เมื่อได้ครวัตรอนุครดัมมาคณโพธิญาณ
แต่สำหรับที่เมืองกบิลพัสดุ์ จะเป็นดังไหนแน่งเป็นของน่าสงดยอยู่ (ศาสตราจารย์
ยอช เซเดส สันนิษฐานตรงข้อนี้ว่าน่าจะเป็นพระยุคลบาท คือหมายความว่า เมื่อ
พระโพธิสัตว์ประสทธิ เสด็จพระราชดำเนินไปในทิศทั้ง ๔ ทิศละ ๗ ก้าว) ส่วนที่
ตามเมืองอื่นนอกจากเมืองกบิลพัสดุ์นั้น ไม่มีดังที่หน้าสงดยเลย คือ ที่เมืองพุทศยา
ต้องเป็นคณโพธิ ที่เมืองพาราณสีจะต้องเป็นเดมากรรมจักร และที่เมืองกุสินารานคร
จะต้องเป็นพระสถูปแน่อน

ความคิดเห็นของท่านศาสตราจารย์ พุเช อันนี้ ทำให้เรารับรองพระพิมพ์ว่า
เป็นอนุสาวรีย์ของสังเวชนียสถานนั้น ๆ และทั้งเป็นเครื่องอธิบายลักษณะเฉพาะของ
พระพิมพ์นั้นมาอย่างด้วยกัน ด้วยพระพิมพ์เหล่านี้เป็นจำนวนมากที่หมายให้รู้โดยท่าที่
ทำชน คือ ไม่ดัดแต่เป็นรูปพระพุทเจ้าทั่วไปเท่านั้น ยังเป็นรูปพระพุทเจ้าโดยเฉพาะ
ปาง รูปพระพุทเจ้าเฉพาะอย่างในวัดหนึ่งหรือในที่อื่นหนึ่งด้วย เช่นกับ พระพิมพ์
บางอย่างเป็นรูปพระพุทเจ้าประทับนั่งอยู่โดยอดปราสาท พระพิมพ์พวกนี้ ได้พบที่
ตำบลท่ากระดานใกล้เมืองไชยา มีลักษณะเหมือนกับพระพิมพ์ที่ได้พบในที่ใกล้เคียง
เมืองพุทศยาในอินเดีย ยอดปราสาทซึ่งมีรูปพระพุทเจ้าประทับนั่งอยู่ข้างใต้ในท่าแสดง
ธรรมเทศนานั้น เป็นยอดปราสาทที่เมืองพุทศยาโดยแท้จริงทีเดียว และพระพิมพ์ที่ได้พบ
ที่เมืองไชยานักเป็นฝีมือช่างอินเดียกับยอดปราสาทเมืองพุทศยานั้นโดยไม่ต้องสงสัย

พระพิมพ์ได้ศึกษามากตั้งแต่เดิมแล้ว ว่าเป็นของนับถือกันเหมือนอย่างอนุสาวรีย์
ด้วยเหตุที่ความนิยมนับถือรูปหล่อเจริญมากชน การสร้างรูปพระพุทเจ้าหรือรูปเคารพ
อื่น ๆ ในทางศาสนาถือกันว่าเป็นมดแห่งกศด แต่การหล่อรูปด้วยโลหะ แกะด้วยไม้
หรือดัดด้วยหิน เป็นของที่ทำกันไม่ได้ทั่วไป คนจน ๆ ผู้มีความปรารถนาบุญ เพื่อ
หวังจะให้คณมีความเจริญรุ่งเรืองชนในชาติหน้า จึงพากันสร้างรูปด้วยกณดินอันถือว่า
เป็นหนทางได้บุญกศด โดยไม่ต้องอาศัยศคิบัญญัติสูงหรือทรัพย์สินสมบัติ เมื่อเขา
ปรารถนาเช่นนั้นแถมโอกาสที่จะทำได้ด้วย จึงได้เกิดสร้างรูปด้วยดินกณชนเป็นจำนวนมาก
บางคราวรายหนึ่งคณ ๘๔,๐๐๐ ขอนเองเป็นมดเหตุแห่งการสร้างรูปพระพุทเจ้าด้วยดิน
ซึ่งได้พบเป็นจำนวนมากมายที่ตามถ้าง ๆ ในแหลมมลายู ฝีมือที่ทำได้เหมือนจะเป็น
ฝีมือของพวกฤษัษที่ขงชีวิตของคณให้ดวงไปโดยการแถวงบุญกศด

โดยอาศัยความตรึกตรองให้ซึ่งลงไปดักเล็กน้อย ก็ไม่สู้จะเป็นการยากนัก ที่จะได้เห็นภาพอันใกล้เคียงของวัดพระพุทธรักษาโบราณในวันเทศกาล และในจำพวก คนขายเครื่องหอมดอกไม้รูปเทียน จะต้องม้เจ้าของแม่พิมพ์คอยขายแก่พวกดักบุรุษ ด้วยราคาถูก ๆ อีกด้วย ประโยชน์ของการใช้แม่พิมพ์นั้น คือสำหรับพิมพ์รูปพระพุทธรเจ้า ซึ่งพวกดักบุรุษจะซ้อเอาไปเป็นที่ระลึก หรือถวายไว้ที่วัดต่างเครื่องดักการะก็ได้

ถ้าเช่นนั้นแล้ว แม่พิมพ์จะมีรูปต้นฐานเป็นอย่างไร แม่พิมพ์จะต้องเป็นแผ่น ทองแดงแกะอย่างดัดและม้ด้ามสำหรับถือ การใช้แม่พิมพ์เจริญแพร่หลายมากขึ้นทุกที่ๆ จนเป็นเหตุให้เกิดใช้แม่พิมพ์สร้างแม่พิมพ์ต่อ ๆ กันมาจนมากมายก่ายกอง

พระพิมพ์โบราณโดยมากมีคำจารึกอักษรตัวเล็ก ๆ ข้างบนบ้าง ข้าง ๆ บ้าง ข้างหลังบ้าง เป็นภาษาสันสกฤตก็มี ภาษามคธก็มี เป็นอักษรเทวนาครีที่ใช้กันแพร่หลายในประเทศอินเดียเหนือก็มี เป็นตัวอักษรของพวกอินเดียฝ่ายใต้ก็มี เป็นตัวอักษรของเหล่าประเทศระหว่างอินเดียและจีนก็มี แล้วแต่สถานที่ที่ไดพบและอายุของ พระพิมพ์นั้น คำจารึกเหล่านั้นมักจะมีความหมายเหมือนกันเสมอ เป็นคาถาอ่านว่าดังนี้

เย ชมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)

เตสํ จ โย นิโรธจ เอวํ วาที มหาสมโณติ

แปลได้ความดังต่อไปนี้ ชรรวมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุของ ชรรวมเหล่านั้น และความดับของชรรวมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีวาตะอย่างนั้น

ใจความย่อแห่งพระคาถาซึ่งมีเพียง ๔ บาทนี้ เป็นคำตั้งต้นของพระคำสดา ด่วนหนึ่ง ซึ่งอาจให้แสดงให้เห็นถึงความจริงอันเพียงพอสำหรับจะเดือกฟันการอธิบายของ คำตั้งต้นด่วนอื่น ๆ ได้ ไม่ใช่แต่เพียงเท่านั้น ตามเรื่องหนึ่งดื้อเก่า ๆ หาดายเรื่องกล่าว ไว้ว่า โดยใจความแห่งพระคาถาอันนี้ เป็นเหตุให้พระพุทธรเจ้าได้อัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ซึ่งภายหลังในสังฆมณฑลนับถือกันว่าเป็นที่ ๒ รองจากพระศาสดาจารย์เจ้าลงมา นัยอันหนึ่งซึ่งทำให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ของพระ ศาสดาเข้าใจความได้โดยเร็วนั้น คือปรากฏแก่พวกพุทธรศาสดานิกชนว่าเป็นธรรมวิเศษ ชนิดหนึ่ง และดูเหมือนเขาจะนับถือกันว่าเป็นสัมฤทธิ์มณฑลสำหรับจะเปลี่ยนแปลงความ นับถือของบุคคลผู้ยังไม่เคยดับนัยอันนี้ด้วย ฉะนั้น จึงไม่มีธรรมข้อใดหรือบทใดต่อไป

กว่าในการที่จะใช้จารึกบนพระพิมพ์ซึ่งเป็นวัตถุเบา มีขนาดอันงามสง่า เหมาะที่จะช่วย
ประกาศพุทธวจนะอันดีให้แพร่หลายออกไป ในสมัยนี้ ในเมืองไทย เมื่อตั้งเกิดให้ด้
แล้ว เราจะได้เห็นพระพิมพ์เก่า ๆ โดยมากเป็นรูปมหาปาฏิหาริย์ของเมืองลพบุรี
เมื่อพระพุทธเจ้าทรงชำระซึ่งเคยร่ายนิครนถ์แล้ว และทรงมานุชิตให้กตัญญู
พระพุทธศาสดาได้เป็นจำนวนมาก การทำให้เปลี่ยนจากความนับถือ เป็นความ
คุ้นเคยกันเท่ากับการบังคับให้เปลี่ยนศาสดา เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว เราอาจคิดได้ว่าบุคคล
ผู้ได้ทำรูปพระพิมพ์แล้วและบรรจุไว้ในถ้ำและสถูปต่าง ๆ เป็นจำนวนตั้งหลายพันองค์นั้น
จะต้องคิดถึงการประกาศศาสดาในอนาคตอันไกลเป็นแน่แท้ และหวังว่าจะเป็นเครื่องช่วย
ประกาศศาสดาให้แพร่หลายไปได้อีกหลายพันปี ดูเหมือนว่าพวกพุทธมามกบุคคลจะ
ได้มีความรู้สึก ว่า เมื่อครบอายุพระพุทธศาสดา ๆ จะเสื่อมลง การพบเห็นรูป
พระศาสดาจารย์เจ้า และกายอันเป็นคำดังสอนของพระองค์อาจเป็นเครื่องเตือนใจ
ให้ผู้พบกตัญญูเกิดความเลื่อมใสและเชื่อถือขึ้นอีก

เมื่อสรุปใจความแล้ว คงได้ความว่า พระพิมพ์ซึ่งชนชั้นทำแทนของหรือรูป
เป็นที่ระลึกของสังฆนิยสถานนั้น ได้กลายเป็นรูปอันสำคัญชนิดหนึ่งขึ้นโดยลำดับและ
เป็นของถูก ๆ ซึ่งทำให้คนจน ๆ สามารถได้ส่วนกุศลกับเขาด้วย คือว่ารูปพระพิมพ์หรือ
ศาสดาอันได้จารึกที่พระพิมพ์ เป็นเครื่องทำให้คนกตัญญูใจนับถือศาสดาเหมือนกับมนต์
อันศักดิ์สิทธิ์นั้น เป็นบุญกุศลของคนที่ทุนทรัพย์น้อยผู้ได้สร้างพระพิมพ์ถูก ๆ นั้นขึ้นด้วย
เหมือนกัน และทุกวันนี้ยังได้ใช้เป็นเครื่องรางอันเข้าใจกันว่าเป็นของคงกระพันชาตรี
กันอยู่มาก”

ในตอนท้ายแห่งหนังสือ ดำเนินพระพิมพ์ นั้น ท่านศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ได้กล่าว
ต่อไปว่า

“ขอให้สังเกตคำทำนายที่ว่า พระพุทธศาสดาจะดับไปเมื่อครบอายุ ๕๐๐๐ ปี
หรือคงจะมีอยู่อีก ๒๕๓๓ ปี ดังแต่บัดนี้ (หมายถึงปีตั้งแต่ดำเนินพระพิมพ์ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๖๕) เป็นต้นไปนั้น ขอให้สังเกตหาทุกกัยซึ่งสามารถจะพัฒนาเอาวัตถุต่าง ๆ ใน
พระศาสดาไปทั้งหมด เป็นต้นว่า โบสถ์ วิหาร รูปหล่อ พระคัมภีร์ และของอื่น ๆ
อีก ขอให้เหลือแต่พระพิมพ์อย่างเดียวเท่านั้น นักโบราณคดีสมัยเลย ๕๐๐๐ ปีไปนั้น
เมื่อได้พบเห็นพระพิมพ์แล้วจะสามารถรู้ได้ว่าศาสดาอันสูงส่งดั่งศาสดาที่ปวงได้เคยมา
เจริญอยู่ในอาณาเขตซึ่งเรียกกันว่าบรรพทิศครั้งหนึ่ง คือพระพิมพ์เหล่านั้นจะแสดงให้

นักโบราณคดีทราบถึงพระผู้เป็นเจ้าของคำสดนา ซึ่งเป็นทนต์ของชนทั้งหลาย ที่จะให้รู้ถึงวิชาช่างของประเทศต่าง ๆ ในสมัยต่าง ๆ และให้รู้ถึงเทวดาคำคัญ ๆ ซึ่งพวกมหายานค้อย ๆ นับถือกันขึ้นในคำสดนาที่ไม่นับถือเทวดามาแต่ก่อน ถ้านักโบราณคดีสามารถแปลจารึกย่อ ๆ ซึ่งโดยมากมักจะมียุบนพระพิมพ์เหล่านั้นออกได้แล้ว เขาก็จะรู้ได้โดยความหมายของข้อความย่อ ๆ นั้นทีเดียวว่าเป็นลัทธิที่แท้แก่นสารมาก”

กำหนดแบบศิลป

โดยเหตุที่พระพิมพ์เป็นของมีมาแต่โบราณกาลดังกล่าวในมูลเหตุแห่งการดำริ่นั้น การกำหนดแบบศิลปและสมัยของพระพิมพ์ที่สร้างในดินแดนประเทศไทย ก็เป็นอย่างเดียวกับพระพุทธรูป คือ

๑. แบบทวารวดี	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐	มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗
๒. แบบศรีวิชัย	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒	มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗
๓. แบบอู่ทอง*	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕	มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐
๔. แบบลพบุรี	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗	มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐
๕. แบบเขียงแสน	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔	มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔
๖. แบบสุโขทัย	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘	มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐
๗. แบบอยุธยา	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐	มาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔
๘. แบบรัตนโกสินทร์	เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔	มาจนปัจจุบัน

เครื่องรางของขลัง

ดังซึ่งนิยมนับถือเป็นเครื่องรางของขลังคงกระพันชาตรี นอกจากจะสร้างเป็นพระพิมพ์หรือรูปประติมาแล้ว ยังมีทำเป็นรูปอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น เป็นอักษระ เดช ยันต์ ตะกรุด

*ศิลปอู่ทองนี้ตามทฤษฎีเก่ากำหนดเริ่มต้นแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ตรงกับสมัยสุโขทัย แต่แนวคันคว่ำตามทฤษฎีใหม่ ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าศิลปอู่ทองแรกเริ่มมีลักษณะผสมของศิลป ๓ แบบ คือ แบบทวารวดี แบบศรีวิชัย และแบบละโว้ ซึ่งอาจแยกสกุลช่างนี้ออกได้เป็น ๔ แขนง คือ ๑. อู่ทอง — ทวารวดี ๒. อู่ทอง — ศรีวิชัย ๓. อู่ทอง — ละโว้ ๔. อู่ทองบริสุทธ์ (คือเมื่อส่วนผสมศิลปทั้ง ๓ กลมกลืนกันจนไม่สามารถบอกได้ว่าส่วนไหนแรงกว่ากันแล้ว) และกำหนดระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕ — ๒๐ ดังกล่าวไว้ข้างบน ศิลปอู่ทองนี้เข้าใจว่ากำเนิดในระยะแรกเมื่อดินแดนลุ่มแม่น้ำลพบุรี — เจ้าพระยา มีนามว่าอาณาจักรกัมพูชนคร (ลพบุรี) ระยะกลาจะมีนามว่าอาณาจักรอโยธยา แล้วดำรงอยู่จนถึงตอนต้นกรุงศรีอยุธยาจึงค่อยสลายตัวไป และในระยะเวลาเดียวกันที่ศิลปอู่ทองกำลังแพร่หลายนั้น สกุลช่างแบบลพบุรีก็ทำควบคู่กันไปด้วย

และพิณมร เป็นต้น ดังเหล่านี้กล่าวกันว่าประติษัประดาทความคักคิธิชนได้ด้วยอำนาจ
กฤติยาคมอันอาศัยบารมีแห่งพระพุทธคุณเป็นที่ตั้ง อันกฤติยาคมนั้นเท่าที่ได้ตรวจตราศึกษามา
พอจะจัดเป็นสูตรหรือแม่บทใหญ่ๆ ได้ คือ

๑. อธิปไตยร้อยแปด
๒. หัวใจร้อยแปด
๓. ตรีนสังเห
๔. อิระเจ
๕. ปถมัง
๖. มหาราช
๗. นิพพานสูตร

แต่ดุษฎีหรือแม่บทเหล่านี้เป็นหลักฐานที่พุทธมามกชนจะพึงพิจารณาชำระจิตเป็น
วิถีทางไปสู่โลกุตระธรรมหรือโลกียธรรมตามแต่คนจะมีศรัทธาปฏิบัติ และดุษฎีเหล่านี้สามารถ
แยกถอดออกจรรพยัญชนะออกเป็นคาถาภาวนาปลูกฝังประติฐิให้บังเกิดดังขลัง ในทางเมตตาคา
มหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาด เป็นอาทิ พระอาจารย์โตทรงวิยาคุณชำนาญ
ในดุษฎีใดก็ย่อมประกอบกิจตามดุษฎีนั้นเพื่อบรรลุถึงประสิทธิผล โดยเฉพาะการสร้างพระพิมพ์
หรือประติมารูปเคารพนั้น ทราบว่าย่อมจะประกอบขึ้นด้วยกฤติยาคมตามดุษฎีข้อ ๔-๕-๖-๗
เพราะทั้ง ๔ นี้ต้องบำเพ็ญทางทฤษฎีและปฏิบัติ เริ่มต้นแต่การตั้ง “ปฏิสนธิ” ไปจนสำเร็จเป็น
“องค์พระ”

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

เครื่องรางของขลังเป็นดังควรเชื่อถือว่ามีประสิทธิภาพในทางเมตตามหานิยมคงกระพัน
ชาตรีและแคล้วคลาดหรือไม่ เป็นปัญหาที่ตอบยาก เพราะดังเดิมนั้นประกอบขึ้นด้วยคาถาเวทมนต์
อันเกิดแต่การเพ่งเพียรด้วยอำนาจมโนยทิธิ ยากที่จะพิสูจน์ให้เป็นประจักษ์ดังดังที่เกิดขึ้นด้วย
ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ พระคณาจารย์ผู้ทรงวิทยาคุณดั่งร่างของขลังขึ้นไว้ด้วยจิตมีกุศโลบายเป็น
ที่ตั้ง บุคคลผู้ใดได้ไว้ก็ควรตั้งการบูชายึดถือปฏิบัติไปในทางที่เป็นบุญกุศล จึงจะเป็นสัมฤทธิ์ผล
ตามจิตปรารถนาด้วยกันทั้งต้องฝ่าย ส้มเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงอธิบายความนี้ไว้ในคำนำหนังสือตำนานพระพิมพ์ว่า

“การที่นับถือพระพิมพ์ บางทีก็เลยแก่นประสงค์ของผู้สร้าง นับถือกัน
ว่าเป็นเครื่องรางสำหรับคุ้มตนให้พ้นภัยอันตราย ถือเช่นนั้นก็ไม่มีโทษอันใด เว้น
แต่เอาไปใช้คุ้มตนเพื่อทำบาปกรรม เช่น ปล้นสดมภ์ หรือทำร้ายผู้อื่น ด้วยประการ
อย่างใดก็ไม่สามารถจะคุ้มใครได้”

พุทธศาสนิกมួយคนหนึ่งว่า ธมโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติ
ธรรม ฉะนั้น เครื่องรางของขลังดั่งนี้ด้วยกฤติยาคมอันอาศัยบารมีแห่งพระพุทธคุณเป็นเหตุ
ก็น่าจะคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ผู้วิจิตรชน ฉะนั้น

ธาตุกรรม

หลังจากที่ได้ค้นพบเครื่องรางรูปโลกของคำกับวัตถุอื่น ๆ ซึ่งเป็นของอุทิศไว้เป็นพุทธบูชา
ในกรุพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และนำขึ้นมาเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่ราชการ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อรอการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดแล้ว
ได้ตรวจพบรูปเขียนสีบนผนังเป็นลวดลายทางศิลปโบราณที่ผนังกรุ กรมศิลปากรจึงจัดทำบันไดช่องทาง
เพื่อเปิดเผยให้ประชาชนและนักศึกษาค้นคว้าทางหลายมีโอกาสดูเข้าไปชมได้โดยสะดวก ในการนี้
ได้พบรูปภาพเขียนสีบนปูนเปียก (Fresco) ที่ผนังกรุตอนบนเพิ่มเติมขึ้นอีก ตลอดจนพระพุทธรูป
พระพิมพ์และสิ่งของต่าง ๆ อีกมากมาย กรูปรวจุโบราณวัตถุหรือหนึ่งหนึ่งเรียกว่า ธาตุกรรม
แห่งนี้ก่อด้วยแฉะ ฐานย่อมุมไม้สิบสอง ทรวดทรงก็เป็นอย่างรูปพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุซึ่ง
สร้างครอบรอบอยู่นั่นเอง

อายุของพระพิมพ์

บรรดาพระพิมพ์ที่พบภายในธาตุกรรมมีจำนวนมากมายหลายแบบหลายแม่พิมพ์ นับว่า
เป็นการเปิดเผยโบราณวัตถุประเภทนี้ครั้งใหญ่ในยุคเริ่มรอบพุทธศตวรรษที่ ๒๖ เป็นตัวอย่าง
หลักฐานสำหรับการศึกษาค้นคว้าทางศิลปกรรมและประวัติศาสตร์อย่างดียิ่ง แต่ที่น่าเสียดายที่
สิ่งของเหล่านี้กระจัดกระจายทำนองกรแตกเสียก่อนจะได้รับการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดถี่ถ้วน
อย่างใดก็ดี เท้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้รับมาจัดแสดงนั้น เมื่อพิจารณาเนื้อวัตถุ
ใช้ในการหล่อและสร้างทำ ประกอบกับร่องรอยของการตัดแต่งเป็นชิ้นเป็นองค์แล้ว น่าเชื่อว่าเป็น
ของทำขึ้นในสมัยเดียวกับการก่อสร้างพระปรางค์องค์นั้นเป็นส่วนใหญ่ ว่าถึงลักษณะรูปทรงของ
พระพิมพ์เหล่านี้ พอจะจำแนกออกเป็นประเภท ๆ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาได้ คือ เป็นประเภท

ซุ้มเรือนแก้วและซุ้มรูปเรือนต่างๆ ประเภทแผง (หมายถึงทำอย่างรูปประติมาหลายๆ องค์
รวมกัน) และประเภทดอยคัว (เดี่ยว) ส่วนแบบอย่างฝีมือช่างนอกจากจะเป็นแบบของ
ดินแดนภาคกลาง (ลุ่มแม่น้ำลพบุรี—เจ้าพระยา) คือแบบอุททอง ดพบุรี และอยุธยาแล้ว ยังมี
ทำเลียนแบบของดินแดนภาคเหนือ คือ แบบเชียงแสน (รูปที่ ๒๕๕, ๒๖๐) อนึ่ง เข้าใจว่า
แบบของดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รูปที่ ๓๔๕) ก็มีรวมอยู่ด้วย

ที่ว่ามีแบบฝีมือช่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมอยู่ด้วยนั้น จำต้องชี้แจงทางด้าน
ประวัติศาสตร์ประกอบเล็กน้อย จริงอยู่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้น ดินแดนทางภาค
ตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในความปกครองของกรุงศรีสัตนาคนหุต แต่ทั้งต้องอาณาจักรนั้นสัมพันธ์
ไมตรีต่อกันอย่างบ้านพี่เมืองน้อง เช่นที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง มีว่าเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
บรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ได้โปรดพระราชทานราชธิดาทรงนามพระแก้วยอดฟ้า
ไปอภิเษกสมรสกับท้าวอุ่นเรือนผู้เป็นราชโอรสของท้าวฟ้าจุม และต่อมาท้าวอุ่นเรือนได้ครอง
กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง ทรงพระนามว่า พระยาสามแสนไทย (พ.ศ. ๑๔๕๕ — ๑๔๕๒)
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ผู้สร้างวัดราชบูรณะ เป็นพระราชปนัดดาของสมเด็จพระบรมราชา
ธิราชที่ ๑ ได้ครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาพร้อมสมัยกับพระยาสามแสนไทยผู้เป็นราชโอรสองค์หนึ่ง
ของพระยาสามแสนไทย ความสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสองจึงยังมีสืบเนื่องกันมาอย่างใกล้ชิด
พระคณาจารย์และประติมากรแห่งอาณาจักรล้านช้างอาจจะสร้างพระพิมพ์ขึ้นมา หรือได้มาร่วม
พิธีการสร้างพระพิมพ์ ณ กรุงศรีอยุธยาด้วยก็ได้

แบบศิลปะและประเภทของพระพิมพ์

ได้กล่าวมาข้างต้นว่า เพื่อสะดวกแก่การพิจารณาศึกษาพระพิมพ์กรุวัดราชบูรณะ จึง
จัดจำแนกแบบศิลปะออกเป็นแต่ละประเภท ดังรายการต่อไป หากจะมีการพูดถึงรายละเอียดอย่างหนึ่ง
ประการใดเนื่องด้วยเป็นการเร่งรัดแล้ว ขอท่านผู้สนใจในโบราณวัตถุเหล่านี้ได้กรุณาทักท้วง
เพื่อปรับปรุงแก้ไขสืบไปด้วย จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง

อนึ่ง เนื่องด้วยพระพิมพ์เหล่านี้ ทำด้วยดินแทบทั้งสิ้น จึงมิได้ระบุเนื้อวัตถุไว้ในรายการ
เว้นแต่จะเป็นอย่างอื่น เช่น เป็นดินเผา เป็นผง หรือว่าน จึงจะระบุให้ทราบ

อธิบายภาพพระพิมพ์

ศิลปะแบบทวารวดี

ประเภทซุ้มเรือนแก้ว

๑. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย เรือนแก้วทำเป็นรูปพระศตูปตั้งเวชนียสถาน
ที่ตำบลพุทธคยา อันเป็นที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้จนตรัสมีมาตัมโพธิญาณ แบบนี้เรียกสั้น ๆ ว่า
พระพิมพ์พุทธคยา (รูปที่ ๕๕-๕๗)

๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีรูปพระอินทร์เป่าสังข์ พระพรหมกัณฐ์
(แบบนี้เพิ่งแรกพบ อาจจะสร้างขึ้นหมายถึงตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ ภายหลัง
เสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาที่ดาวดึงส์ก็ได้) (รูปที่ ๕๘)

๓. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับเหนือบัลลังก์ (ลักษณะเป็นพิมพ์เดียวกับ
กับรูปที่ ๔ เข้าใจว่าจะชำรุดหรือหล่อไม่ติดสมบูรณ์) (รูปที่ ๕๙)
(พระพิมพ์ลักษณะตามที่กล่าวมา เป็นแบบช่างอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ ราวพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ พบแพร่หลายในท้องถิ่นที่มีโบราณวัตถุสมัยทวารวดี จึงจัดไว้ร่วมสมัย
เดียวกัน)

๔. ทำเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิประทับเหนือโพธิบัลลังก์ แบบทวารวดีรุ่นหลัง ราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ (ลักษณะทรวดทรงขององค์พระละม้ายกับพระพิมพ์เมืองหริภุญชัย
เข้าใจว่าเป็นฝีมือช่างสกุลหนึ่ง ซึ่งร่วมสมัยเดียวกับศิลปะทวารวดี) ทำด้วยดินเผา (รูปที่ ๖๐)

ศิลปะแบบลพบุรี

ประเภทซุ้มเรือนแก้ว

๕. เรือนแก้วพระพุทธรูปทำเป็นรูปซุ้มปราสาทมีหน้าเกยวิมุขและพระพุทธรูปปางต่างๆ
(รูปที่ ๖๒)

๖. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๖๓)

ประเภทหุ้มปราสาทหรือหุ้มจระนำ

๗. ทำเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย อยู่ในหุ้มปราสาท (รูปที่ ๖๔-๖๕)
๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๗๐, ๗๑)
(รูปที่ ๗๐, ๗๑ นี้เข้าใจว่าตัวหุ้มปราสาทชำรุดหรือหล่อไม่ติดสมบูรณ์)
๙. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ๓ องค์ อยู่ในหุ้มปราสาท เป็นรูปพระอาทิตย์พุทธรตามดัตถิมหายาน แสดงออกเป็นตรีกาย คือ ขรรณกาย ดัมภคกาย และนิรมลกาย (รูปที่ ๗๒-๗๔)
๑๐. แม่พิมพ์ของรูปพระอาทิตย์พุทธรอย่างตรีกาย (รูปที่ ๗๕)
๑๑. ทำเป็นพระพุทธรูปนาคปรก มีรูปพระโพธิสัตว์โศกเศวตอยู่ข้างขวา และนางปัญญาวรรณอยู่ข้างซ้าย โดยทั่วไปรูปพระโพธิสัตว์โศกเศวต ๔ หัตถ์นั้น หัตถ์ข้างบนถือพวงประคำและคัมภีร์ หัตถ์ข้างล่างถือดอกบัวและกอดคาน้ำอมฤต ส่วนรูปนางปัญญาวรรณนั้นหัตถ์ขวาคือคัมภีร์ หัตถ์ซ้ายถือดอกบัว (รูปที่ ๘๐-๘๔)
๑๒. แม่พิมพ์พระพุทธรูปนาคปรก มีรูปพระโพธิสัตว์โศกเศวตกับนางปัญญาวรรณอยู่ข้างขวาและซ้าย (รูปที่ ๘๕)
๑๓. ทำเป็นพระพุทธรูปนาคปรกมีรูปพระโพธิสัตว์โศกเศวตและนางปัญญาวรรณยืนอยู่ข้างขวาและซ้าย (รูปที่ ๘๖)
๑๔. ทำเป็นพระพุทธรูปนาคปรกมีรูปประติมา (เข้าใจว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์โศกเศวตกับนางปัญญาวรรณ) นั่งชันเข่าอยู่ข้างขวาและซ้าย (รูปที่ ๘๗)
๑๕. ทำเป็นพระพุทธรูป ๕ องค์ เป็นปางมารวิชัยอยู่ในปราสาทยอดตรีศูล ดัชนีฐานว่าเป็นพระอาทิตย์พุทธร ส่วนปางสมาธิ ๕ องค์ อยู่ในหุ้มเรือนแก้วนั้นคงเป็นพระฉานิพุทธร ซึ่งเกิดแต่อำนาจฉานของพระอาทิตย์พุทธร มีนามว่าพระไวโรจนะ, พระอภิชัยภะ, พระรัตนดัมภพ, พระอมิตาภะ และพระอโมฆสิทธิ์ (รูปที่ ๘๘)
๑๖. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยมีพระพุทธรูปปางสมาธิ (เข้าใจว่าเป็นพระฉานิพุทธร) อยู่ข้างซ้ายและขวา (รูปที่ ๘๙)
๑๗. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ๑๐ องค์ ดัชนีฐานว่าองค์ประธานเป็นพระอาทิตย์พุทธร นอกนั้นเป็นพระฉานิพุทธร (รูปที่ ๙๐)

๓๘. ทำเป็นพระพุทธรูปขนาดปรกกับรูปพระโพธิสัตว์โตเกศวร (หลายกร) เป็น
ประธาน มีรูปประติมาย์อม ๆ ประกอบ (รูปที่ ๕๑, ๕๒)

๓๙. ทำเป็นรูปนางปัญญาวรรณี (หลายกร) กับพระพุทธรูปขนาดปรกเป็นประธาน
มีรูปประติมาย์อม ๆ ประกอบ (รูปที่ ๕๓)

หนังสือตำนานพระพิมพ์ของท่านคำดัตราจารย์ ยอช เซเค็ด เด่าว่า มีคำจารึกภาษา
สันสกฤตที่เขาบ่อนาง (พนมบันทายนาง) อยู่ทางทิศใต้ของเมืองมณฑลบุรีในเขตประเทศ
กัมพูชา เป็นคำนมัสการ พระอาทิตย์พุทธ พระโพธิสัตว์โตเกศวร และนางปัญญาวรรณี คือ

คำนมัสการพระอาทิตย์พุทธ

นโม' สตุ ปรมารุทาย วโยมกลุบาย โย ทธา
ธรรมสมุโลกิณิรุมานกายาน ไตรโลกุขมฤตเย

ขอนมัสการพระปรมวรต (อาทิตย์พุทธ) ผู้มีส่วนละเอียดประคองโพยมและผู้ทรงไว้ ซึ่ง
กาย ๓ อย่าง คือ ธรรมกาย ดัมมโลกกาย และนิรุมานกาย เพื่อยังไครโลกให้พ้นไป
จากทุกข์

คำนมัสการพระโตเกศวร

ภาติ โโลกะวโร มุรุธนา โย' มิตาภณชินนุ ทธา
มิตรศุมิปรกาสานามรเกนุทุโว ทรุศนาทิว

พระโตเกศวรผู้ทรงไว้ซึ่งพระอมิตาภะพุทธเจ้า ผู้มีแสงสว่างอันนับมิถ้วนด้วยเคียรเกล้า
สว่างรุ่งเรืองอยู่ กว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ อันแผ่รัศมีพอประมาณได้

คำนมัสการนางปัญญาวรรณี

ปรัชญาปารมิตาขุยาโย ภควตุโย นโม' สตุ เต
ยสุขัม สเมตย สรวุชฌาสุสรวุชฌตุมเปยุษะ

ขอนมัสการแต่พระองค์ภควดี ผู้ไดนามว่าปัญญาวรรณี ผู้ประทานธรรมพศความรอบรู้
แต่ผู้มีญาณทางปวง ซึ่งถึงพระองค์เป็นทพ

๒๐. ทำเป็นรูปเหว็ฐ (คือยัดม=เทพผู้พิทักษ์) อยู่ในวงมณฑลมีรูปประติมาย์อม ๆ (รูปที่ ๙๔)

๒๑. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลก และปางประทานอภัย นั่งปางมารวิชัยและสมาธิ เป็นแบบสร้างตามคติมหายาน (รูปที่ ๙๕-๙๗)

๒๒. ทำเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย มีพระนาครปรกอยู่ข้างซ้ายและขวา (พระพิมพ์แบบนี้เคยมีพบในเมืองลพบุรี, สุโขทัย และลำพูน) (รูปที่ ๙๘-๑๐๐)

๒๓. แม่พิมพ์พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย มีพระนาครปรกอยู่ข้างซ้ายและขวา (รูปที่ ๑๐๑)

ประเภทลอยตัว

๒๔. ทำเป็นพระพุทธรูปนาครปรกปางสมาธิ ลักษณะต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า ๓๐ แบบ (รูปที่ ๑๐๒-๑๓๔)

๒๕. ทำเป็นพระพุทธรูปนาครปรกปางสมาธิพระหัตถ์กุ่มกตศ (หม้อน้ำมนต์) อยู่ในท่าปลุกเสก (รูปที่ ๑๓๕)

๒๖. ทำเป็นพระพุทธรูปนาครปรกปางมารวิชัย (รูปที่ ๑๓๖)

(โดยทั่วไปถือว่าพระพุทธรูปนาครปรกนั้นทำเป็นปางสมาธิ แต่อย่างไรก็ดีที่ทำเป็นปางมารวิชัยก็เคยพบมาบ้างแล้วประปราย)

ศิลปะแบบสุโขทัย

ประเภทขุ่มเรือนแก้ว

๒๗. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในขุ่มเรือนแก้ว ยอดเป็นรูปฉัตร ต้องข้างเฝ้าเรือนแก้วก็มีแจกันดอกไม้ (รูปที่ ๑๓๗)

(พระพิมพ์แบบนี้พบครั้งแรกในธาตุุครรพพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี สันนิษฐานว่าเป็นของสร้างบรรจุไว้ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนครินทราธิราช (พ.ศ. ๑๕๕๒-๑๕๖๗) ส่วนที่เหลือจากบรรจุครั้งนั้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ผู้เป็นราชโอรสคงจะนำเข้าบรรจุในพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้)

๒๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ยอดเป็นรูป
ฉัตร สองข้างเรือนแก้วมีแจกันดอกไม้ ทำด้วยดินเผา (รูปที่ ๑๓๘)

๒๙. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มเรือนแก้วลายไม้
มีรูปพระโมคคัลลาน์พระสารีบุตร อัครสาวกซ้ายขวา (รูปที่ ๑๓๙)

๓๐. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มเรือนแก้วลายไม้
(รูปที่ ๑๔๐)

๓๑. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มเรือนแก้วสองข้าง
เรือนแก้วมีแจกันดอกไม้ (รูปที่ ๑๔๑-๑๔๕)

(รูปที่ ๑๔๕ เข้าใจว่าเรือนแก้วจะชำรุด)

๓๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๑๕๐, ๑๕๑)

๓๓. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ขวา อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ยอดเป็นรูป
ฉัตร สองข้างเรือนแก้วมีแจกันดอกไม้ (รูปที่ ๑๕๒)

ประเภทแผง

๓๔. ทำเป็นพระแผง ๒ หน้า รูปซุ้มยอดปรางค์ มีพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์
ซ้ายอยู่ในเรือนแก้ว รายรอบด้วยพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดย่อม ๕๐ องค์ มีข้อถึงเกิด
การวางจังหวะองค์เล็กที่สุดเป็นสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ด้านหนึ่งวางไว้ที่ยอด ๑ องค์ ที่ฐาน ๔ องค์
อีกด้านหนึ่งวางไว้ที่ยอด ๑ องค์ ริมข้างซ้ายเรือนแก้วของพระปางดีดา ๑ องค์ ที่มุมฐานข้าง
ขวา ๒ องค์ และข้างซ้าย ๑ องค์ (รูปที่ ๑๕๓)

(พระพิมพ์แบบนี้ เพิ่งแรกพบในธาตุศุภราชพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ
องค์หนึ่งในจำพวกนี้ มีอักษรไทยจารไว้ริมเรือนแก้วว่า “แม่จัน” (รูปที่ ๑๕๔) นับว่าเป็น
หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงลักษณะตัวหนังสือในสมัยอยุธยาตอนต้น)

๓๕. ทำเป็นพระพุทธรูปปางยมกปาฏิหาริย์ ๒ หน้าๆ หนึ่งมีพระปางมารวิชัยอยู่ที่ยอด
คั่นม่ม่วงช่อคั่นตามพพฤษ และปางดีดาอุ้มบาตรอยู่ที่โคนต้น อีกหน้าหนึ่งมีพระปางดีดาอยู่
ที่ยอดคั่นตามพพฤษ และปางประทานธรรมอยู่ที่โคนต้น (รูปที่ ๑๕๕)

๓๖. ทำเป็นพระแผงรูปด้ามเหลียม มีพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้ายเป็นประธาน
รายรอบด้วยพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๑๕๖)

๓๗. ทำเป็นพระแสงมีพระพุทธรูปปางดีดายกพระหัตถ์ขวา อยู่ในเรือนแก้วเป็นประธาน
เรียงรายด้วยพระพุทธรูปปางมารวิชัยและธัมมาธิ (รูปที่ ๑๕๗)

ศิลปะแบบอุทอง

ประเภทซุ้มเรือนแก้ว

๓๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางธัมมาธิ (เส้นพระศกอย่างผมหวี) อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว
(รูปที่ ๑๕๘)

๓๙. ทำเป็นพระพุทธรูปปางธัมมาธิอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๑๕๙)

๔๐. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๑๖๐-๑๖๒)

๔๑. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ท่ายกพระหัตถ์ขวา
ห้อยพระหัตถ์ซ้ายอย่างนี้เรียกเป็นธัมมาธิว่า ปางห้ามญาติ (รูป ๑๖๓-๑๖๗)

ประเภทลอยตัว

๔๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางธัมมาธิ (เส้นพระศกอย่างผมหวี) (รูปที่ ๑๖๘)

๔๓. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๑๖๙, ๑๗๐)

ประเภทแผง

๔๔. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๑๗๑-๑๗๔)

ศิลปะแบบอยุธยา

ประเภทซุ้มเรือนแก้ว

๔๕. ทำเป็นพระพุทธรูปปางประทานธรรมอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๑๗๕)

๔๖. ทำเป็นพระพุทธรูปปางธัมมาธิอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๑๗๖, ๑๗๗)

๔๗. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้วรูปคล้ายดัดบับ (รูปที่ ๑๗๘)
(สันนิษฐานว่าจะทำเลียนแบบพระชัยหลังช้าง)

๔๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๑๗๙-๒๐๙)

๔๙. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ทำยกพระหัตถ์ขวา ห้อยพระหัตถ์ซ้ายอย่างนี้เรียกเป็นลัษณนามว่า ปางห้ามญาติ (รูปที่ ๒๓๐, ๒๓๑)

๕๐. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ทำยกพระหัตถ์ซ้าย ห้อยพระหัตถ์ขวาอย่างนี้เรียกเป็นลัษณนามว่าปางห้ามพระแก่นจันทน์ (รูปที่ ๒๓๒-๒๓๕)

๕๑. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ขวา อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๒๓๖-๒๓๕)

๕๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ขวา มีดาวกนกประนมมืออยู่ข้าง ซ้ายและขวา (รูปที่ ๒๓๖)

๕๓. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย มีรูปพระโมคคัลลาน์ พระสารีบุตร อัครดาวกประนมมือโดยเด็จพระพุทธานุภาพอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว อย่างสองหน้า (รูปที่ ๒๓๗)

๕๔. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย มีรูปพระโมคคัลลาน์ พระสารีบุตร อัครดาวกประนมมือโดยเด็จพระพุทธานุภาพอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว อย่างหน้าเดียว (รูปที่ ๒๓๘)

๕๕. ทำเป็นพระพุทธรูปปางดีดา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (รูปที่ ๒๓๙-๒๓๗)

ประเภทโพธิบัลลังก์

๕๖. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับเหนือรัตนบัลลังก์ภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๓๘-๒๔๒)

ประเภทซุ้มเรือนแก้วโพธิพฤกษ์

๕๗. ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง ปางประทานธรรม มีรูปเทวดาหรือกษัตริย์ประนมมือ ตัดพระธรรมเทศนาอยู่เบื้องซ้ายขวาอยู่ในซุ้มเรือนแก้วภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๔๓, ๒๔๔)

๕๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิอยู่ในซุ้มเรือนแก้วภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๔๕)

๕๙. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้วภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๔๖-๒๔๘)

๖๐. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางเสด็จจากดาวดึงส์ในซุ้มเรือนแก้วภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๖๕)

๖๑. ทำเป็นพระพุทธรูปปางประทานอภัยอยู่ในซุ้มเรือนแก้วภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๗๐)

ประเภทซุ้มปราสาทโพธิพฤกษ์

๖๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีพระโมคคัลลาน์พระสารีบุตร อัครสาวกยืนอยู่เบื้องซ้ายและขวา ในซุ้มปราสาทใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๗๑-๒๗๓)

๖๓. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ๓ องค์ อยู่ในซุ้มปราสาทเป็นรูปพระอาทิตย์พุทตามดัทธิมหายาน แสดงออกเป็นตรีภาย คือ ธรรมกาย ดัมโมคคกาย และนิรมาณกาย (รูปที่ ๒๗๔)

๖๔. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ในซุ้มปราสาทใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๒๗๕-๓๐๖)

๖๕. ทำเป็นพระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย อยู่ในซุ้มปราสาทใต้ร่มโพธิพฤกษ์ (รูปที่ ๓๐๗)

๖๖. ทำเป็นแผงพระพิมพ์ซุ้มปราสาทโพธิพฤกษ์ ๑๑ องค์ กับพระพิมพ์ซุ้มเตมาทิศ ๑ องค์ ติดประสานกัน (รูปที่ ๓๐๘)

ประเภทแผง

๖๗. ทำเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิประทับเหนือบัลลังก์ (รูปที่ ๓๐๙)

๖๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยห้อยองค์ (รูปที่ ๓๑๐, ๓๑๑)

๖๙. โดหารูปกตมุนนาคเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ๔ ทิศ (รูปที่ ๓๑๒)

๗๐. ทำเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิห้อยองค์อยู่ในแผงสามเหลี่ยม (รูปที่ ๓๑๓, ๓๑๕)

๗๑. ทำเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิห้อยองค์อยู่ในแผงรูปทรงเจดีย์ (รูปที่ ๓๑๖)

๗๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยห้อยองค์อยู่ในแผง (รูปที่ ๓๑๗, ๓๑๘)

๗๓. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยห้อยองค์อยู่ในแผงทรงรูปหน้าจั่วโปร่ง (รูปที่

๓๒๐)

๗๔. ทำเป็นพระพุทธรูปนาคปรกห้อยองค์อยู่ในแสง (รูปที่ ๓๒๑)

๗๕. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่โคนต้นไม้ปางดำถ้อยทอด และปางมารวิชัย ย่อม ๆ อยู่ตามกิ่งสาขา (รูปที่ ๓๒๒)

ประเภทลอยตัว

๗๖. ทำเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ (รูปที่ ๓๒๓)

๗๗. ทำเป็นรูปพระดั่งกัจจายน์ (รูปที่ ๓๒๔, ๓๒๕)

๗๘. ทำเป็นรูปพระดั่งกัจจายน์ผงว่านปัดทอง (รูปที่ ๓๒๖, ๓๒๗)

๗๙. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีดาวและเดือนอยู่ ๒ ข้าง (รูปที่ ๓๒๘)

๘๐. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๓๒๙-๓๔๐)

๘๑. แผ่นเงินคุณเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๓๔๑)

๘๒. แผ่นทองคุณเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๓๔๒, ๓๔๓)

๘๓. ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งพระหัตถ์ชวาทอยู่ทพระเพลา พระหัตถ์ซ้ายพาดที่พระชาณ (รูปที่ ๓๔๔)

๘๔. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางบรรทานอภัย ท่ายกพระหัตถ์ชวาทห้อยพระหัตถ์ซ้าย อย่างนี้เรียกเป็นตำมัญว่า ปางห้ามญาติ (รูปที่ ๓๔๕, ๓๔๖)

๘๕. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางบรรทานอภัย ท่ายกพระหัตถ์ซ้ายห้อยพระหัตถ์ชวาท อย่างนี้เรียกเป็นตำมัญว่า ปางห้ามพระแก่นจันทน์ (รูปที่ ๓๔๗)

๘๖. ทำเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณยืน (รูปที่ ๓๔๘)

๘๗. ทำเป็นรูปพระเจดีย์ (รูปที่ ๓๔๙)

(รูปสัญลักษณ์อย่างนี้นิยมสร้างทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาก เคยตรวจพบทำอย่างกตพิมพ์ด้วยผงว่านก็มี จำหลักในแผ่นศิลา ซึ่งทำเป็นรูปใบเสมา (สิม) ก็มี การทำเป็นรูปสัญลักษณ์ เช่น รูปเจดีย์ รอยพระพุทธรูป รัดนบั้งลึงก์ เหล่านี้เป็นคตินิยมที่มีขึ้นก่อนการสร้างประติมารูปเคารพ

๘๘. แผ่นโลหะเป็นแบบสำหรับแกะแม่พิมพ์หิน (รูปที่ ๓๕๐)

ประเภทขี้ผึ้งปราสาทหรือขี้ผึ้งจระนำ

๘๙. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีพระโมคคัลลาน์พระสารีบุตร อัครสาวกยืน ประนมมืออยู่ในขี้ผึ้งปราสาท (รูปที่ ๓๕๑)

๙๐. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ในซุ้มปราสาทหรือซุ้มจระนำ (รูปที่ ๓๕๒ - ๓๕๔)

๙๑. ทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลกอยู่ในซุ้มปราสาทหรือซุ้มจระนำ (รูปที่ ๓๕๕)

๙๒. ทำเป็นพระพุทธรูปปางลีลา ยกพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในซุ้มปราสาทหรือซุ้มจระนำ (รูปที่ ๓๕๐)

๙๓. ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งปางประทานธรรม อยู่ในซุ้มปราสาท ฐานมีรูปพระธรรมจักร (รูปที่ ๓๕๑, ๓๕๒)

๙๔. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ในซุ้มปราสาท ยอดมีรูปพระธรรมจักร (รูปที่ ๓๕๓)

ประเภทบรรณศาลา (เวียนหน้าजू)

๙๕. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในบรรณศาลา (รูปที่ ๓๕๔, ๓๕๕)

ประเภทซุ้มเสมาทิศ

๙๖. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในซุ้มเสมาทิศ (ลักษณะลวดลายต่างๆ กัน ประมาณ ๑๐๗ แม่พิมพ์) (รูปที่ ๓๕๖ - ๕๐๓)

๙๗. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในซุ้มเสมาทิศ พระพิมพ์อย่างนี้จำแนกออกได้ คือ

ก. ท้องกระฆังมีลวดลายข้างซ้ายขวาขององค์พระแตกต่างกันเป็น ๖ แม่พิมพ์ (รูปที่ ๕๐๔ - ๕๐๕)

ข. ห่อพิมพ์เป็น ๒ หน้า (รูปที่ ๕๑๐)

ค. ห่อพิมพ์ประกบกันเป็น ๒ หน้า มีอักษรเงินจารึกอยู่ข้างใน ใจความว่าชาวฉินบางตระกูล (แซ่) เป็นผู้สร้างโดยเดิเจ้าพระราชาฤๅษณ์เดิเจ้าพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (รูปที่ ๕๑๑, ๕๑๒)

๙๘. ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ในซุ้มเสมาทิศยอดมหาอุณาโลม พระพิมพ์อย่างนี้จำแนกออกได้ คือ

ก. เป็นอย่างหน้าเดียว (รูปที่ ๕๑๓, ๕๑๔)

ข. ห่อพิมพ์เป็น ๒ หน้า

ค. ห่อพิมพ์ประกบกันเป็น ๒ หน้า มีอักษรจีนจารึกอยู่ข้างใน ใจความว่าชาวจีน
บางตระกูล (แซ่) เป็นผู้สร้างโดยเดิเจ้าพระราชาผู้ศดดมเดิเจ้าพระบรมราชาธิราชที่ ๒
(รูปที่ ๕๑๕)

(พระพิมพ์ประเภทหุ้มเสมาคยอคมหาอุณาโลมนี้ นับว่าเป็นแบบพิเศษแบบหนึ่งที่
พระคณาจารย์และประติมากรในโบราณกาลประดิษฐ์สร้างขึ้น ดุจตั้งใจจะฝากเป็น
หลักฐานแห่งวิชาการสร้างพระพิมพ์ไว้ให้มหาชนได้ทราบ เพราะเท่าที่ได้พิจารณาลักษณะ
อันมีอยู่ในรูปทรงแล้ว ตรงตามสูตรกฤติยาคมที่กล่าวมาข้างต้นแทบทุกประการ ดังแบบ
เปรียบเทียบท้ายเล่ม)

คำจารึกกาถาภาษามคธ บนลานทิบุก อักษรขอม

เรื่อง คำนมัสการพระบรมสารีริกธาตุและพระธรรม

ได้จากกรุในพระปรารภ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

ประสาร บุญประคอง อ่าน นำ ทองคำวรรณ แปล

ด้านหน้า (๑) มหาโคตมสมพุทโธ
ธาตุวิถุถารกั กตุวา
อุณห์ส จตุโร ธาตุธา
อัสภินนา จ สธา สตุต
สิรสา อุชฺฐลี ปคฺคยฺห
(๓) มหันทา ปณฺจ นาลี จ
ขุทฺทกา ปณฺจ นาลี จ
สิรสา อุชฺฐลี ปคฺคยฺห
มหันทา ภินฺนมฺคฺคานี
ขุทฺทกา สาสปฺมตฺตา
สิรสา อุชฺฐลี ปคฺคยฺห

กุสินาราย นิพพุโต
เตสฺ เตสฺ อเสสโต
(๒) อกฺขกา เทว จ สตุตฺมา
เสสา ภินฺนา จ ธาตุโย
อหํ วนฺทามิ ทูรโต
มชฺฌิมา จ น นาลิกา
อัสภินนา ติวฺธา มตฺตา
อหํ วนฺทา (๔) มิ ทูรโต
มชฺฌิมา ภินฺนตฺนฺทฺลา
เอตํ ธาตุํ อธิตฺถิตา

ด้านหลัง

มหันทา สุวณฺณวณฺณา
ขุทฺทกา พกฺลา วณฺณา
สิรสา อุชฺฐลี ปคฺคยฺห
เยน โภทฺเชนฺติ โลกสฺมี
นนามิ มุตฺตมํ รมํ
อปฺปราชิต (๓) ปลฺลงฺเก
ปฏฺฐิปุชฺเย รมฺมา*
ปิตฺตโกว นิกายो
เตสํ ปเก (๔) ทา รมฺมานํ
วินยฺยสฺสตุตฺตาทิรมฺมณฺจ

(๑) อหํ วนฺทามิ ทูรโต
มชฺฌิมา มุตฺตกปฺปภา
เอตา ธาตุ อธิตฺถิตา
(๒) อหํ วนฺทามิ ทูรโต
เยน นิเยนฺติ โลกโต
สมฺมาสมพุทฺธเทสํ
นีสํทิตา ตถาคโต
เต รมฺมา ปิตฺตเก ตหิ
อนฺตโก ขนฺธเวทฺธโก
สุณฺดาตุ ปติปาติยา
ปิตฺตกานิ ยถกฺกมํ

ปริยตฺติตา ชนตฺเถน ฯ

*น่าจะเป็น รมฺเม

หมายเหตุ เลขในวงเล็บ คือ เลขบรรทัด จารึกยาวไปตามลานทิบุก ในที่นี้พิมพ์วรรคตอนตามรูปคาถาปฐยวาทต์

คำแปลภาษามคธ

พระมหาโคตมสัมพุทธเจ้า เสด็จปรินิพพานในเมืองกุสินารา ได้ทรงกระทำให้พระธาตุแพร่หลายไปในที่นั้น ๆ โดยไม่เหลือ คือ พระอุณหิส ๓ องค์ พระเขี้ยว ๔ องค์ และพระรากขวัญ ๒ องค์ รวม ๙ องค์ พระธาตุทั้ง ๙ องค์นั้นไม่กระจาย นอกจากนั้นกระจายข้าพเจ้าอภัยขุติให้ไว้แต่ไกลด้วยเคียวเกด้า ๆ

พระธาตุกระจายออกเป็น ๓ อย่าง คือ อย่างใหญ่ ๕ ทะนาน อย่างกลาง ๖ ทะนาน อย่างเล็ก ๕ ทะนาน ข้าพเจ้าอภัยขุติให้ไว้แต่ไกลด้วยเคียวเกด้า ๆ

พระธาตุอย่างใหญ่เท่าเมล็ดถั่วเขียวแตก อย่างกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก อย่างเล็กเท่าเมล็ดพืชมูกกาด นี่เป็นพระธาตุที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ ข้าพเจ้าอภัยขุติให้ไว้แต่ไกลด้วยเคียวเกด้า ๆ

พระธาตุอย่างใหญ่ดีเหมือนทองคำ อย่างกลางดีเหมือนแดงแก้วมุกดา อย่างเล็กดีเหมือนดอกพิทูต นี่เป็นพระธาตุที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ ข้าพเจ้าอภัยขุติให้ไว้แต่ไกลด้วยเคียวเกด้า ๆ

สัตว์ทั้งหลายตรัสรู้ในโลกด้วยกรรมใด ออกจากโลกด้วยกรรมใด ข้าพเจ้าขออนอบน้อมนมัสการซึ่งพระกรรมอันสูงสุด ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้วนั้น ๆ

พระศากยตบะที่นับนับถึงก่อนมารชนะไม่ได้ ทรงแสดงกรรมทั้งหลายเหล่านี้ ข้าพเจ้าขอบูชาเฉพาะกรรมทั้งหลายเหล่านั้นซึ่งมีอยู่ในปฐก ฯ

ปฐกซึ่งจัดไว้เป็นหมวดหมู่ ทำให้รู้จักชั้น (ชั้น ๕) ทำให้บรรลุนิพพาน ขอสาธุชนจงฟังซึ่งปฐกทั้งหลายเหล่านั้น คือ วินัยปฐก ดูกัณคปฐก และอภิธรรมปฐก อันเป็นประเภทของกรรมทั้งหลายเหล่านั้นตามลำดับ ฯ

คาถาข้าพเจ้าตกแต่งไว้ โดยประสงค์ของประชาชน ฯ

จารึกอักษรรึนหลังพระพิมพ์ขุมเสมาทิศ

คำอ่านลำเนียงदैจิ๋ว

ไต่เม่งกัก ฮองฮุกชินกัว เนียมฮุกชินชี

คำแปล

ในรัชสมัยไต้เหม็ง มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

จึงได้ทำบุญสร้างพระนขุ่นไว้

(รูปที่ ๕๑๑)

จารึกอักษรรึนหลังพระพิมพ์ขุมเสมาทิศยอตนหาอุณาโลม

คำอ่านลำเนียงदैจิ๋ว

ไต่เม่งกัก ฮุกเซี่ย ฮูปอกิกเซียง อัยอเจีย ฮองฮุกชินกัว

ตั้งขอปตวงจก ฮักชิม

คำแปล

ในรัชสมัยไต้เหม็งคน แซ่ตั้ง (มีแซ่เอี้ยและแซ่อื่นอีก) มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

จึงร่วมใจกันสร้างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นไว้

(รูปที่ ๕๑๕)

ราชวงศ์เหม็ง ครองราชย์ในประเทศจีน เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๑๑ ถึง พ.ศ. ๒๑๘๗

รวมเวลาที่ราชวงศ์เหม็งครองราชย์อยู่ในประเทศจีน ๓๗๗ ปี

大明國
奉佛信官
聶福信施

จารึกอักษรจีน

เบื้องหลัง
พระพิมพ์ชุ่มเสมาทิศ →

และ
← ชุ่มเสมาทิศยอด
มหาอุณาโลม

ตรงกับ ๕๑๑, ๕๑๕

ดูคำอ่านและคำแปล

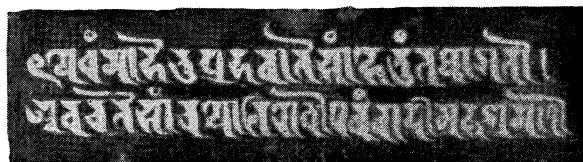
หน้า ๔๑

大明國
奉佛信官
陳噴哺喘祝發心
印施佛像祈保吉祥如意者

ພະພຸທຣູປ
ແລະ
ວັດຖຸອື່ນ ໆ

รูปที่ ๑
พระพุทธรูปแปดปาง ศิลาปืดทอง
ศิลปอินเดียแบบปาละ
พุทธศตวรรษที่ ๑๓—๑๕ สูง ๑๕.๕ ซม.

รูปที่ ๒
จารึกคาถา เย ธมมา ภาษามคธ
อักษรเทวนาครี หลังพระพุทธรูป ๘ ปางแบบปาละ

รูปที่ ๓

พระพุทธรูปปางสมาธิ

มีเรือนแก้ว สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลังการุ่นหลัง
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๘.๔ ซม.

รูปที่ ๔

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

มีเรือนแก้ว สัมฤทธิ์
ฝีมือช่างอินเดียภาคใต้รุ่นหลัง
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๗ ซม.

รูปที่ ๕

พระพุทธรูปปางประทานเทศนา

สัมฤทธิ์ ฝีมือช่างชาวภาคกลาง
ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ สูง ๘ ซม.

รูปที่ ๖

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

สัมฤทธิ์ ฝีมือช่างพม่า ?
พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ?
สูง ๑๕ ซม.

รูปที่ ๓

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

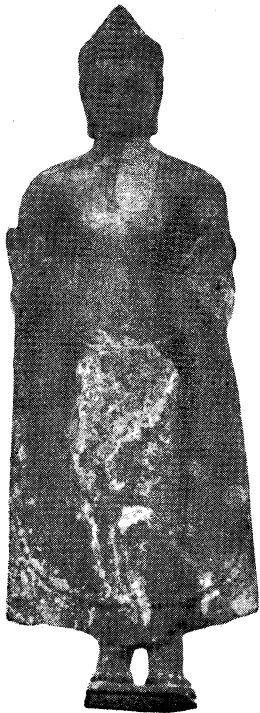
สัมฤทธิ์ ฝีมือช่างเนปาลหรือทิเบต
พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๐ สูง ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๔

พระโพธิสัตว์ศตกศรี

ดินเผา ฝีมือช่างเนปาลหรือทิเบต
พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ สูง ๘ ซม.

รูปที่ ๕

พระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์

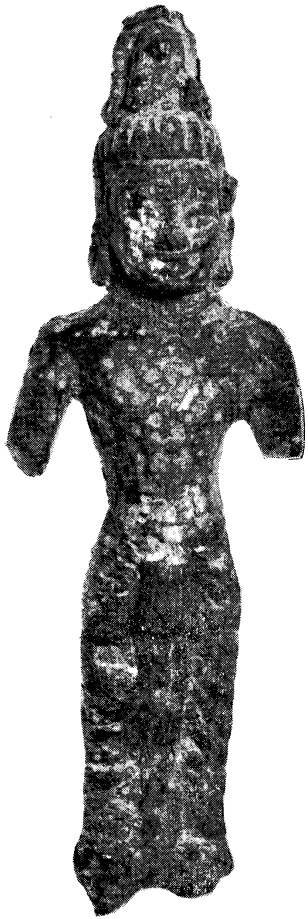
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบทวารวดี
พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ สูง ๓๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๐

พระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์

สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบทวารวดี
พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ สูง ๒๘ ซม.

← รูปที่ ๑๑
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบศรีวิชัย
พุทธศตวรรษที่ ๑๑—๑๔
สูง ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๑๒ →
พระพุทธรูปปางโปรดสัตว์
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบศรีวิชัย
พุทธศตวรรษที่ ๑๓—๑๔
สูง ๑๓ ซม.

รูปที่ ๑๓
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบศรีวิชัยรุ่นหลัง
พุทธศตวรรษที่ ๑๕—๒๐ สูง ๑๗.๕ ซม.

← รูปที่ ๑๔
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
มีเรือนแก้ว สัมฤทธิ์
ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘—๑๙
สูงทั้งเรือนแก้ว ๒๑ ซม.

รูปที่ ๑๕ →
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
มีเรือนแก้ว สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘—๑๙ สูง ๑๔ ซม.

รูปที่ ๑๖

พระพุทธรูปทรงเครื่อง

ปางนาคปรก สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ สูง ๑๖ ซม.

รูปที่ ๑๗

พระพุทธโกสัชนคุรุ ?

ปางนาคปรก สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๑๘ ซม.

รูปที่ ๑๘

พระพุทธรูปทรงเครื่อง

ปางมารวิชัย สัมฤทธิ์
ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙
สูง ๑๖ ซม.

รูปที่ ๑๙

พระพุทธรูป ๓ องค์

ปางมารวิชัย สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๑๔ ซม.

รูปที่ ๒๐
พระพุทธรูปโกสัลยครุ?
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๑๒ ซม.

รูปที่ ๒๑
พระพุทธรูปปางสมาธิ
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๑๘.๕ ซม.

รูปที่ ๒๒ พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐
สูง ๒๑.๕ ซม.

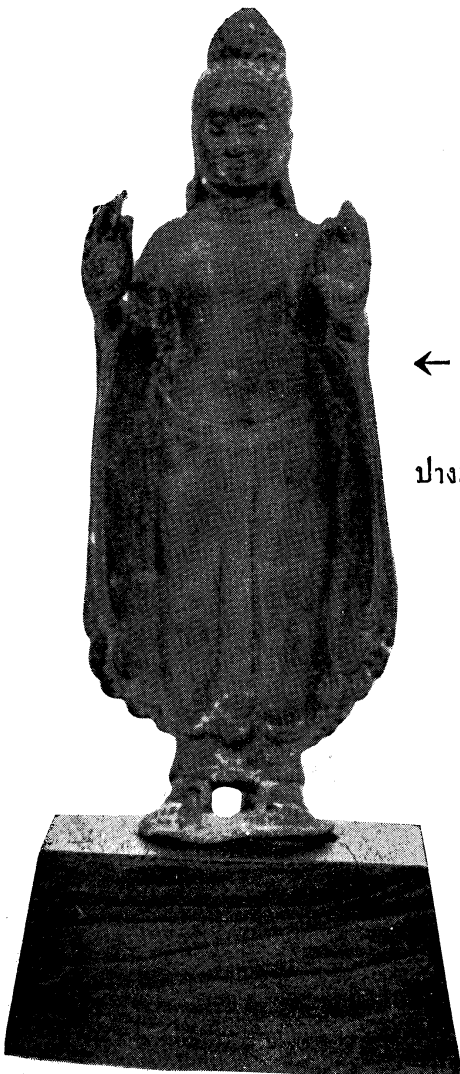
รูปที่ ๒๓ พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐
สูง ๑๕.๕ ซม.

รูปที่ ๒๔
พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ปางประทานอภัย สัมฤทธิ์ ศิลปแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ สูง ๑๕ ซม.

รูปที่ ๒๕
พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ปางประทานอภัย สัมฤทธิ์ ศิลปแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๒๐ ซม.

← รูปที่ ๒๖
พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ สัมฤทธิ์ ศิลปแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ สูง ๑๖ ซม.

รูปที่ ๒๗ →
พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์
มีเรือนแก้ว สัมฤทธิ์ ศิลปแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๒๒ ซม.

รูปที่ ๒๘

พระพุทธรูปปางประทานอภัย ?
มีเรือนแก้ว สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘—๒๐ สูง ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๒๙

พระวิศวกรรม

สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘—๒๐
สูง ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๓๐

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบสุโขทัย สกุลช่างวัดตะกวน
พุทธศตวรรษที่ ๑๘—๒๐ สูง ๑๘ ซม.

รูปที่ ๓๑

พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบสุโขทัย
สกุลช่างวัดตะกวน
พุทธศตวรรษที่ ๑๘—๒๐
สูง ๒๒ ซม.

รูปที่ ๓๒

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบสุโขทัย สกุลช่างวัดตะกวน
พุทธศตวรรษที่ ๑๙—๒๐ สูง ๑๔.๕ ซม.

รูปที่ ๓๓

พระพุทธรูปปางประทานอภัย

สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๑
พุทธศตวรรษที่ ๑๗—๑๘ สูง ๔๒.๕ ซม.

รูปที่ ๓๔

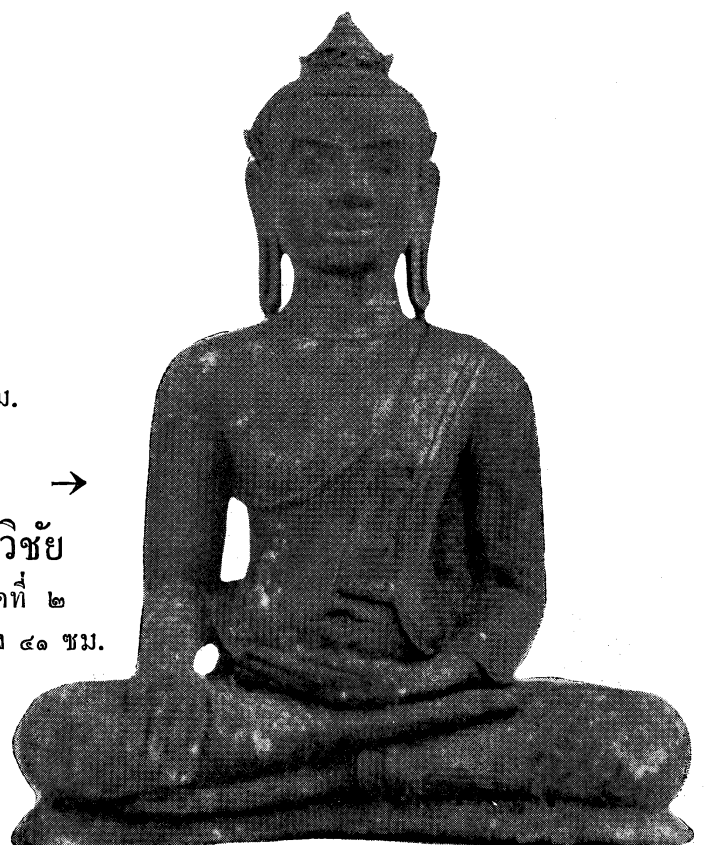
พระพุทธรูปปางมารวิชัย

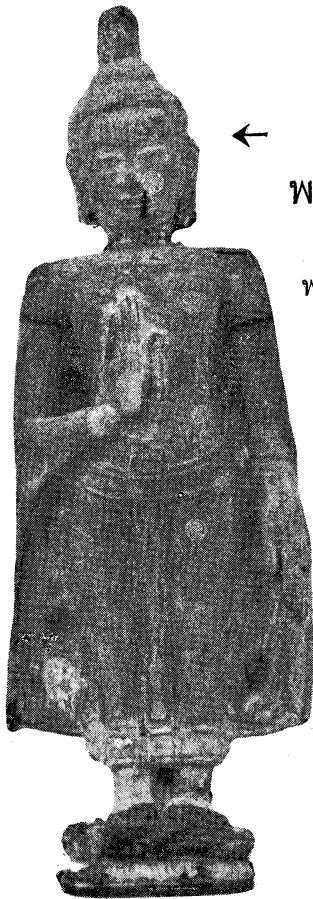
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๑
พุทธศตวรรษที่ ๑๗—๑๘ สูง ๒๘ ซม.

รูปที่ ๓๕

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๒
พุทธศตวรรษที่ ๑๙—๑๘ สูง ๔๑ ซม.

รูปที่ ๓๖
พระพุทธรูปปางประทานอภัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๒
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สูง ๒๕ ซม.

รูปที่ ๓๗
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๓
พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ สูง ๕๑ ซม.

รูปที่ ๓๘
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๓
พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ สูง ๘๘ ซม.

รูปที่ ๓๙
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอู่ทองยุคที่ ๓
พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ สูง ๔๖.๕ ซม.

รูปที่ ๔๐

พระพุทธรูปปางลีลา

สัมฤทธิ์ ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐

สูง ๘๑ ซม.

รูปที่ ๔๑
พระพุทธรูปปางลีลา
สัมฤทธิ์ ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๒๐ ซม.

รูปที่ ๔๒

พระพุทธรูปปางประทานอภัย

สัมฤทธิ์ ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐

สูง ๓๑.๕ ซม.

รูปที่ ๔๓

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

สัมฤทธิ์ ศิลปแบบอยุธยา

พุทธศตวรรษที่ ๒๐

สูง ๓๓ ซม.

← รูปที่ ๔๔
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอยุธยา
พุทธศตวรรษที่ ๒๐ สูง ๒๓ ซม.

รูปที่ ๔๕
พระพุทธรูปปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๒๗ ซม.

← รูปที่ ๔๖
พระพุทธรูปปางสมาธิ
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอยุธยา
พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๒๘.๕ ซม.

รูปที่ ๔๗ →
พระพุทธรูปปางสมาธิ
ศิลา ศิลปะแบบอยุธยา
พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๑๕ ซม.

รูปที่ ๔๘
รูปพระสาวกกำลังนั่งประคองบาตร
สัมฤทธิ์ ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๑ ซม.

รูปที่ ๔๙

พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย
ศิลา ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๓๕.๕ ซม.

รูปที่ ๕๐

แผ่นโลหะเขียนสี

พระพุทธรูปปางมารวิชัย มีเรือนแก้ว
ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐ สูง ๘ ซม.

รูปที่ ๕๐

รูปพระสาวกยืนประนมมือ

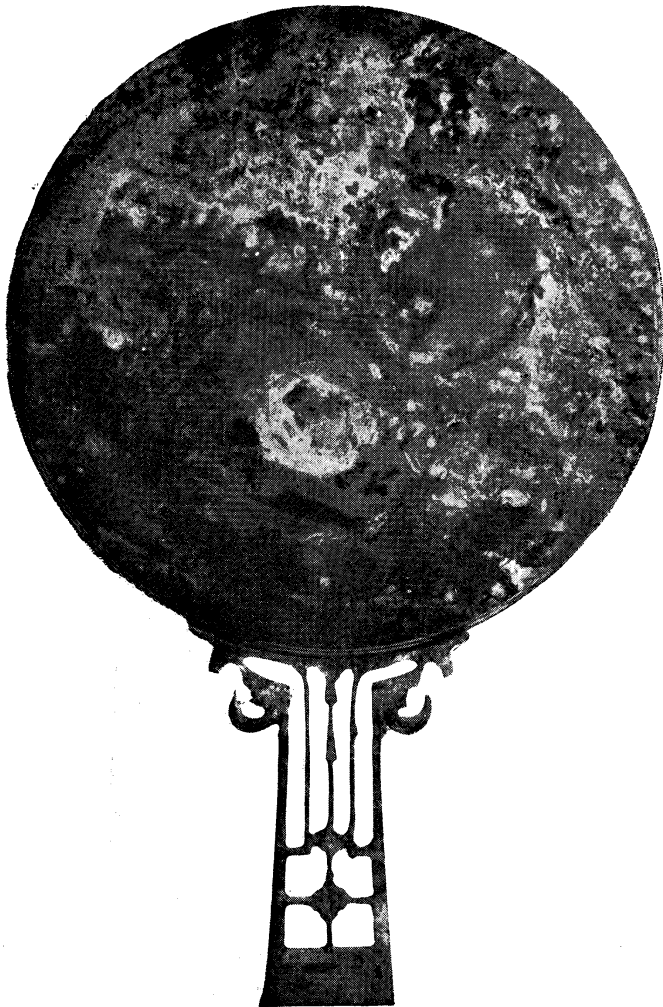
สัมฤทธิ์ ศิลปแบบอยุธยา
พุทธศตวรรษที่ ๒๐
สูง ๑๔ ซม.

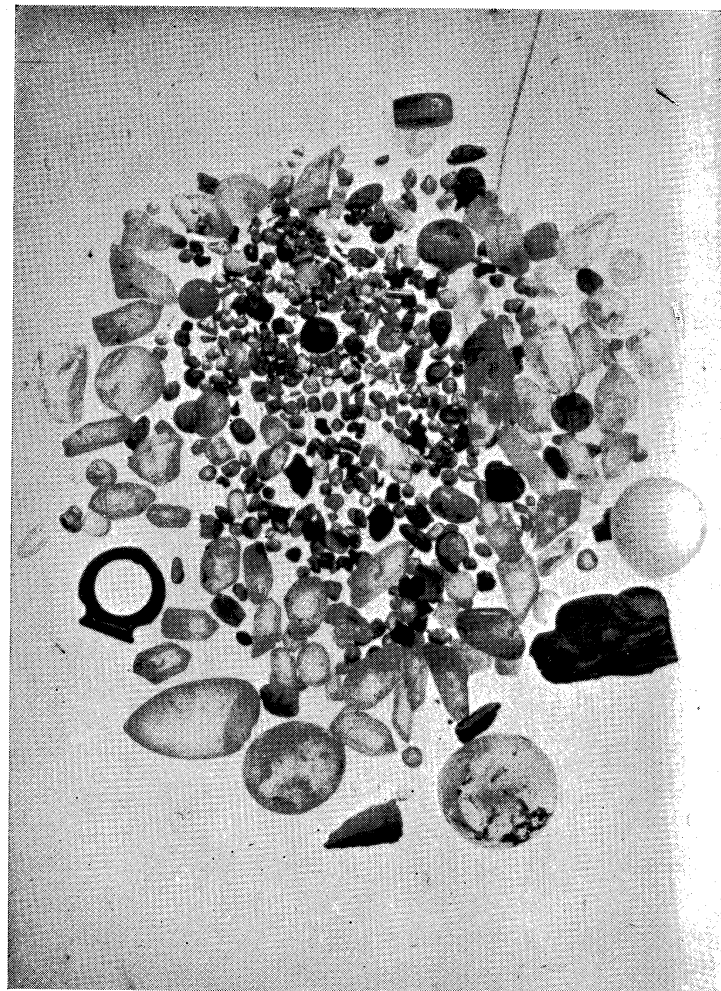

รูปที่ ๕๒
เครื่องเซ่นหมาก
สัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอยุธยา
เต้าปูนใบที่สูงที่สุด สูง ๑๓.๕ ซม.

รูปที่ ๕๓
ก้นน่องโลหะ
ฝีมือช่างจีน สูง ๒๘.๕ ซม.

รูปที่ ๕๔
แก้วประเภทนพรัตน์

ພະພິມພ໌

รูปที่ ๕๕
ขนาด ๕.๕ X ๘.๓ ซม.

รูปที่ ๕๖
ขนาด ๖.๕ X ๘ ซม.

รูปที่ ๕๗
ขนาด ๓.๕ X ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๕๘
ขนาดผ่าศูนย์กลาง ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๕๕
ขนาด ๓ X ๓ ซม.

รูปที่ ๖๐
ขนาด ๓ X ๑๕ ซม.

รูปที่ ๖๑
ขนาด ๖ X ๑๐.๕ ซม.

ด้านหน้า

ด้านหลัง

รูปที่ ๖๒
ขนาดสูง ๔๑.๕ ซม.

รูปที่ ๖๓
ขนาด ๑.๕ X ๓.๘ ซม.

รูปที่ ๖๔
ขนาด ๓ X ๕.๘ ซม.

รูปที่ ๖๕
ขนาด ๓ X ๕.๘ ซม.

รูปที่ ๖๖
ขนาด ๑.๘ X ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๖๗
ขนาด ๒ X ๔.๒ ซม.

← รูปที่ ๖๘
ขนาด ๔.๓ X ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๖๙
ขนาด ๔ X ๑๑ ซม.

รูปที่ ๗๐
ขนาด ๓ X ๖ ซม.

รูปที่ ๗๑
ขนาด ๒.๓ X ๔ ซม.

รูปที่ ๗๒
ขนาด ๑๐.๕ X ๑๓.๘ ซม.

รูปที่ ๗๓
ขนาด ๑๐ x ๑๒ ซม.

รูปที่ ๗๔
ขนาด ๘ x ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๗๕
ขนาด ๗.๕ x ๘.๖ ซม.

รูปที่ ๗๖
ขนาด ๘.๕ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๗๗
ขนาด ๖.๕ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๓๘
ขนาด ๕.๕ x ๙.๕ ซม.

รูปที่ ๓๙
ขนาด ๒๑ x ๒๘.๕ ซม.

รูปที่ ๘๐

ขนาด ๑๑ x ๑๕.๕ ซม.

รูปที่ ๘๑
ขนาด ๗.๕ x ๑๓.๕ ซม.

รูปที่ ๘๒
ขนาด ๖.๕ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๘๓
ขนาด ๕ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๘๔
ขนาด ๓.๖ x ๕ ซม.

รูปที่ ๘๕
ขนาด ๕ x ๖.๘ ซม.

รูปที่ ๘๖
ขนาด ๖.๕ x ๘ ซม.

รูปที่ ๘๗
ขนาด ๓.๕ x ๔ ซม.

รูปที่ ๘๘
ขนาด ๘ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๘๘
ขนาด ๗ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๘๐
ขนาด ๘ x ๑๓.๕ ซม.

รูปที่ ๘๑
ขนาด ๑.๕ x ๑๑.๕ ซม.

รูปที่ ๘๒
ขนาด ๕.๘ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๕๓
ขนาด ๙.๕ x ๑๕.๕ ซม.

รูปที่ ๕๔
ขนาด ๘ x ๑๗.๕ ซม.

รูปที่ ๕๕
ขนาด ๘ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๕๖
ขนาด ๘.๓ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๕๗
ขนาด ๕.๘ x ๑๔.๖ ซม.

รูปที่ ๕๘
ขนาด ๕.๕ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๙๘
ขนาด ๔.๓ x ๖.๒ ซม.

รูปที่ ๑๐๐
ขนาด ๔.๕ x ๓ ซม.

รูปที่ ๑๐๑
ขนาด ๔.๘ x ๖.๘ ซม.

รูปที่ ๑๐๒
ขนาด ๕.๕ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๑๐๓
ขนาด ๒.๘ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๑๐๔
ขนาด ๓ x ๑๑.๕ ซม.

รูปที่ ๑๐๕
ขนาด ๒ x ๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๐๖
ขนาด ๑ x ๒.๒ ซม.

รูปที่ ๑๐๘
ขนาด ๒.๖ x ๓ ซม.

รูปที่ ๑๐๙
ขนาด ๒.๒ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๑๑๐
ขนาด ๒.๕ x ๓.๕ ซม.

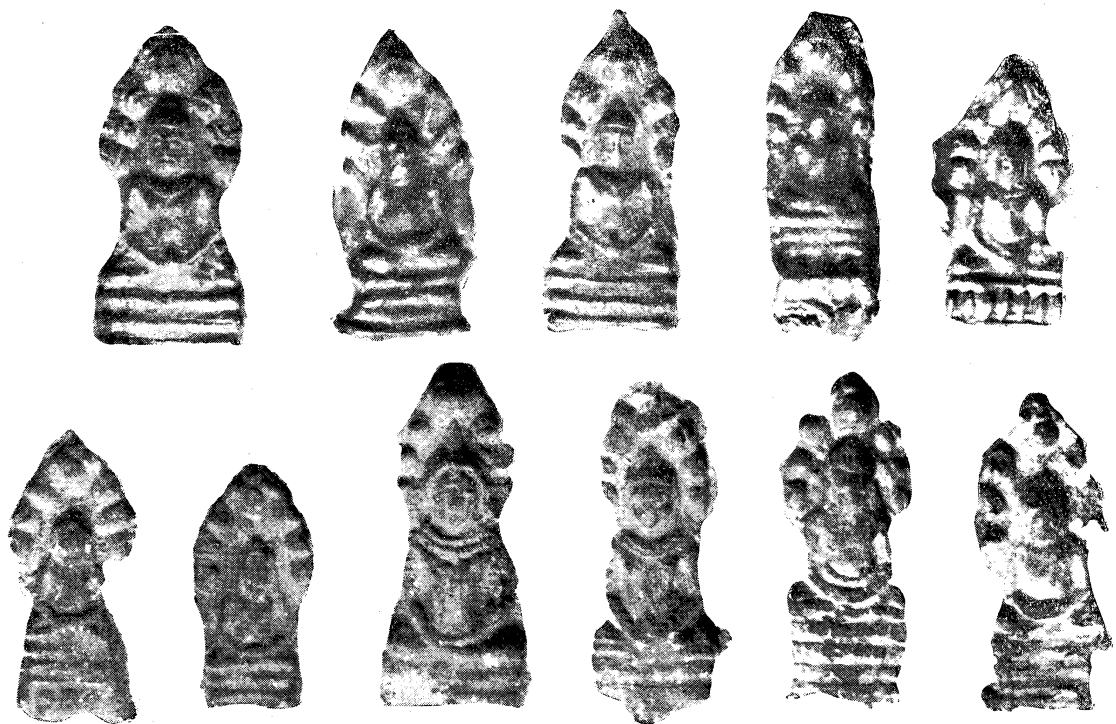
รูปที่ ๑๐๕
ขนาด ๒.๓ x ๖ ซม.

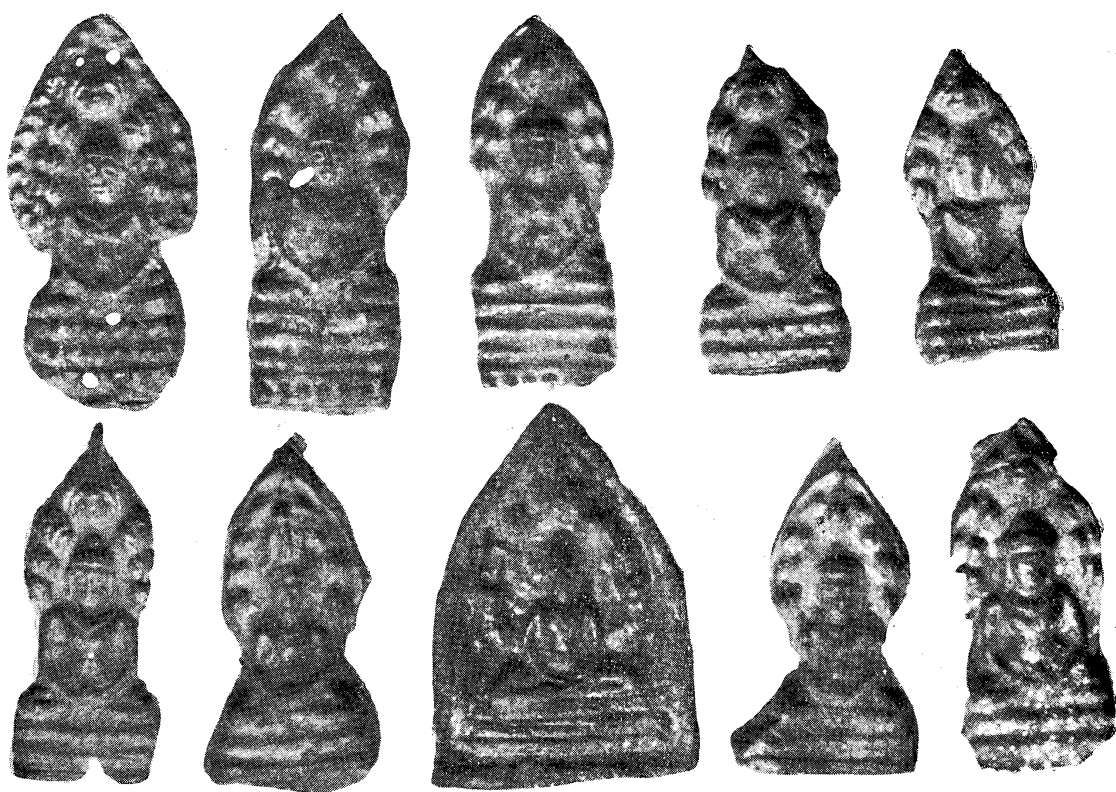
รูปที่ ๑๑๑
ขนาด ๑.๕ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๑๑๒
ขนาด ๑.๕ x ๒ ซม.

รูปที่ ๑๑๓—๑๒๓
 กว้างตั้งแต่ ๑.๔ ถึง ๒.๕ ซม.
 ขนาด สูง ตั้งแต่ ๓.๕ ถึง ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๑๒๔—๑๓๓
 กว้าง ตั้งแต่ ๑.๕ ถึง ๒.๕ ซม.
 ขนาด สูง ตั้งแต่ ๓.๕ ถึง ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๓๓๔
ขนาด ๔.๒ x ๑๐.๓ ซม.

รูปที่ ๓๓๕
ขนาด ๑.๕ x ๔ ซม.

รูปที่ ๓๓๖
ขนาด ๑.๖ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๓๓๗
ขนาด ๑๐.๕ x ๓๒ ซม.

รูปที่ ๓๓๘
ขนาด ๕.๕ x ๒๘ ซม.

รูปที่ ๑๓๙
ขนาด ๑๐ x ๑๖ ซม.

รูปที่ ๑๔๐
ขนาด ๖ x ๑๕.๕ ซม.

รูปที่ ๑๔๑
ขนาด ๖.๕ x ๑๓.๘ ซม.

รูปที่ ๑๔๒
ขนาด ๗ x ๓๓ ซม.

รูปที่ ๑๔๓
ขนาด ๖ x ๓๓ ซม.

รูปที่ ๑๔๔
ขนาด ๖.๕ x ๓๓ ซม.

รูปที่ ๑๔๕
ขนาด ๕.๔ x ๑๔.๓ ซม.

รูปที่ ๑๔๖
ขนาด ๗ x ๑๕ ซม.

รูปที่ ๑๔๗
ขนาด ๕.๕ x ๒๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๔๘
ขนาด ๖ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๑๔๙
ขนาด ๔.๓ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๑๕๐
ขนาด ๒.๒ x ๖.๗ ซม.

รูปที่ ๑๕๑
ขนาด ๒ x ๖ ซม.

รูปที่ ๑๕๒
ขนาด ๗.๕ x ๑๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๕๓ ด้านหน้า
ขนาด ๑๒.๕ x ๒๕.๘ ซม.

ด้านหลัง

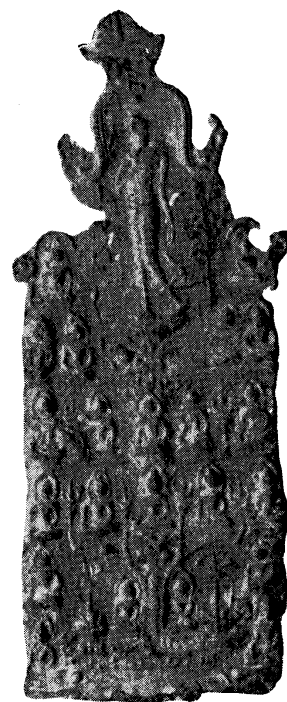

รูปที่ ๑๕๔
มีอักษรไทยว่า “แม่จัน”

รูปที่ ๑๕๕
ขนาด ๑๗.๓ x ๓๑.๕ ซม.

รูปที่ ๑๕๖
ขนาด ๖.๕ x ๒๔.๕ ซม.

รูปที่ ๑๕๗
ขนาด ๗.๕ x ๒๑.๕ ซม.

รูปที่ ๑๕๘
ขนาด ๔.๕ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๑๕๙
ขนาด ๕.๕ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๑๖๐
ขนาด ๒.๕ x ๔.๖ ซม.

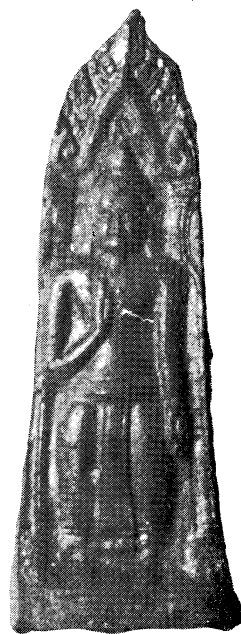
รูปที่ ๑๖๑
ขนาด ๒.๕ x ๕ ซม.

รูปที่ ๑๖๒
ขนาด ๓ x ๗.๗ ซม.

รูปที่ ๑๖๓
ขนาด ๑๖ x ๓๑ ซม.

รูปที่ ๑๖๔
ขนาด ๔.๕ x ๑๑.๘ ซม.

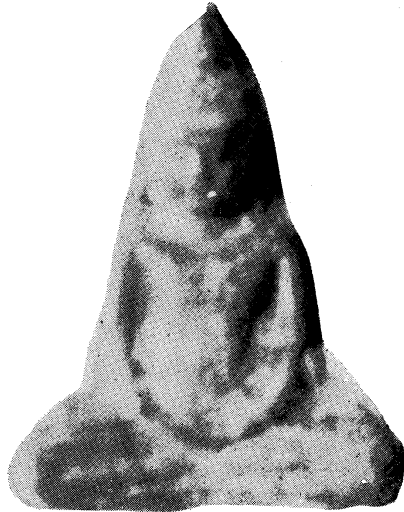
รูปที่ ๑๖๕
ขนาด ๕.๕ x ๑๘ ซม.

รูปที่ ๑๖๖
ขนาด ๓.๓ x ๑๑.๘ ซม.

รูปที่ ๑๖๗
ขนาด ๑๖ x ๓๕ ซม.

รูปที่ ๑๖๘
ขนาด ๔ x ๕.๓ ซม.

รูปที่ ๑๖๙
ขนาด ๓.๒ x ๔.๘ ซม.

รูปที่ ๑๗๐
ขนาด ๒.๘ x ๕ ซม.

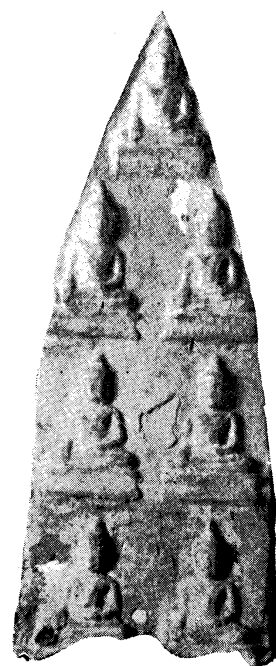
รูปที่ ๑๗๑
ขนาด ๑๑ x ๑๕.๕ ซม.

รูปที่ ๑๗๒
ขนาด ๑๐ x ๓๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๗๓
ขนาด ๗ x ๘ ซม.

รูปที่ ๑๗๔
ขนาด ๘ x ๒๐ ซม.

รูปที่ ๑๓๕
ขนาด ๔ x ๖ ซม.

รูปที่ ๑๓๖
ขนาด ๑.๔ x ๒.๕ ซม.

รูปที่ ๑๓๗
ขนาด ๒.๒ x ๓.๘ ซม.

รูปที่ ๑๓๘
ขนาด ๑.๕ x ๓ ซม.

รูปที่ ๑๓๙
ขนาด ๓.๓ x ๓ ซม.

รูปที่ ๑๔๐
ขนาด ๒.๒ x ๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๘๑
ขนาด ๒.๘ x ๓.๘ ซม.

รูปที่ ๑๘๒
ขนาด ๑.๗ x ๓.๕ ซม.

รูปที่ ๑๘๓
ขนาด ๒.๕ x ๖ ซม.

รูปที่ ๑๘๔
ขนาด ๒.๘ x ๖.๒ ซม.

รูปที่ ๑๘๕
ขนาด ๑.๖ x ๒.๗ ซม.

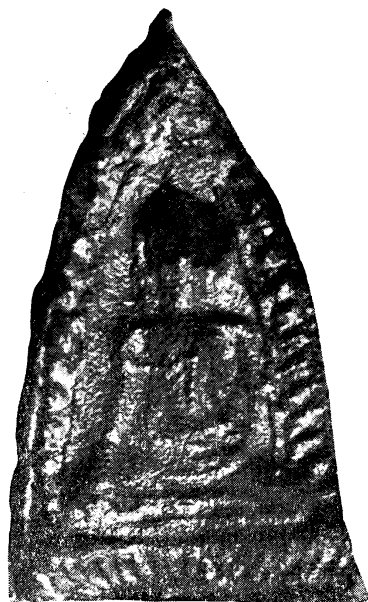
รูปที่ ๑๘๖
ขนาด ๒.๓ x ๓ ซม.

รูปที่ ๑๘๗
ขนาด ๓.๘ x ๕ ซม.

รูปที่ ๑๘๘
ขนาด ๔ x ๖ ซม.

รูปที่ ๑๘๙
ขนาด ๒ x ๓.๓ ซม.

รูปที่ ๑๙๐
ขนาด ๓.๕ x ๘ ซม.

รูปที่ ๑๙๑
ขนาด ๖.๔ x ๗ ซม.

รูปที่ ๑๙๒
ขนาด ๑๓ x ๑๓ ซม.

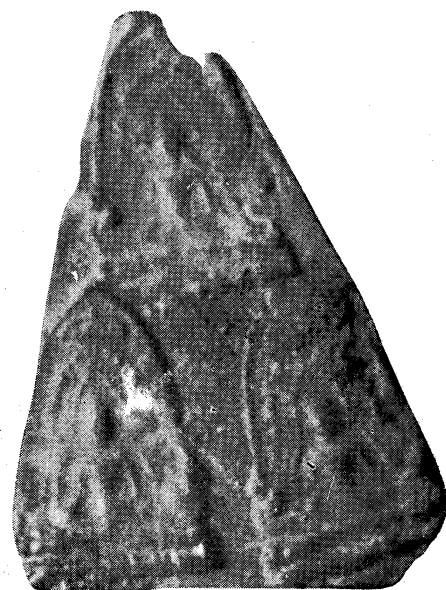
รูปที่ ๑๙๓
ขนาด ๖ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๑๙๔
ขนาด ๖ x ๘.๘ ซม.

รูปที่ ๑๙๕
ขนาด ๕ x ๘.๘ ซม.

รูปที่ ๑๙๖
ขนาด ๕ x ๘.๒ ซม.

รูปที่ ๑๙๗
ขนาด ๗.๔ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๑๙๘
ขนาด ๔ x ๗ ซม.

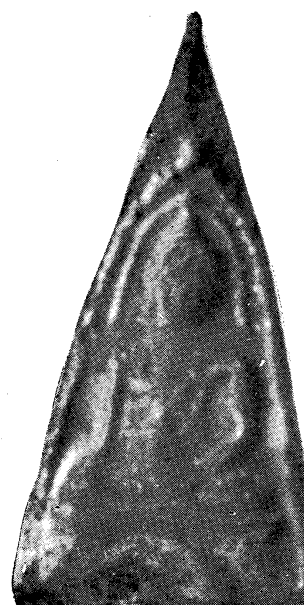
รูปที่ ๑๙๙
ขนาด ๔ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๒๐๐
ขนาด ๕.๕ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๒๐๑
ขนาด ๓.๕ x ๖ ซม.

รูปที่ ๒๐๒
ขนาด ๓.๖ x ๗ ซม.

รูปที่ ๒๐๓
ขนาด ๑๔ x ๒๖.๕ ซม.

รูปที่ ๒๐๔
ขนาด ๑๔.๘ x ๒๑.๘ ซม.

รูปที่ ๒๐๕
ขนาด ๑๕.๕ x ๒๑.๘ ซม.

รูปที่ ๒๐๖
ขนาด ๒.๕ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๒๐๗
ขนาด ๒.๕ x ๖ ซม.

รูปที่ ๒๐๘
ขนาด ๖ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๒๐๙
ขนาด ๓.๒ x ๕ ซม.

รูปที่ ๒๑๐
ขนาด ๑๕ x ๔๐ ซม.

รูปที่ ๒๑๑
ขนาด ๔.๓ x ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๒๑๒
ขนาด ๕ x ๑๗.๕ ซม.

รูปที่ ๒๑๓
ขนาด ๕.๕ x ๑๖.๕ ซม.

รูปที่ ๒๑๔
ขนาด ๕.๕ x ๑๗ ซม.

รูปที่ ๒๑๕
ขนาด ๒.๒ x ๕.๘ ซม.

รูปที่ ๒๑๖
ขนาด ๔.๕ x ๔.๕ ซม.

รูปที่ ๒๑๗
ขนาด ๒.๘ x ๑.๘ ซม.

รูปที่ ๒๑๘
ขนาด ๕ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๒๑๙
ขนาด ๔.๔ x ๑๒ ซม.

รูปที่ ๒๒๐
ขนาด ๔.๖ x ๑๓ ซม.

รูปที่ ๒๒๑
ขนาด ๔ x ๘.๘ ซม.

รูปที่ ๒๒๒
ขนาด ๑.๕ x ๑๓ ซม.

รูปที่ ๒๒๔
ขนาด ๔ x ๑๕ ซม.

รูปที่ ๒๒๕
ขนาด ๔๑ x ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๒๒๓
ขนาด ๒.๑ x ๘ ซม.

รูปที่ ๒๒๖

ขนาด ๘.๕ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๒๒๘

ขนาด ๗.๗ x ๑๓ ซม.

รูปที่ ๒๒๗

ขนาด ๘.๕ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๒๒๙
ขนาด ๑.๕ x ๕.๖ ซม.

รูปที่ ๒๓๑
ขนาด ๒.๕ x ๓ ซม.

รูปที่ ๒๓๒
ขนาด ๑.๒ x ๔๑ ซม.

รูปที่ ๒๓๐
ขนาด ๒ x ๕ ซม.

รูปที่ ๒๓๓
ขนาด ๑๗.๕ x ๔๐.๕

รูปที่ ๒๓๔
ขนาด ๒.๓ x ๖.๘ ซม.

รูปที่ ๒๓๕
ขนาด ๒.๕ x ๔ ซม.

รูปที่ ๒๓๖
ขนาด ๖ x ๑๒ ซม.

รูปที่ ๒๓๗
ขนาด ๕.๕ x ๑๓.๕ ซม.

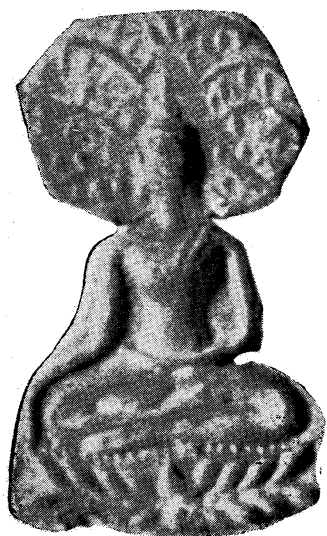
รูปที่ ๒๓๘
ขนาด ๕.๒ x ๑๓.๕ ซม.

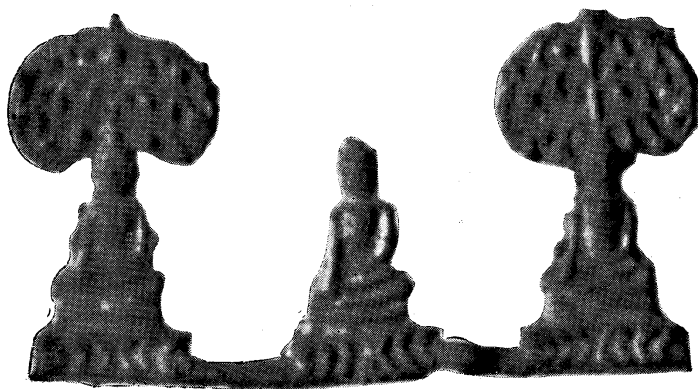
รูปที่ ๒๓๕
ขนาด ๓ x ๕.๒ ซม.

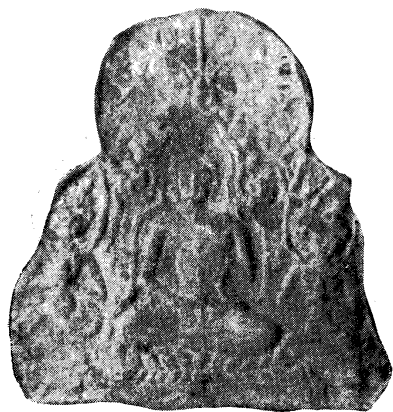
รูปที่ ๒๔๑
ขนาด ๒.๖ x ๕.๖ ซม.

รูปที่ ๒๔๐
ขนาด ๒.๕ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๒๔๒
ขนาด ๕.๘ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๒๔๓
ขนาด ๓ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๒๔๔
ขนาด ๓.๓ x ๘ ซม.

รูปที่ ๒๔๕
ขนาด ๖.๘ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๒๔๖
ขนาด ๑.๕ x ๒.๕ ซม.

รูปที่ ๒๔๗
ขนาด ๑.๔ x ๒.๖ ซม.

รูปที่ ๒๔๘
ขนาด ๑.๒ x ๒.๗ ซม.

รูปที่ ๒๔๘
ขนาด ๑.๒ x ๒ ซม.

รูปที่ ๒๕๐
ขนาด ๑ x ๒.๕ ซม.

รูปที่ ๒๕๑
ขนาด ๑.๓ x ๒.๕ ซม.

รูปที่ ๒๕๒
ขนาด ๓.๕ x ๑๐.๘ ซม.

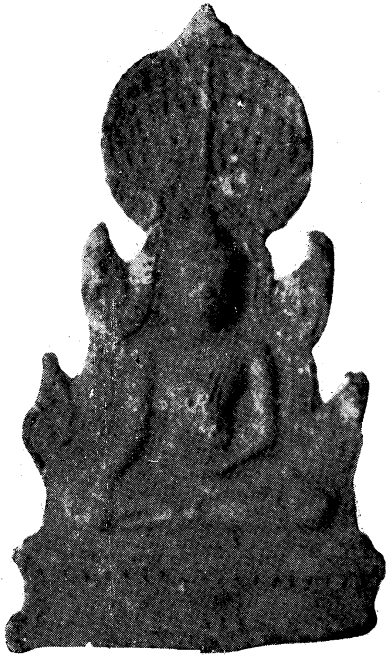
รูปที่ ๒๕๔
ขนาด ๒.๑ x ๔.๘ ซม.

รูปที่ ๒๕๓
ขนาด ๓.๕ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๒๕๕
ขนาด ๓.๔ x ๕ ซม.

รูปที่ ๒๕๖
ขนาด ๖.๗ x ๑๒ ซม.

รูปที่ ๒๕๗
ขนาด ๖.๕ x ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๒๕๘
ขนาด ๒.๕ x ๔.๕ ซม.

รูปที่ ๒๕๙
ขนาด ๗.๗ x ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๒๖๐
ขนาด ๖.๕ x ๑๒ ซม.

รูปที่ ๒๖๒
ขนาด ๓.๓ x ๖.๗ ซม.
(อย่าง ๒ หน้า)

รูปที่ ๒๖๑
ขนาด ๓.๘ x ๗ ซม.

รูปที่ ๒๖๓
ขนาด ๑๒.๕ x ๒๐.๕ ซม.

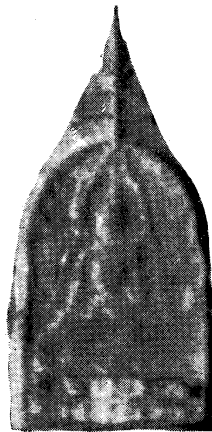
รูปที่ ๒๖๕
ขนาด ๓.๘ x ๘ ซม.

รูปที่ ๒๖๔
ขนาด ๔.๓ x ๖ ซม.

รูปที่ ๒๖๖
ขนาด ๒.๓ x ๔.๕ ซม.

รูปที่ ๒๖๗
ขนาด ๒ x ๔.๗ ซม.

รูปที่ ๒๖๘
ขนาด ๒.๖ x ๕.๕ ซม.

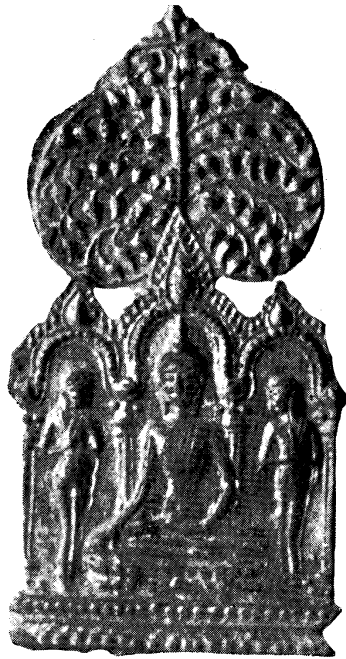
รูปที่ ๒๖๙
ขนาด ๘ x ๑๘ ซม.

รูปที่ ๒๗๐
ขนาด ๓.๘ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๒๗๑
ขนาด ๖ x ๑๑.๕ ซม.

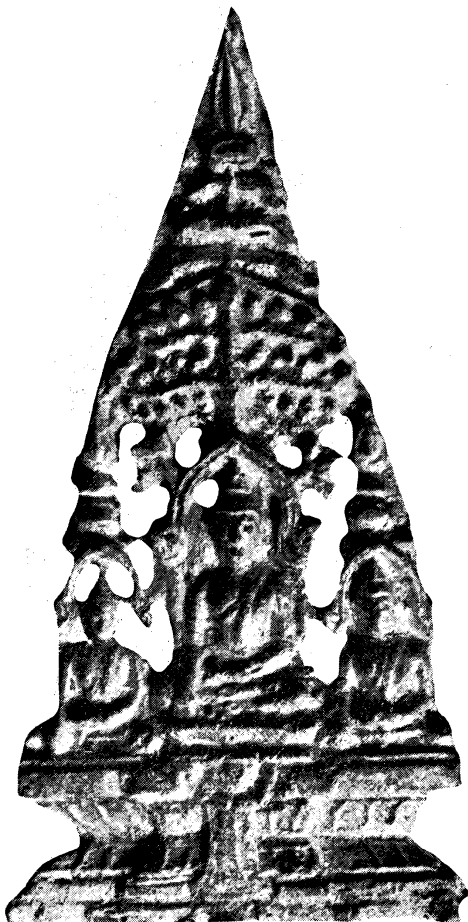
รูปที่ ๒๗๒
ขนาด ๖.๓ x ๑๒.๘ ซม.

รูปที่ ๒๗๓
ขนาด ๗ x ๑๓ ซม.

รูปที่ ๒๗๔
ขนาด ๕.๓ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๒๗๕
ขนาด ๕.๕ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๒๗๖
ขนาด ๔.๘ x ๘ ซม.

รูปที่ ๒๗๗
ขนาด ๓.๘ x ๖.๒ ซม.

รูปที่ ๒๗๘
ขนาด ๔ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๒๗๙
ขนาด ๔.๕ x ๑๒ ซม.

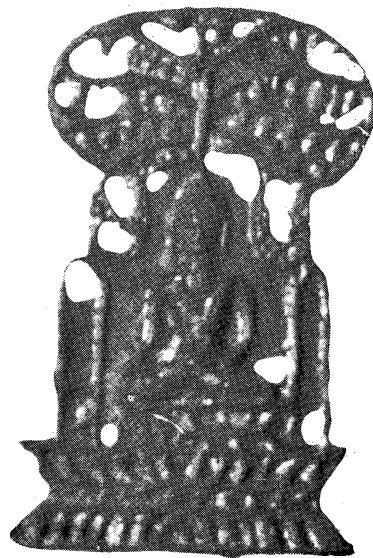
รูปที่ ๒๘๐
ขนาด ๖.๔ x ๑๑.๒ ซม.

รูปที่ ๒๘๑
ขนาด ๖.๕ x ๑๑.๗ ซม.

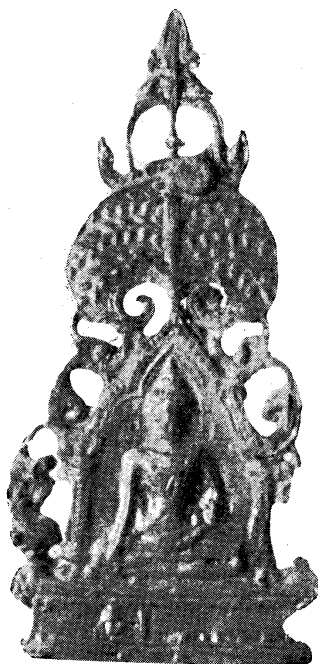
รูปที่ ๒๘๒
ขนาด ๒.๕ x ๑๐.๘ ซม.

รูปที่ ๒๘๓
ขนาด ๔.๗ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๒๘๔
ขนาด ๘ x ๑๕.๘ ซม.

รูปที่ ๒๘๕
ขนาด ๕.๗ x ๑๓.๔ ซม.

รูปที่ ๒๘๖
ขนาด ๒.๘ x ๕.๒ ซม.

รูปที่ ๒๘๗
ขนาด ๒ x ๘.๒ ซม.

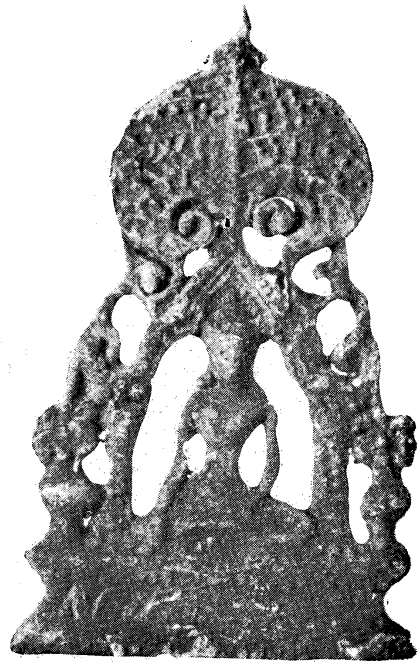
รูปที่ ๒๘๘
ขนาด ๓.๓ x ๓ ซม.

รูปที่ ๒๘๙
ขนาด ๖.๔ x ๑๑.๕ ซม.

รูปที่ ๒๙๐
ขนาด ๖.๒ x ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๒๙๑
ขนาด ๖.๗ x ๑๑.๓ ซม.

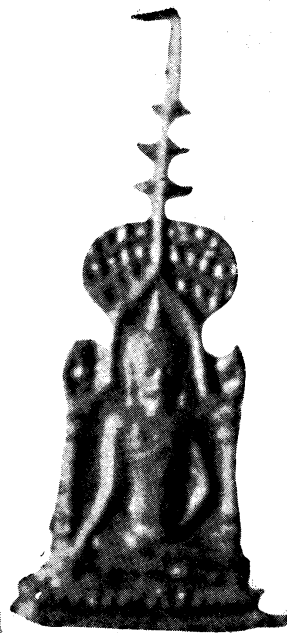
รูปที่ ๒๙๒
ขนาด ๓ x ๓ ซม.

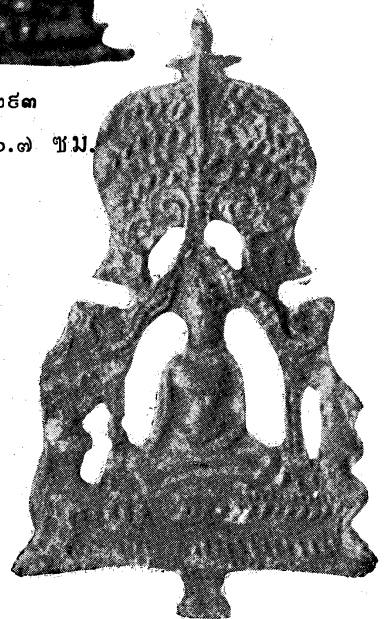
รูปที่ ๒๙๔
ขนาด ๓.๓ x ๑๔.๕ ซม.

รูปที่ ๒๙๕
ขนาด ๓.๘ x ๓.๘ ซม.

รูปที่ ๒๙๓
ขนาด ๓ x ๖.๓ ซม.

รูปที่ ๒๙๖
ขนาด ๖.๕ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๒๙๘

ขนาด ๒.๒ x ๕.๓ ซม.

รูปที่ ๒๙๙

ขนาด ๓.๔ x ๑๑ ซม.

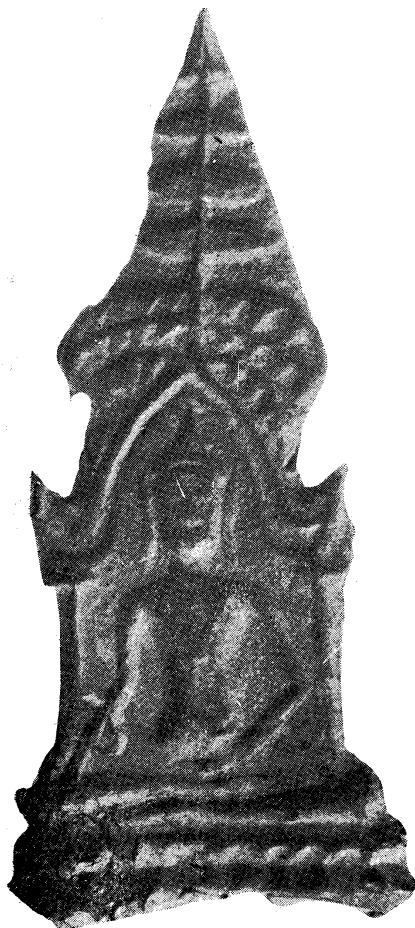
รูปที่ ๒๙๕

ขนาด ๒.๓ x ๕ ซม.

รูปที่ ๓๐๑

ขนาด ๔.๓ x ๕ ซม.

รูปที่ ๓๐๐

ขนาด ๓.๓ x ๘.๒ ซม.

รูปที่ ๓๐๒

ขนาด ๔.๕ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๓๐๓
ขนาด ๗ x ๑๐.๕ ซม.

รูปที่ ๓๐๔
ขนาด ๖.๕ x ๑๑ ซม.

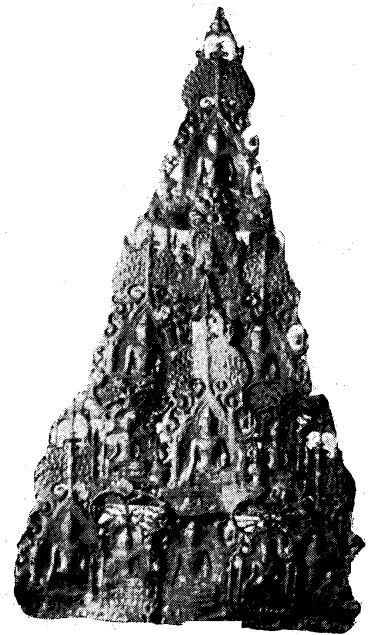
รูปที่ ๓๐๕
ขนาด ๑.๕ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๓๐๖
ขนาด ๒.๕ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๓๐๖
ขนาด ๒.๘ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๐๘
ขนาด ๑๕ x ๓๔.๕ ซม.

รูปที่ ๓๐๘
ขนาด ๓.๒ x ๔.๓ ซม.

รูปที่ ๓๐๙
ขนาด ๑๒.๔ x ๑๔.๕ ซม.

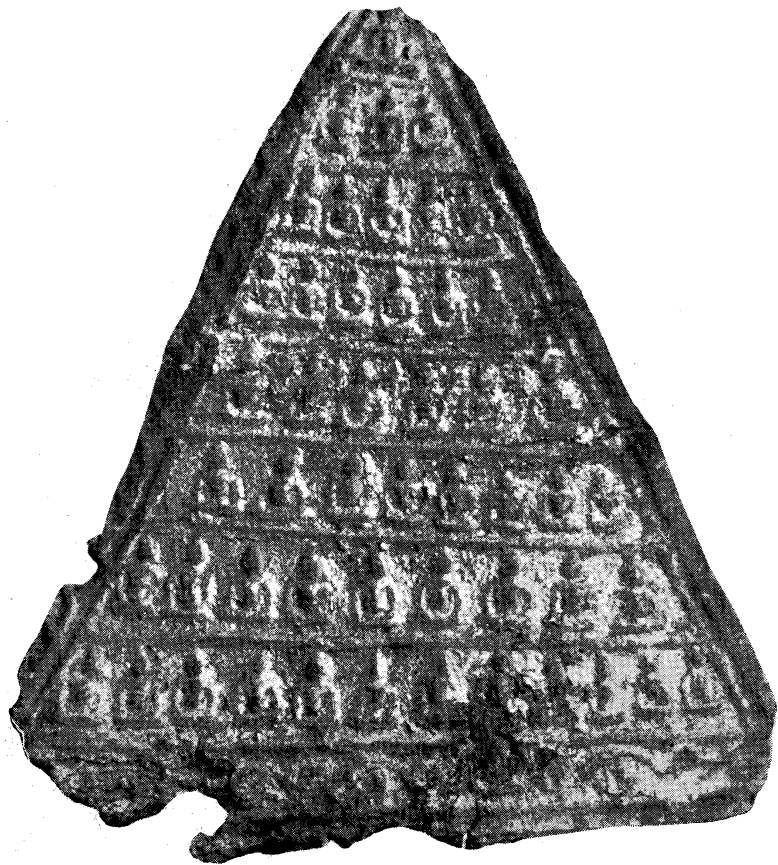
รูปที่ ๓๑๐
ขนาด ๓.๘ x ๔ ซม.

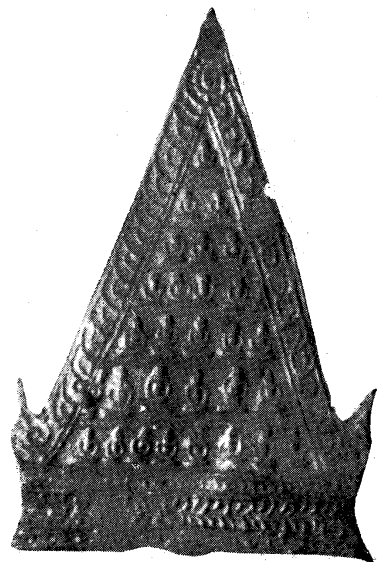
รูปที่ ๓๑๑
ขนาด ๖.๘ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๓๑๒
ขนาด ๑๓ ซม.

รูปที่ ๓๑๔
ขนาด ๕.๕ x ๑๒.๕ ซม.

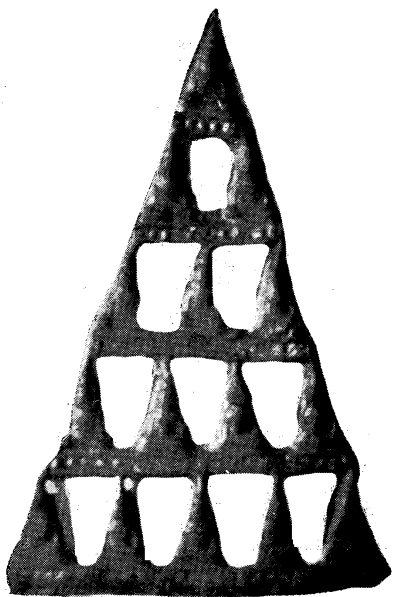
รูปที่ ๓๑๕
ขนาด ๘ x ๑๒.๕ ซม.

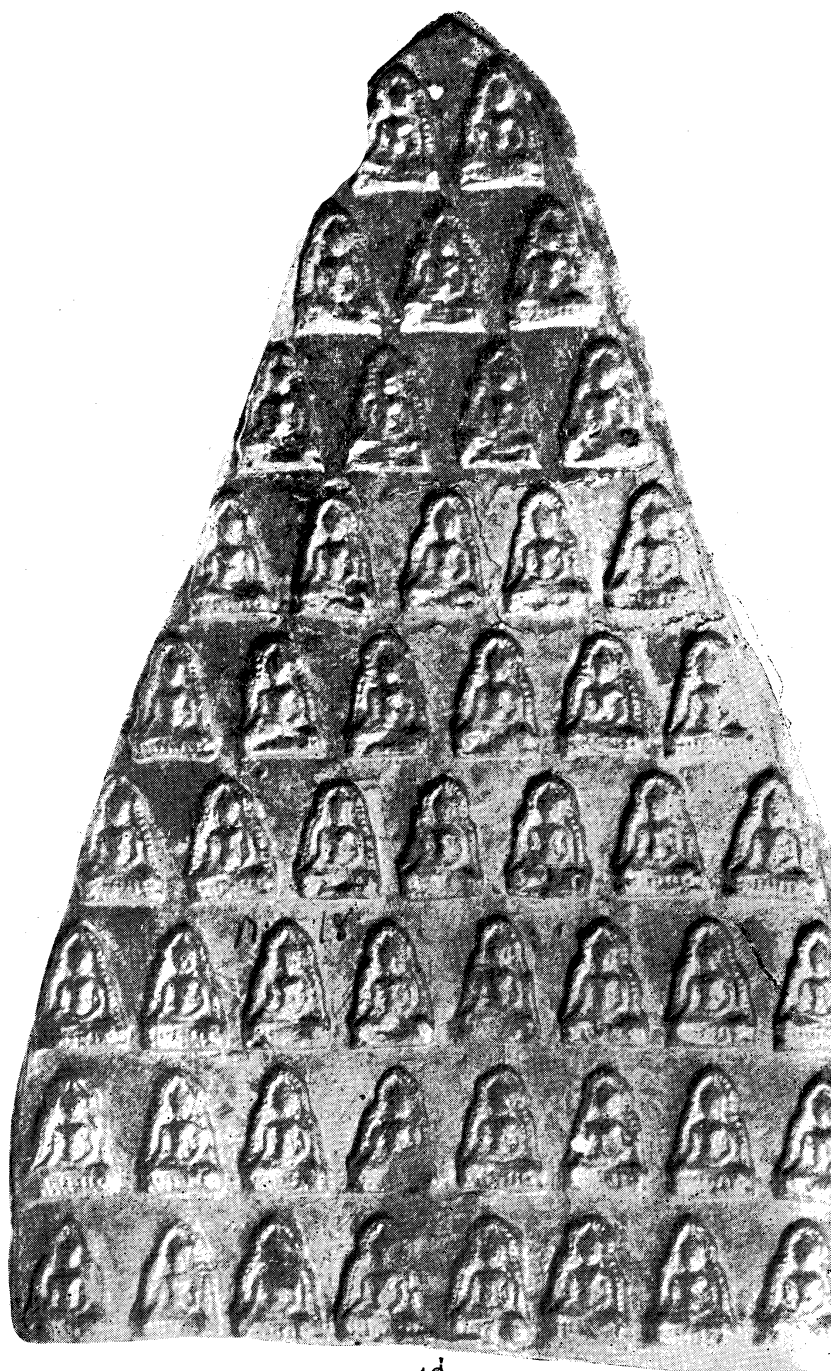
รูปที่ ๓๑๖
ขนาด ๕ x ๑๘ ซม.

รูปที่ ๓๑๗
ขนาด ๓.๘ x ๕.๒ ซม.

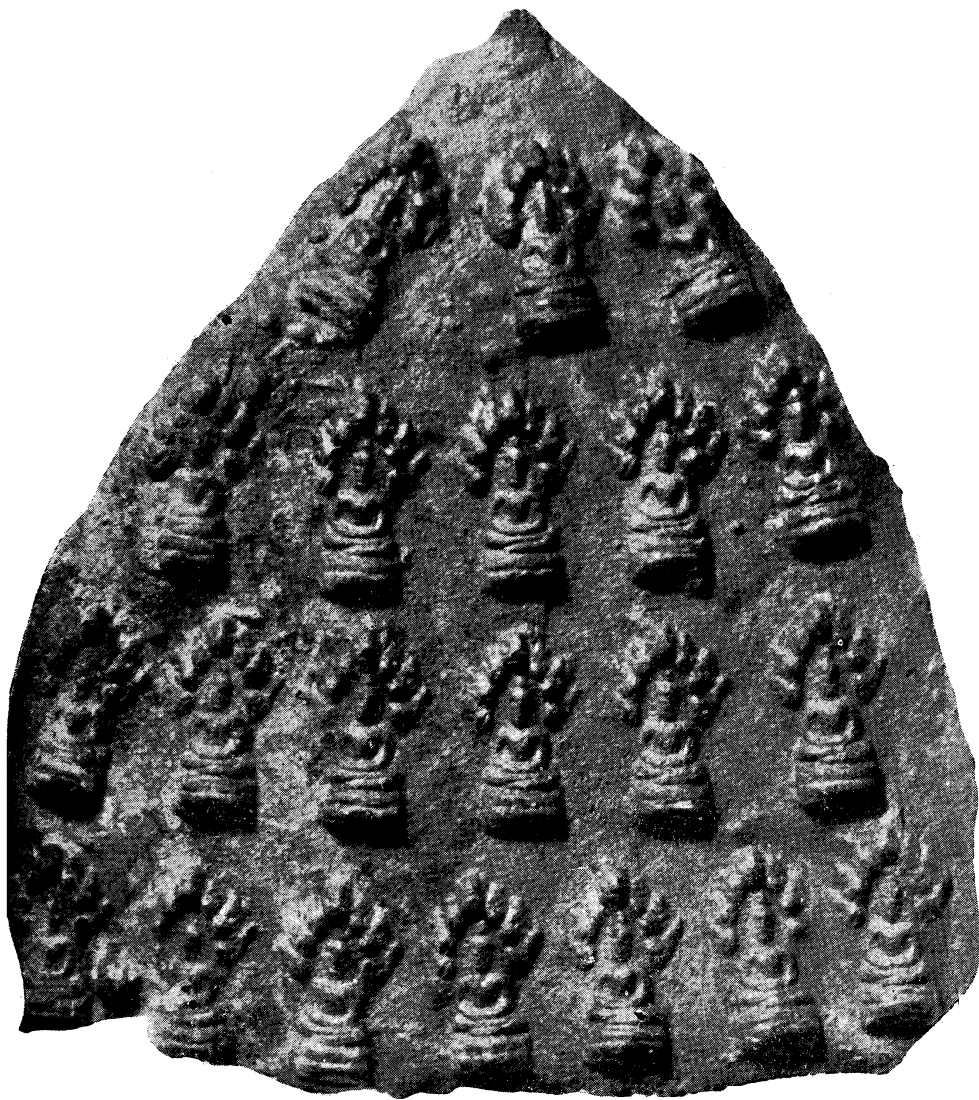
รูปที่ ๓๒๐
ขนาด ๖ x ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๓๑๕
ขนาด ๑๒.๓ x ๑๐ ซม.

รูปที่ ๓๑๖
ขนาด ๕.๒ x ๑๑.๓ ซม.

รูปที่ ๓๒๑
ขนาด ๘.๒ x ๑๒ ซม.

รูปที่ ๓๒๔
ขนาด ๕ x ๖ ซม.

รูปที่ ๓๒๕
ขนาด ๒.๔ x ๒.๘ ซม.

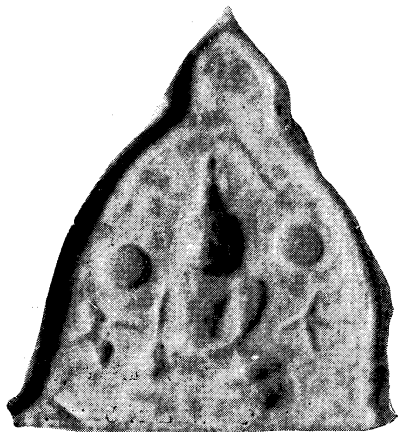
รูปที่ ๓๒๒
ขนาด ๘ x ๑๘ ซม.

รูปที่ ๓๒๓
ขนาด ๓.๕ x ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๓๒๖
ขนาด ๓ x ๔ ซม.

รูปที่ ๓๒๘
ขนาด ๕.๕ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๒๙
ขนาด ๑.๓ x ๓ ซม.

รูปที่ ๓๒๙
ขนาด ๖ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๓๐
ขนาด ๒ x ๓.๓ ซม.

รูปที่ ๓๓๑
ขนาด ๑.๕ x ๓ ซม.

รูปที่ ๓๓๓
ขนาด ๓.๕ x ๔.๘ ซม.

รูปที่ ๓๓๒
ขนาด ๓ x ๑๐ ซม.

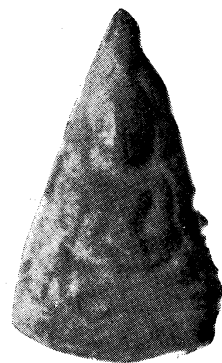
รูปที่ ๓๓๔
ขนาด ๔.๓ x ๕.๖ ซม.

รูปที่ ๓๓๕
ขนาด ๑.๖ x ๒.๖ ซม.

รูปที่ ๓๓๖
ขนาด ๗ x ๙ ซม.

รูปที่ ๓๔๐
ขนาด ๒ x ๓ ซม.

รูปที่ ๓๓๗
ขนาด ๖.๕ x ๑๐.๓ ซม.

รูปที่ ๓๓๘
ขนาด ๒.๖ x ๔ ซม.

รูปที่ ๓๓๘
ขนาด ๒.๓ x ๔.๕ ซม.

รูปที่ ๓๔๑
ขนาด ๒.๒ x ๓.๕ ซม.

รูปที่ ๓๔๒
ขนาด ๗ x ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๓๔๓
ขนาด ๑.๕ x ๒.๔ ซม.

รูปที่ ๓๔๔
ขนาด ๔ x ๖ ซม.

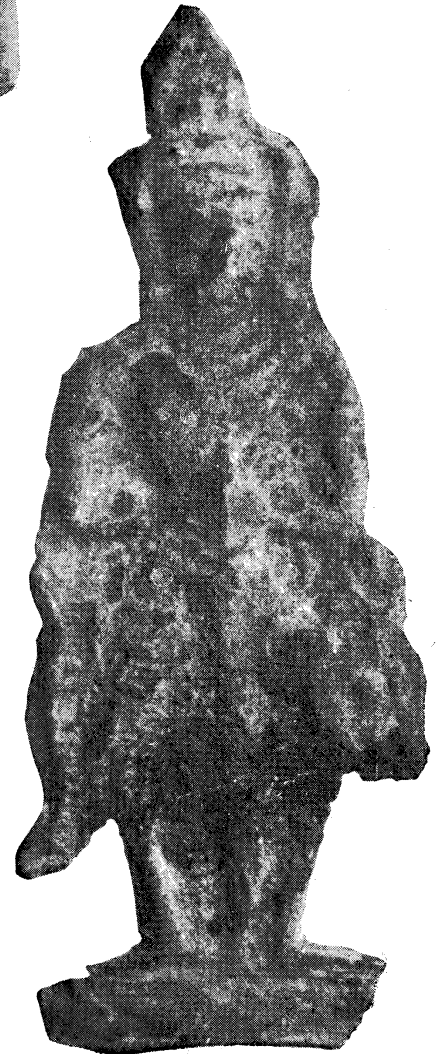
รูปที่ ๓๔๕
ขนาด ๑.๖ x ๑๓ ซม.

รูปที่ ๓๔๖
ขนาด ๕.๕ x ๑๕.๖ ซม.

รูปที่ ๓๔๗
ขนาด ๕.๘ x ๕ ซม.

รูปที่ ๓๔๘
ขนาด ๓.๘ x ๑๑.๓ ซม.

รูปที่ ๓๔๘

ขนาด ๒.๕ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๔๙

ขนาด ๓ x ๑๐.๖ ซม.

รูปที่ ๓๕๐

ขนาด ๒.๒ x ๕ ซม.

รูปที่ ๓๕๑

ขนาด ๒.๖ x ๔.๕ ซม.

รูปที่ ๓๕๔

ขนาด ๖.๕ x ๑๒.๕ ซม.

รูปที่ ๓๕๓

ขนาด ๕.๘ x ๘.๕ ซม.

รูปที่ ๓๕๕

ขนาด ๔.๕ x ๘.๔ ซม.

รูปที่ ๓๕๖

ขนาด ๔ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๕๗
ขนาด ๔.๖ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๓๕๘
ขนาด ๓.๕ x ๗.๒ ซม.

รูปที่ ๓๕๙
ขนาด ๖.๕ x ๑๑ ซม.

รูปที่ ๓๖๐
ขนาด ๔.๓ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๖๑
ขนาด ๔.๒ x ๘.๓ ซม.

รูปที่ ๓๖๒
ขนาด ๒ x ๔.๗ ซม.

รูปที่ ๓๖๓
ขนาด ๔.๓ x ๘ ซม.

รูปที่ ๓๖๔
ขนาด ๓ x ๕.๕ ซม.

รูปที่ ๓๖๖
ขนาด ๘.๘ x ๑๘.๕ ซม.

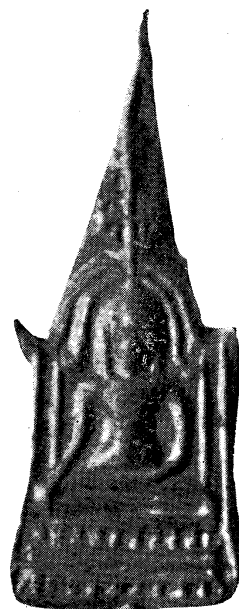
รูปที่ ๓๖๘
ขนาด ๔.๓ x ๗.๕ ซม.

รูปที่ ๓๖๕
ขนาด ๓.๕ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๖๘
ขนาด ๘ x ๑๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๗๐
ขนาด ๒.๓ x ๖ ซม.

รูปที่ ๓๖๗
ขนาด ๔ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๗๑
ขนาด ๓.๕ x ๗ ซม.

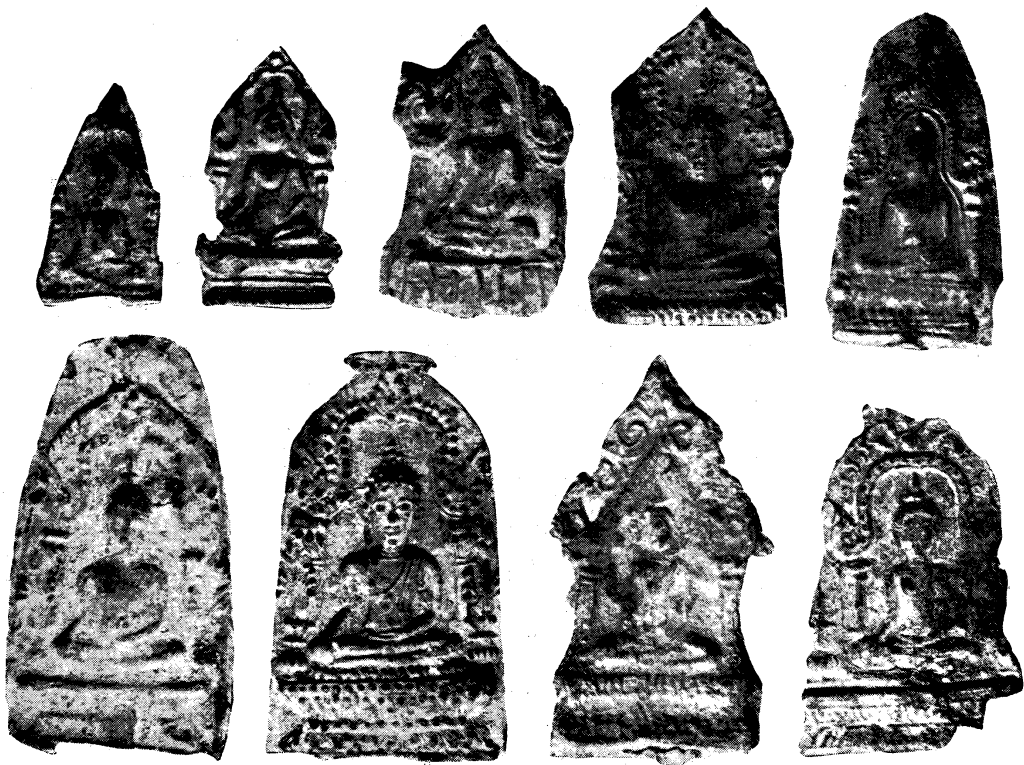
รูปที่ ๓๗๓
ขนาด ๕ x ๘.๕ ซม.

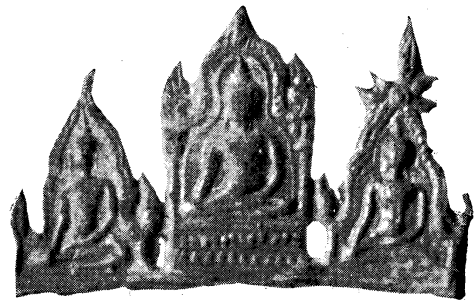
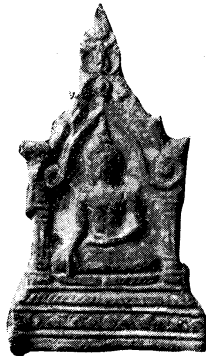
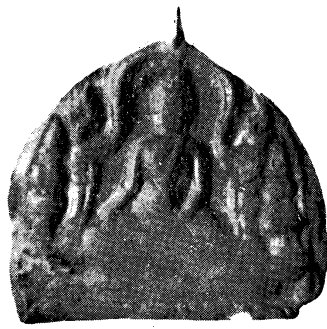
รูปที่ ๓๗๒
ขนาด ๓.๓ x ๖ ซม.

รูปที่ ๓๗๔
ขนาด ๕.๕ x ๑๐.๓ ซม.

รูปที่ ๓๗๕—๓๘๓
กว้าง ตั้งแต่ ๒.๕ ถึง ๔.๘ ซม.
ขนาด สูง ตั้งแต่ ๕.๘ ถึง ๑๖.๘ ซม.

รูปที่ ๓๘๔-๓๘๘
กว้าง ตั้งแต่ ๓.๕ ถึง ๘.๖ ซม.
ขนาด สูง ตั้งแต่ ๕.๓ ถึง ๘.๓ ซม.

รูปที่ ๓๘๙
ขนาด ๒ x ๔ ซม.

รูปที่ ๓๙๐
ขนาด ๔.๒ x ๖.๕ ซม.

รูปที่ ๓๙๐
ขนาด ๕.๕ x ๑๑.๕ ซม.

รูปที่ ๓๓
ขนาด ๒.๗ x ๕ ซม.

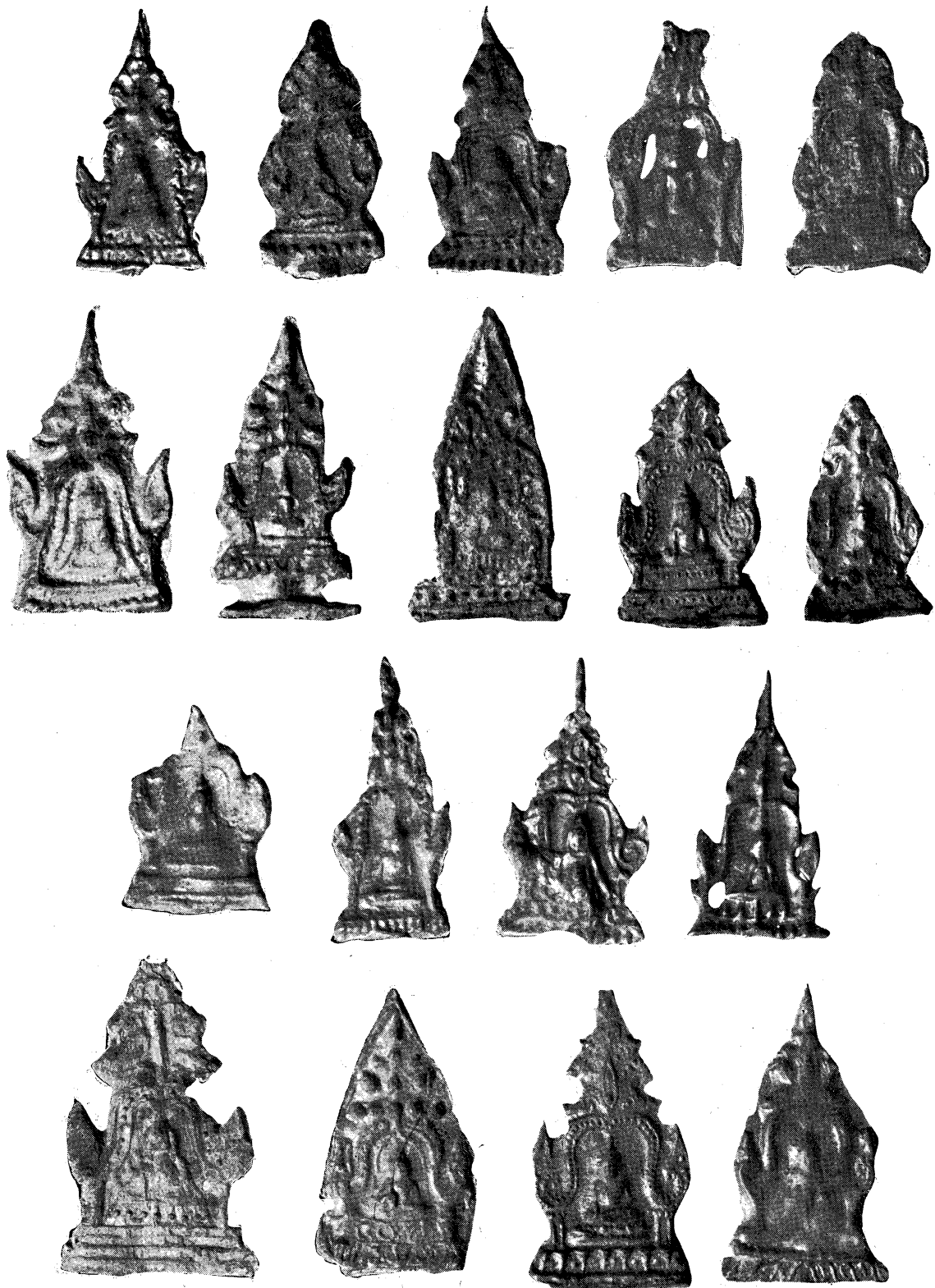
รูปที่ ๓๔
ขนาด ๔ x ๗ ซม.

รูปที่ ๓๕
ขนาด ๑.๘-๔ ซม.

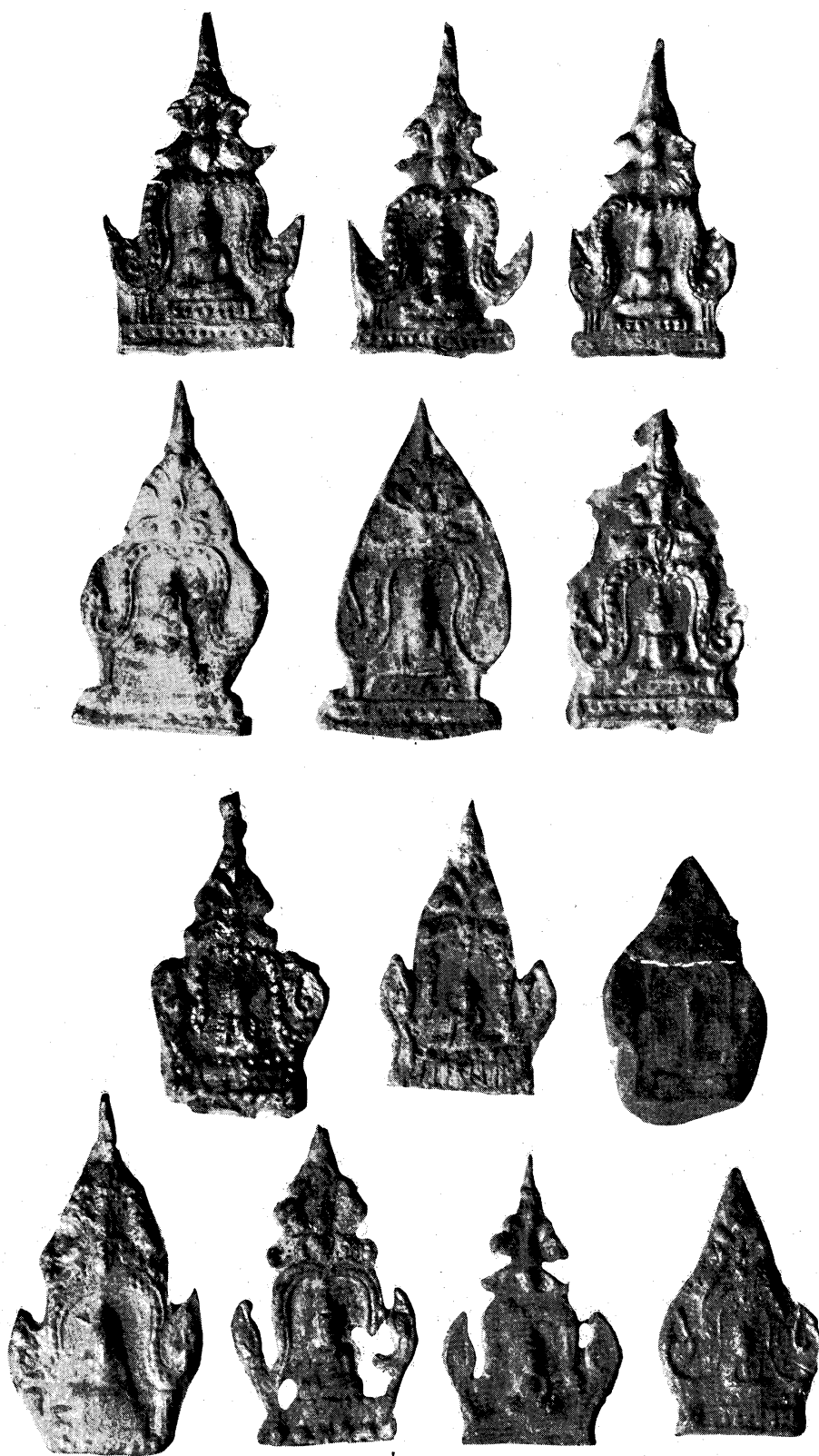
รูปที่ ๓๖
ขนาด ๒.๒ x ๔ ซม.

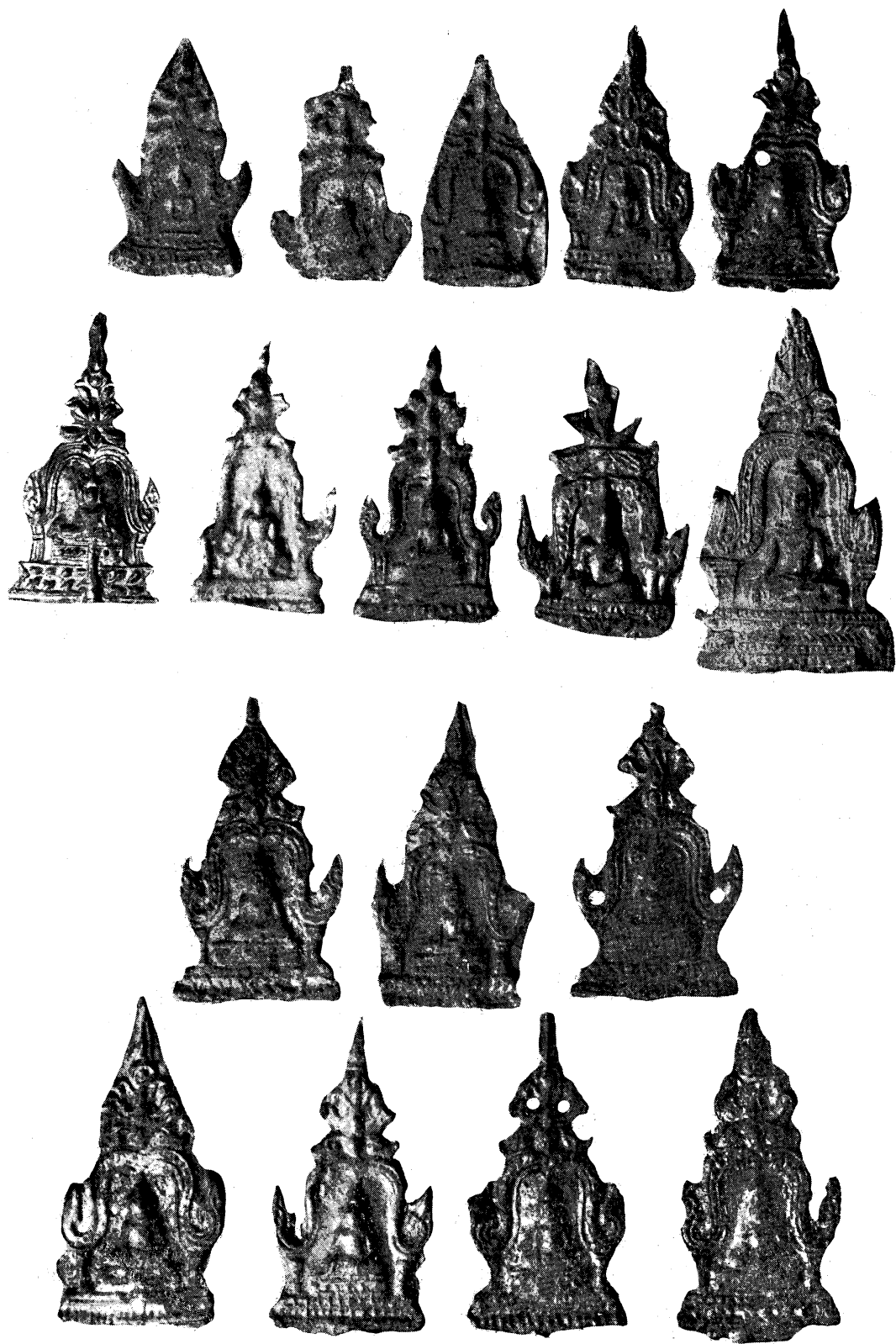
รูปที่ ๓๘๖-๔๑๓
 ขนาด กว้าง ตั้งแต่ ๒.๕ ถึง ๓.๒ ซม.
 สูง ตั้งแต่ ๔.๔ ถึง ๖ ซม.

รูปที่ ๔๑๔-๔๒๕
 ขนาด กว้าง ตั้งแต่ ๒.๓ ถึง ๓.๓ ซม.
 สูง ตั้งแต่ ๒.๕ ถึง ๖.๓ ซม.

รูปที่ ๔๓๐—๔๔๒
 ขนาด กว้างตั้งแต่ ๑.๒ ถึง ๓.๔ ซม.
 สูง ตั้งแต่ ๔ ถึง ๕.๒ ซม.

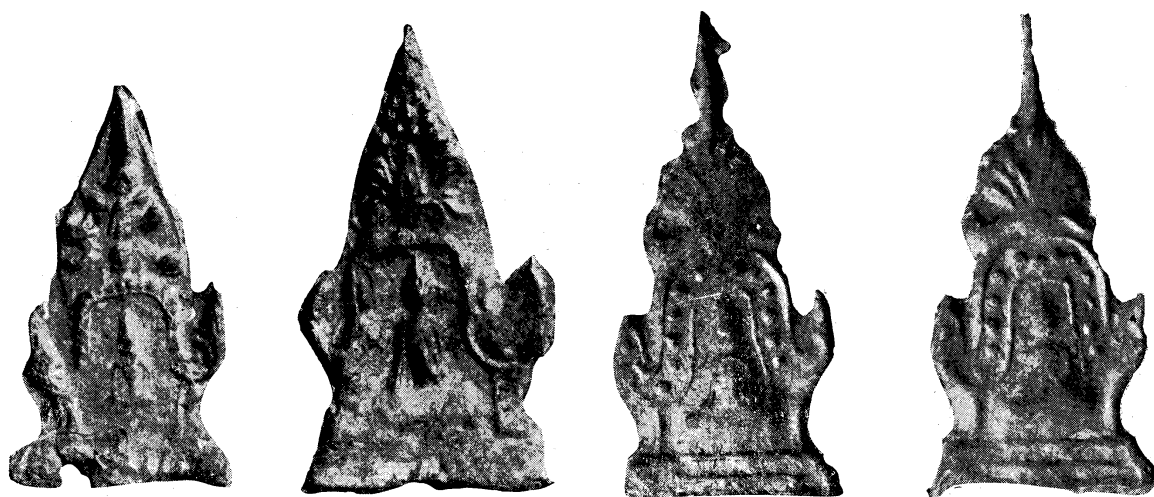
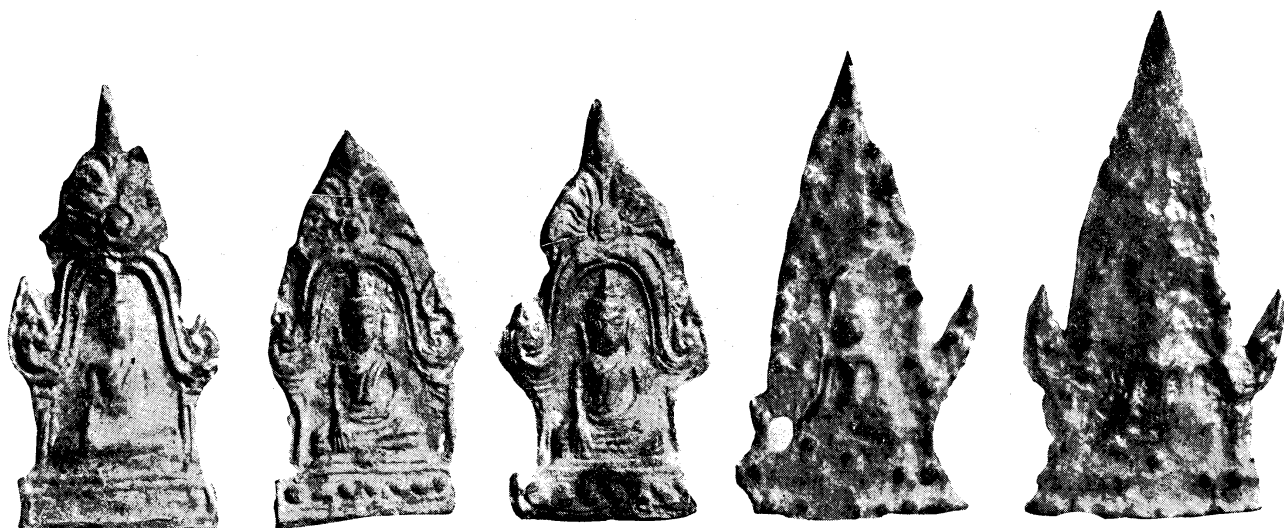
รูปที่ ๔๔๓-๔๕๖
 กว้าง ตั้งแต่ ๒.๔ ถึง ๔ ซม.
 สูง ตั้งแต่ ๔.๘ ถึง ๖ ซม.

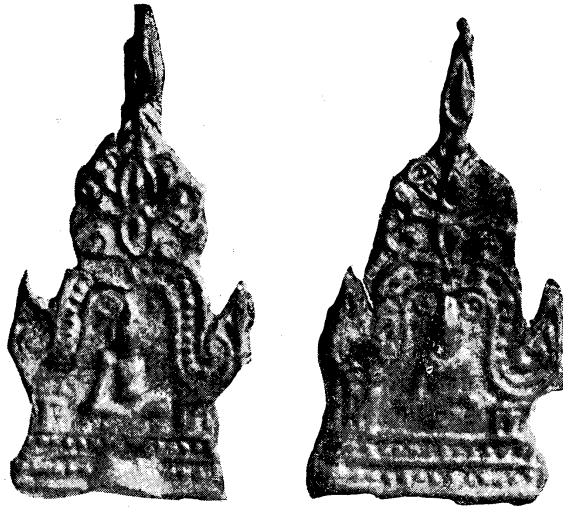
รูปที่ ๔๖๐-๔๗๗
กว้างตั้งแต่ ๒.๘ ถึง ๖ ซม.
สูง ตั้งแต่ ๔.๕ ถึง ๖ ซม.

รูปที่ ๔๓๘-๔๔๘
 กว้าง ตั้งแต่ ๒.๕ ถึง ๓.๒ ซม.
 สูง ตั้งแต่ ๕ ถึง ๖ ซม.

รูปที่ ๔๙๘-๕๐๑
 กว้าง ตั้งแต่ ๒ ถึง ๓.๓ ซม.
 สูง ตั้งแต่ ๔ ถึง ๖ ซม.

รูปที่ ๕๐๒-๕๐๓
กว้าง ตั้งแต่ ๒.๕ ถึง ๒.๖ ซม.
สูง ตั้งแต่ ๕.๕ ถึง ๕.๖ ซม.

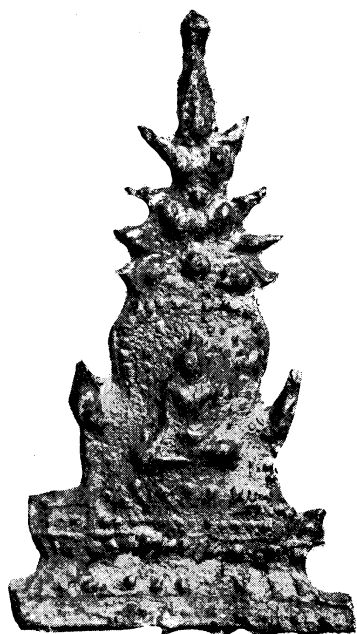
รูปที่ ๕๐๔
ขนาด ๕ x ๘.๗ ซม.

รูปที่ ๕๐๕
ขนาด ๔.๕ x ๗ ซม.

รูปที่ ๕๐๖
ขนาด ๕ x ๘.๘ ซม.

รูปที่ ๕๐๘
ขนาด ๔.๕ x ๙ ซม.

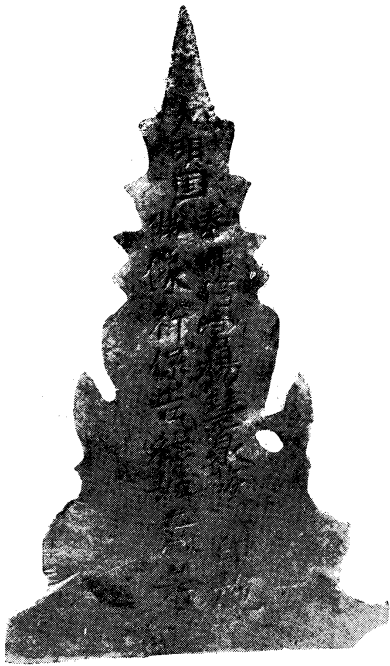
รูปที่ ๕๐๗
ขนาด ๔.๕ x ๗.๘ ซม.

รูปที่ ๕๑๐
ขนาด ๕ x ๙.๕ ซม.

รูปที่ ๕๐๙
ขนาด ๔ x ๗ ซม.

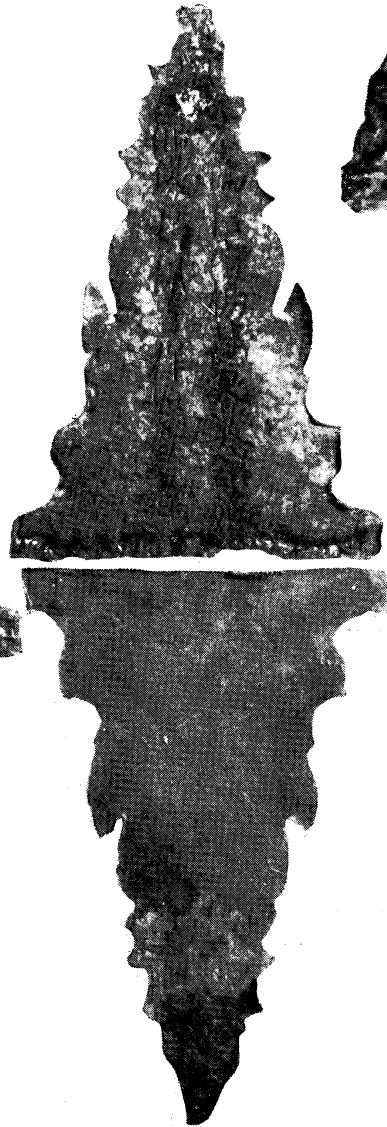
รูปที่ ๕๑๒
ขนาด ๕ x ๘.๖ ซม.

รูปที่ ๕๑๓
ขนาด ๓ x ๖ ซม.

รูปที่ ๕๑๑
ขนาด ๕ x ๘.๖ ซม.

รูปที่ ๕๑๔
ขนาด ๓ x ๖ ซม.

รูปที่ ๕๑๕
ขนาด ๓ x ๖.๓ ซม.

ตำนานพระพุทธรูปในประเทศไทย

อธิบายลักษณะพระพุทธรูปในสมัยต่าง ๆ

ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ

มีภาพพระพุทธรูปแบบสมัยต่าง ๆ กว่า ๒๐ แบบ

เหมาะที่จะใช้เป็นคู่มือได้อย่างดี

ในการศึกษาแบบอย่างและตำนานพระพุทธรูปบรรดาที่สร้างขึ้น

ในประเทศไทย และต่างประเทศ

กรมศิลปากรจัดพิมพ์จำหน่าย

กระดาษดี เล่มละ ๑๐ บาท

กระดาษธรรมดา เล่มละ ๕ บาท

ท่านที่มี “ตำนานพระพุทธรูปในประเทศไทย” เล่มนี้

หากมีความประสงค์จะได้ตรวจสอบดูกับพระพุทธรูปองค์จริง

เชิญเข้าชมได้

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ ฯ